

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Sefer ha-kuzari

Yehudah <ha-Levi>

יולה, לאומש נב הדוהי

Warschau, 1866

יעיבר קלח

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9945

ספרי

חכמת ישראל

הוצאה כוללת מיטב ספרי חכמי ישראל הספרדים,
בפילוסופיה האלהית, בחכמת המדות, ובמלאכת
הגיון, שחברו משנת ד' אלפים תרצ"ג, (רבנו סעדיה
נאון) עד שנת ה' אלפים קע"ג, (רבנו יוסף אלבן).

נסדרו ונערכו עם הוספות רבות ויקרות, והוגהו בעין פקוחה,
עפ"י הוצאות שונות, וכתבי יד עתיקים.

ע"י

דוד סלוצקי

חלק רביעי

כולל בקרבו:

- (א) מכתב ר' הסדאי למלך הכוזר, ותשובת המלך לר"ם.
- (ב) קרית ספר, והוא מערכת סופרים וספרים ממוצאים
בספר הכוזרי.
- (ג) תולדות עם הכוזרים ברחבה.
- (ד) תולדות ר' יסודס הלוי ז"ל.

ווארשא

תרכ"ז

Chochmath Israel

oder

die jüdische Religionsphilosophie

umfassend

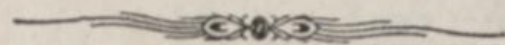
sämmtliche philosophische Werke jüdi-
scher Gelehrten seit R. Saadja Alfajjumi
bis R. Joseph Albo.

Nach Handschriften und älteren Ausgaben recensirt
und mit Commentaren versehen vom Herausgeber

Dawid Slucki.

Vierter Theil.

Einleitung zum Cosri.

WARSCHAU

Druck Von F. Baumritter i L. Rothblatt.

—
1866.

ספר

הכוזרי

מיוחס ביסודו להחכם

ר' יצחק החבר הסנגרי ז"ל.

חברו בלשון ערבי, רבנו יהודה הלוי ספרדי ז"ל. והעתיק
אותו לשפת עברי, ר' יהודה בן תבון מרמון ספרד ז"ל.
במגדל לוניל, שנת תתקכ"ז לאקף החמישי.

ועתה יצא לאור עם הוספות רבות ויקרות. (א) הוגה בעיון רב עפ"י
הוצאות עתיקות, ע"י דפוס וויניציא ש"ז, והנובר תקצ"ח, עם הוספות
הנ"א הנמצאות בדפוס הנובר. (ב) מראה מקומות בתנ"ך, וציונים בש"ס
בבלי, ירושלמי, מדרשים, ושאר ספרי הראשונים. (ג) קרית ספר,
הוא: מערכת סופרים וספרים אשר בא זכרונם בהכוזרי. (ד) תולדות
עם הכוזרי, עפ"י הסופרים החדשים. (ה) תולדות החכם רבנו יהודה הלוי
ז"ל. (ו) באור חדש ומספיק להכנת דברי הספר.

כל אלה פעל ועשה.

דוד סלוצקי

COSRI,

WARSCHAU

1866

Wolno drukować z warunkiem złożenia
w Komitecie Cenzury po wydrukowaniu
prawem przepisanej liczby egzemplarzy
Warszawa d. 23 Sierpnia (4 Września) 1866 r.

p. o. Cenzora **B. Cymermann.**

אזהרה!

כל איש הירא וחרד לאלהים, ומסביל על דבר אמת, יודע את רוח רבותינו
וחכמינו הראשונים והאחרונים, אשר זה דרכם בקודש, להוקיר בעלי דתות אחרות
בכלל, ומאמיני דת נוצרית בפרט. וכספריהם הנכבדים, שקדו על אחיז, הסולחים
לאור תורתם וחכמתם, לכבד את העם אשר בקרבנו הם יושבים. ולא הוב ככל
לכונן את מלכי-הארץ, אשר בכל חסדם יסתופפו. — המחבר ספר הכוזרי
הוא נעלה מאד ברוח הסבננות המרחפת על שני מאמריו, כאשר כבר העירו על יקרת
דבריו גדולי חכמי הנוצרים והללוהו למאד על שטחו סבננים על אדני אהבת
האדם בעל דת, יסוב מי שיסוב. אחרי הדברים האמתים האלה, דעת לנכון עקל,
כי בכל מקום שמוזכר בספר הזה מלה, גוי, אומה ע"ז, וכדומה. ילמד הסתום
מן המפורש במקום אחר, שטנתו על עכו"ם והאומות הקדמונים, ערם נגד
עליהם אור דת, והיו עובדים לזבח השמים. ולפי זה בתשעה מקומות הכתובים
בזה הספר, מלות גוים, אומה, ע"ז, כפתם (כמו עמוד לו שורס טו. עמוד
מב שורס יע. עמוד לג שורס כא. ע' סח ש' כג. ע' עו שורס ו. כב. ע'
זד שורס ה. עמוד לה שורס כה. עמוד לו. ש. כו). ל"ל עכו"ם ואומות
הקדמונים. זאת ראינו להעיר למען האמת והצדק. ודבר שפתים אך למוחר להאריך,
כי זאת גלוי וידוע לכל איש אשר הציב לו יד ושם בספרי חכמינו.

UNIVERSITÄT POTSDAM
Universitätsbibliothek

1778

אשר תהיה... וכל אשר יעשה... וכל אשר יעשה... וכל אשר יעשה...

מכתב רב חסדאי בן יצחק מנוחתו כבוד למלך אלכזר.

אפודת מור לשבע מושלים, הממלכה הסבלאה, נועם ה' עליה, ושלום בכל מחוקקיה ורב לבאה, ישע תלבושת על מלונה ומועדה ומקראים, חילי לבאה ושלטי הגבורים יעוון ביד המפלאה, סוסי מרכבותיה ורוכביה כל יסוגו אחור ברוח נכאה דגלי טפסריה ודרוכי לוחמיה יעשו גאה גאה, את חזי רביה וברק הניתיה, בכבוד משאה, ישלחו לב חויבי אדני המלך, למען רבות תלאה, בצוארי מרכבותיו ילין עוז ורגש ויראה, רוכביה יושעון ובשלום ישוכון מארץ עוראה. — יחידתי לזאת השפתך, אשרי עין שרואה, אלה המלך ביום קרב בחמא זרחה ופליאה, חיליו כנרקים ירונון, שנים לרצבה ואחד למאה, קמיסה יעיקון כאשר השיק העגלה האלואה, בינו נא מוקי ארץ, ומי שמע כזאת ומי ראה, רדות שריד באכיריה יניכו ויסתירו עיר ומלואה, עוז זרוע עליון אולם גם עזרם, והיו לחשוה, זאת פעלת שדי ומנה גמולו בממלכה החטה, רבות את כוד ותפארת ירי לאוס מני בטן גשוה, אזכרה אוחית מני קדם ורוב עברה ורעל הגמאה, בהיותם רבואה על עדיה, ועל שמריה קפואה, רק דגולה היתה, והנה זרויה לכל רוח ושאה, שאש שופס ותך עליה ומנוח לא מלאה, פדה לא נפדתה, וחת עת כדורכ לא באה, רבואה ברבועת און ואל חושש לא יראה, ונותרה (בעניה) [כאניה] טבורה ומשכר לא סבואה, טורפיה הסיגוס וממקדס הקדש הוילאוה, ארכו העתים ונמשכו הימים ומופת לא נראה, נתחם הזון ונניא, ולא נשרן רוח ולא מראה, חיוני אש המודות לא יגלו ולא נותר כל תבואה, אל אל איילותי אפרש כפי כנפס לאואה, פזורי קת פזורי אפקים לאסוף מארץ משאה, נוגי המועד אז לאל יביעו כעת שקוינסו וסנה באה, נח קרית מלך רב תקיעס כאשר קאה, רונמות מעוז תראינה עיני שארית הנמלאה, וממלכת בן ישי בסוד הזוח הכבואה, קרנך אשים כרוז לננה וכוים כסוה והלאה.

ממני חסדאי בן יצחק בן עזרא מבני גלות ירושלים אשר בספרד, טנד אדני המלך המשפחהו אגים אלה לעומתו, וסכורע אל מול מקום שבת נהלת מעלה גדולה, מארץ מרהקים השש בשלותו ובכש גדולתו וכמנוחתו, וסכורש כפיו בשמים לכאדין ימים על ממלכתו בקרב ישראל: מי אנכי ומי הוי (לעבוד) [לעזור] כה להקות מכהבו אל אדני המלך ולבקר יקר הפארהו, אבל נשענהי בקשט נתיבה ומעגלי לאל חשרים, ומס יכולת שרעף למזוא אמרי שפר אלל סולכי גולה שוכחי רבנס, אשר סר מעליכם כוד מלכות, וימשכו עליכם ימי עזר ומשפט ואוחותם לא נראו בארץ, ולפי שנט כגולה אנו פליטה ישראל עבדי אדני המלך שרויה בשלום בארץ מגורנו, כי אלדינו לא עזבו ולא סר לנו מעלינו, ויהי כאשר מעלנו באלכינו הביאנו במשפט, וישת מועקה כמתנו, ויער את רוח הפקידים אשר היו על ישראל, וישמו עליו שרי מסים ויכדו עולם ילחום בחימה עזה, ויכנעו תהתיס ותמלאן אותם

גרות רבות ורעות. וכראות אלהינו את עניי ועמלם ואשם עזור ועוזב, ביתה סבה
 מאתו, ויציבני לפני המלך, ועלי הטם הסד ויכב את לבבו אני. לא נזקתי כי אם
 בחסדו ולמען בריתו, וכזאת עניי האין קודרים שגבו ישע, ותרפנה ידי לוחיהם
 ויזקצן ידם מעונש ויקל עולם ברחמי אלהינו.

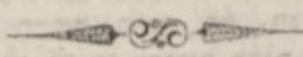
יודע לאדני המלך: כי שם ארצנו שאלו גרים בתוכה בלשון הקודש ספרד,
 ובלשון ישמעאלים יושבי הארץ אלהדלם. ושם מדינת הממלכה קרטבה. ארצה
 חמשה ועשרים אלף באמה, ורוחב עשרה אלף, וזוה משמאל לים המהלך אל
 ארצכם, כיוצא מן הים הגדול וכובב כל הארץ. (ובין הים הגדול) ובין המדינה הזאת
 ובין הים הגדול אשר אין אחריו ישוב, חשע מעלות ממעלות הרקיע, אשר השמש
 הולכת מהם בכל יום מעלה אחד לדברי החכמים החזוים בככבים. וכל מעינה
 מהן בארץ ששה וששים מילין ושתי ידות מיל, וכל מיל שלשה אלפים אמה, כן
 נמצאים בהשע מעלות שש מאות אלף מילין. ומן הים הגדול הזה הסובבת את כל
 הארץ אל מדינת קסטנדיגה שלשת אלפים ומאה, ונתרחקה מדינת קרטבה משפת הים
 כסולכת לארצכם שמיים מילין. ואמלא בספרי החכמים כי אורך ארץ אלכור ששים
 מעלות שהם מאהים וששים ועשרה מילין, זו מדה דרך קרטבה אל קסטנטיגה. והנני
 אקדים וזכר מדה רחבה לגבולותיה בטרם אשרשנה, ועדך יודע כי קטן מעשרי
 המלך אדוני, גדול מנבזי ארצנו; אבל איני מורה כי אם מוסיר. אמרו תחכמונים
 יודעי העתים: כי המקום הפונה ללכת השמש בהנות טלה ומאזוים, ובהם ישחוב
 ממוצא דבר הסכל מרחבי המדינות, באלו החוותו בארץ מורה שמש עד מבוואו
 במקום הזה, לבר אלו נקשר קו בגלגל השמש בהשחווה לילה ויומם וזוה הולך אל
 קצה הקו השני על קו החו הזה, כן נמצא מרחק מדינתנו מן החו שמונה ושלושים
 מעלות, ומרחק קסטנטיגה ארבעה וארבעים, ומרחק גבולכם שבע וארבעים מעלות,
 ולא הולכתו לחוות את זאת, כי אם מרוב תמרון אשר תמתי מזכר מלכותם, אשר
 לא כגיע אלינו ולא שמענו את שמעה, כי אמרנו אכן אורך הדרך יעלים ממנו את
 שמע השארת ממלכת אדני המלך, אף על פי ששמעתי כי נפלו במקום אדני המלך
 שני אנשים מאנשי ארצנו; שם האחד רבי יודא בר מאיר בר נתן, איש נבון וסבר וגרם.
 ושם השני רבי יוסף הגרים גם הוא חכם, אשריהם מה טוב חלקם אשר זכו
 לראות את יקר השארת גדולת אדני המלך, ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומנוחת
 ה' נחלתו, ויקל בעיני ה' להפליא גם לי כחסד הגדול הזה, ויזכני לראות את
 כוד אדני ואת כח מלכותו, ולהקביל פניו בנעימים. גם אגיד לאדני המלך את שם
 המלך המולך עלינו, שמו, עבד איל רחמן בן מחמד בן עבד אל רחמאן בן חכים
 בן השם בן עבד אל רחמאן, כלם מלכו זה אחר זה, זולתי מחמד אבי מנכנו
 אשר לא מלך, כי מת נהיי אביו. ועבד אל רחמאן השמיני הוא הבא ארץ ספרד
 בהשתרר עליהם בני אל עכאסי קרוזיהם, אשר המה מלכו בארץ שנער נעה הזאת,
 ועבד אל רחמאן זה השמיני הפונה ארץ ספרד בקום עליהם בני איל
 עכאס' קיח בן מעדיח בן השאח בן עבד אל מלך זה הנקרה אמיר
 אל מומיים, ושמו ידוע מההעלם, ולא הים כעווחו במלכים אשר היו לפניו.
 וזאת ארץ ספרד ממלכת עבד אלרחמן והאמיר אלמומטן יכי אלכיו
 עמו, שש עשרה מעלות, שכן אלף ומאה מילין, וזאת מדה ארץ ממסלתו
 בגבולותיה ארץ שמונה רבת נהרות ועיינות ובורות הנובות, ארץ דגן תירוש ויאכר
 רבת תנובות ועדנים וכל מיני מגדים. גנות ופרדסים, ומנמחתם כל עץ פרי, ומפרכת
 כל מיני עצים אשר מעליהם מגדלים סמשי, כי סמשי, לרוב ארצנו מאה. וגם בכררי

ארצנו וביערים מלקטים תולעת שני לרוב, וגם נמלא אללנו הרי כרכום לציננס
 הרבס. ויש בארצנו מולא לכסף ומולא לזהב, ומסררים חובבים נחושת וגוזרים כרזל
 בדיל ועופרת ואבני השוך ואבני גפרית ואבני שיש ואבני זכוכית, ומיניא ללאון-כי
 קן שמו כלשון ישמעאליים-אשר יבואון סוחרים מאפסי הארץ, ורוכלים מכל
 המדינות ואיים רחוקים יגהרו אליה מארץ מצרים ואשר המדינות העליונות, מביאין
 בשס ואבן יקרה וסוחרת מלכים ורוכלת רוזנים וכל המודות מלכים. ויאסף המלך
 המולך עליה סגולה כסף וזהב ונכבדות, וקהלת חיילים אשר לא אסף כמזכו
 מלך אשר היה לפניו, ומדי שנה בשנה הגיע קניינו-חלי הגד-מאת אלף זהובים-
 זה חק קניינו בכל שנה ושנה, ואין בזה כי אם מרוב הסוחרים הבאים מכל הארצות
 ומאיים. וכל דבר סוחרתם וכל אודותם לא יתכן כי אם על ידי ולפי דברי,
 שבה וסודאח לאל הגומל עלי ברוב חסדיו. ומלכי הארץ כשמעם את גדולתו
 ואת תקפו יבילו שי לו, ויחלו פניו במנחות ובחמודות. ומסס מלך אשכנז ומלך
 הגבלים שהם אל קלאב ומלך קסטניייה ומלכים אחרים, ועל ידי תבאנס
 מנחת ועל ידי תלחנס גבולתם, הבנים שפתי תהלה לאלהי השמים אשר הבס
 חלי חסדו, לא בלדקתי כי אם ברוב רחמי, ואת כל השלוחים האלה מביאי
 המנחות, הו שאל אותם תמיד בעד אחינו ישראל שליטת הגולה, אם שמשו
 שצע לדבר הדורר לשרידים אשר כלו בעבודת ולא מלאו מנוח, עד אשר הודיעונו
 שלוחי הראשון הסוחרים שאצרו לי, כי יש ממלכת ליחודים נקראים על שם
 אלכזר, ולא האמנתי לדבריהם, כי אמרתי לא יאמרו לי בדבר הזה כי אם לרנות
 אותי ולסתקרב אלי, ואשתומם על הדבר הזה, עד אשר באו שלוחי קסטניייה
 בתשורה וכתב מאת מלכס אל מלכנו. ואשאלס על הדבר הזה, וישיבו אותי. כי
 באמת הוא הדבר הזה וכי שם המלכות אלכזר, ובין הלקסטניייה ובין ארנס מלך
 ט"ו יום בים, אבל ביבשה יש בינינו אומות רבות. וסס המלך המולך יוסף. ואניות
 באות אלינו מארצס ואביאים דגים ועורות וכל מיני בתורות. וסס אנשי החותינו
 ומכובדים עלינו וכינינו וביניסם שליחות ומנחות, ולסס כה ומסו. גדודים
 וחיליים יו'איים בזמנים. ואני כשמעי את הדבר הזה, מלאתי כה, וחזקו ידי ואמנס
 תקותי, וחקוד ואשתחוס לאלהי השמים. ואסן כה וכה למנא ניר גאמן לשלוח
 לארצס לדעת אמתת הדבר, ולדעת שלום אדוני המלך ואת שלום עבדיו אחינו,
 וישלח הדבר, על כי רחוק המקום. והזמין לי הקב"ה בידו הטובה עלי איש אחד
 שמו מר יחזק בר נתן, וישס גפשו בכפו ויתנדב ללכת באגרתי אל אדוני המלך, ונתתי
 נו סכר גדול לרב, וכסף וזהב קרבתו להוצאותיו לו ולמשרתיו ולכל דבר לדרך. וגם
 שלחתי מממוני מנחה מכובדת למלך קסטניייה, ואבקשה ממנו לעזור לשלוחי זה
 בכל זרכיו עד הגיע אל המקום אשר אדוני הוגה שם. וילך שלוחי זה אל
 קסטניייה, ויעמוד לפני המלך, ויתן לו כתבי ומנחתי ויכבד את שלוחי, ויתאחר
 עמו כמו שסס חדשים עם שלוחי אדונו המלך קרטנס. ויום אחד אמר לסס
 לשוב אלינו, וכמו קן הסיב את שלוחי, ועמו אגרת וכסוב כה, כי הדרך אשר
 בינינו וביניסם והאומות שבינינו בקטנס. והיס סוער לא יעבור כה אדם כי אם
 בזמן ידוע. וכשומעי את הדבר סוס הרע סוס חרס לי עד מות, ויגר לי עד מאוד
 על אשר לא הקים את דברי ולא עשה כרצוני. ותרב מסומתי ונכפלה רעתי. ואחר
 קן רניתי לשלוח אגרתי אל אדוני המלך משאת ירושלים עיר הקודש, וערבו לי
 אנשים מישראל להוליך אגרתי מארצס לנתיבים, ומשס לארמי'ייה, ומארמי'ייה אי-
 ברעדה, ומשס אל ארצסס. הוי טרס אכלה לדבר אל לבי! וסס שלוחי המלך

סנה
 כי אם
 חליסס
 פרה,
 ארכה
 אל
 הזאת
 שמש
 זענה
 י, קן
 כ
 הים
 שים
 וסני
 ועירי
 ונים
 זתוס
 בואו
 אל
 שים
 ות,
 אשר
 את.
 מלך
 רס.
 זכו
 וחת.
 את
 שס
 שים
 כנו
 ארד
 ות,
 אל
 יר
 יו
 תו
 דר
 ות
 רי

הג' בליס בליס ועמם שני אנשים מישראל, שם האחד מר שאול ושם השני מר יוסף, וכשומעם את מהומתי נהמו אחי; ויאמרו לי: תנו לנו אגרותיך, ואנחנו נגיעם אל מלך הג' בליס, וכשביל כבודך ישגר כתבך אל בני ישראל היושבים בארץ בני רון, וגם בן ישרהוא אל רוס, ומשם אל בלג' אד, עד שיגיע כתבך כראובך אל המקום אשר אתה רוצה, כבודן לבות וכליות וההוקר כליות, יודע! כי לא עשיתי כל זאת לכבודי, כי אם לדרוש ולדעת האמת, אם יש מקום שיש ניר וממלכת לגולת ישראל, ואין רודים בהם, ולא מושלים עליהם ואלו ידעתי כי נכון הדבר הייתי מואם בכבודי ועוז גדולהי ונוטם מושפחתי, וכייתי הולך מהר אל גבעת צים וביבשה עד בוא אל המקום אשר אדוני המלך הונס שם, לראות גדולתו וכבוד מעלתו ומושג טבדיו ומעמד משרתיו, ומנוחה שליטה ישראל, ובראותי את יקר תפארת גדולתו תאורנה עיני והעלונם כליותי, הצענה שפתי תהלה לאל אשר לא עזב חסדו מעם עניו. ועתה אם על המלך טוב, ואם יראה במאוי עבדו חוקר נא נפשי בעיני וילוח את הסוכרים העומדים לפני, לכחוב את עבדו השוכה שלמה הנוטם אלי מארץ מרחקים, ויודעני שרש הדבר ויסוד כל המעשה. איך יתם נשילת ישראל במקום הכוא. ואבותינו טפרו לנו כי תהחלת שבתכם הוב שם המקום נקרא הר שער. ואדוני יודע כי הר שער רחוק מן המקום אשר הוא הונס שם. ונקנינו לאומרים כי כבר נקרא הר שער, אבל נהגלגלו בגזירות וילאו מרעה אל רעה עד אשר נאחזו בארץ אשר הם יושבים עליה. וגם אמרו לנו ישיבי הדור קדמוני; האמנם כי על מעלם נגזרו שמה, ויעמוד היל כשדים כאף ובהימם ויגמו במערה ספרי התורה וכתבי הקדש, ועל זאת מתפללים במערה. וכשביל הספרים למדו את בניהם להחפלה במערה ערב ובקר, עד אשר משכו העתים, וכרוב הימים שכתו ולא ידעו אודות המערה, על מה נהגו להחפלה בחוכה, אבל נהגו מנהג הכותה ולא ידעו על מה. ולקן הימים קם איש ישראל, ויבקש לדעת על מה, ויבא אל המערה, וימצא מלאה ספרים ווינאם משם. ומן כיום וכלאם שמו ביניהם ללמוד התורה. ככה ספרו לנו אבותינו כאשר שמעו הקדמונים שומע מאי שומע והדברים עתיקים. ואותם שני אנשים אשר מארץ הג' בליס מר שאול ומר יוסף אשר ערכו לי לסוביל אגרותי אל אדוני המלך, אמרו לי: כי כיום כמו שש שנים בא אלינו איש ישראלי סגיא נהור, איש חכם ונכון, ושמו; מר עמרם ואמר כי הוא מארץ הלכוד, וסיס בבית אדוני המלך ומאוכלי שלחתי, ונכבד אלנו, וכשמעי שנתתי אחריו מלאכים להשיכו אלי ולא השיגוהו, גם כזה אמנה תקותי ותוקם תוחית. — עתה סנה תקותי האגרת הזאת לאדוני המלך, ותנותי למולו, שלא תכבד עליו שאלתי. ויטו לסידיע את עבדו כל הדברים האלה, וכל עיני ארנו, ומאיוס שנט הוא, ומס דרך המלכות, איך ינחלו המלכים כסא כבוד המלכים, המשנט ידוע, אם ממשפחה הראויס למלוך, ואם מלך בן מלך כאשר הוא מנהג אבותינו כסיותם שוכנים בארצם? ויודעני אדוני המלך, כמה מסלך ארנו, ארכה ורחבה, ערי חומה וערי פרוזת, ואם היא משקם או גשומה, ועד אן פגע ממעלתו. מספר הייליו גדודיו ושריו. ואל נא יחר לאדוני בשאלי מספר גדודיו, יוסף ה' עליהם כהם כו' ושיש המלך רואות, ולא שאלתי השאלה הזאת, כי אם למען אעלנו ברבות עם הקדש. ויודעני אדוני מספר הנדירות אשר הוא רודם בהם, ומספר המם אשר ישיכו לו אם יתנו לו מעשר. ואם אדוני הונס בעיר הממלכה ידוע. או אם הוא יסוב את כל גבול ממעלתו, ואם האיים הקרויים אליו אם מהם מתיכדיס, ואם ישוע את עמו, או אם יקום להם שושעים. ואיך עלותו

בית ה' והם היוו אומם ישרוך קרב? ועל מי ילחם, והם המלחמה דוחה את השבת,
ומי ממלכות והגוים אשר סביבותיו, ומה שמש, ומה שש ארצם, ומה שש הערים
הקרוכות אל ממלכתו מן ברחם'אין ומן בדרע'ה ודא'ב אל אב'אוב, ומנהג
הליכות הסותרים הסולכות אל מחוז אדוני המלך. ויודיעני כמה מלכים מלכו לפניו.
מה שמש וכמה מלך כל אחד מהם, ובאיוס לשון אחס מדברים: ובימי אבותינו נפל
אלנו איש ישראל נכון דבר, היה מתיחס בשבט דן עד שמויע לדן בן יעקב. והיה
מדבר בנחות, וקורא שמות לכל דבר בלשון הקודש, וכל דבר לא נעלם ממנו, ובעמדו
לדרוש בהלכה ק' היה אומר: עתה אל בן קגו קבל מפי יהושוע מפי משה מפי
הגבורה. ועוד בקשתי השליח מאלה אדוני, להודיעני אם יש אללכם זכר לחשבון
קן הפלאות אשר הנו מחכים זה כמה שנים, ונאל משבי אל שבי ומגולה אל גולה,
ומה כה תוחלת המנשה להתאפק על זאת. ואיככה אוכל לתת דמי על הרבן בית
תפארתנו, ועל שליטה הרב אשר בלו בלש ובעינים, אשר נשארנו מעט מהרבה,
ונרד מכבוד, ונשב בגולה, ואין לאל ידינו. באומרם לנו כל היום, לכל עם ועם יש
מלכות ולכס אין זכר בארץ. וכאשר שמענו את שמו אדוני המלך ותוקף מלכותו
ורב חייליו תמכנו בזה, נשאו ראש ותחי רוחנו ותחוקקס ידינו, והיה ממלכת
אדוני לנו לשחוק פה. ומי יתן ספות השמועה הזאת כה, כי בזה תרבה גדולתנו.
וברוך ה' אלהי ישראל אשר לא השבית לנו גואל, ולא השבית ניר וממלכת משבטי
ישראל, יחי אדוננו המלך לעולם. והייתי בואל בעדו אודות אשר לא שאלתיס, לולי
כי יגורתי להכניד על אדוני המלך בהרבות מליס, כי כן דרך מלכים. והאמנם
כבר הרבתי. והני מודס בזה, ואל יאשימיני אדוני, כי מרב שיחי וכעסי דברתי
עד הנה. אבל כמוני ישנם וכמוסו יסלת, כי אדוני יודע כי אין עם גולה דעת
ולא עם בני שביס תושיס. ואני עבדך לא פקחתי עין כי אם בתוך גולה
ודלות, על כן יש על אדוני המלך מאמתת הסד ויחלוצת האמת להעביר
שגיוט עבדו. ובלא ספק כבר שמעת איך היו מכחי מלכי ישראל, ומה הגרותיסיס
ומה מנהג בספרי שליחותס. והס על המלך טוב יעביר שגגת עבדו כידו הטובה
וכחסדו הגדולה. ושלום רב לאדוני המלך לו ולזרעו ולביתו ולכסאו עד עולם,
ויאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל.

וזאת תשובת יוסף המלך התוגרמי.

אל רב חסדאי ראש גולה, בן יתחק בן עזרא הספרדי הנחמד אלינו והנכבד
עלינו. הנה אודיעך שבה אלינו כתבך המכובד על יד ר' יעקב בן אליעזר מארץ נהד.
ושמחתי בו, ושגנו על בינתך והכמתך, והאמנא כתוב בכתבך מקום הרנך ארכס ורחבס
ויהוס עבד אל רחמאן המלך המולך עליס, ויקר תפארת גדולתו. ועזרת האל לו
עד כפיסחו מדינת מורה, עד שנשמע עולס מלכותו בכל הארץ. ופחדו כל המלכים,
אלוני שלוחי קיסטנטיניס לבא בכושרות, ויספרו לכס האומות מלכותינו ודינו.
לפי שסייתס מכוביס אותו לפיסי ולא הייתס מאמיניס בו. ובקשת להודיעך
אמתת הדברים ממלכותינו ויהוסנו, ואיך נכנסו אבותינו בדין ישראל, וסאיר האל
שיטנו וסבר קמינו, עוד בקשת לדעת מדת ארצנו ארכס ורחבס, והגוים אשר

מר
אנחנו
בארץ
מקום
זאת
גולה
זואס
עד
אושכ
ולתו
מעס
ציניו
אלי
וראל
סר
ציניו
דעה
דור
גמו
דיס
רוב
הגו
על
ומו
ופי
מר
מו
רס
כד
לס
תי
כל
א
לך
וס
י
זר
כי
ס
יר
וז
יו

סביבותינו והמשלימים אתנו והנלהמים עלינו. ואם יתכן לבה שלוחנו אל ארצכם
לחלות פני מלככם הוקר והנעים שהמשך לבכות להבנתו בטוב דרכיו, והבואם
בהבנתו ביושר מפעלותיו. לפי שהאומות אומרים להם כי אין לישראל מקום
ממשלת וממלכה שיהיה ישראל נהנים בדבר הזה, והיה להם להרמת לב ומענה
לשון ושנא ותהלה בעיני האומרים להם, כי אין לישראל שארית ולא מקום ממשלת
וממלכה. והנחנו משיבים תשובתך על דבר ודבר מן השאלה ששאלת בכחך
השובת הששים כך והשמתיים בחכמתך. אשר זכרת מארצך ויחוס המולך עליה
כבר נגע אליו, וכבר היה בין אבותינו אגרות דרישת שלום, והדבר הזה היה
שמוך בספרינו, ידוע לכל זקני ארצנו. ונחדש מה שנקדם בין אבותינו, ונשים אותה
ירושה לבנינו. שאלת בכחך מאיזה אומה ומאיזה משפתה ואיזה שבט אנו? דע כי
אנחנו מבני יפת מבני תוגרמה בנו, ומיניו בספרי יחוסים של אבותינו שיהיה
לתוגרמה עשרה בנים ואלה שמותם הראשון אגור תירוש אויר אוגין ביזל תרנא
כור זנוד בלגד סאויר. אנו מבני כור הוא השביעי, כהוב אללו שבניו היו אבותי
מתי מספר, והקב"ה נתן להם כה וגבורה, ועשו מלחמה עם גוים רבים ועלומים
מהם, ובעזר האל גרשו ויירבו ארצם וברחו וירדשו אחרים, עד שהעבירה
הגבר הגדול ששמו רוגא עד היום הזה, הם חותים על נהר רוגא, וקרובים לקסטנטיה,
ויירשו כזריים את ארצם. ואחרי כן עברו דורות עד שעמד מלך אחד מהם ושמו
בולאן, היה איש חכם וירא אלהים בוטה בכל לבו, ויסר את הקוסמים ואת עובדי
עבודה זרה מן הארץ. וחוסה בכל כנסיו, ונראה לו מלאך בהלום ואמר לו בילאן!
ה' שלחני אליך לאמר! שמעתי את תפלתך ותחנתך. הנה ברכתך וברכותיך
ואקיים מלכותך עד סוף הדורות, ואחזק את כל אויביך בידך. ועתה עמוד
בבוקר והתפלל לפני ה' וכן עשה. וירא אליו שנים ויאמר לו: ראיתי את
דרכיך ורעייתך את מעשיך, וידעתי כי תלך אחרי בכל לבך, ואני חפץ לתת
לך מנות חק ומשפט. ואם השמור מלותי ומשפטי אכרעך וארעך, ויען ויאמר
למלאך הדובר אליו. אתה ידעת אדוני מחשבות לבי ותקרת כליותי, שלא
שמתי בעתווי אלה כך. אבל כעס אשר אני מולך עליהם הם כושרים לא אדע
אם יאמינו בי. אם נא מלאחי הן בעיניך. ואם עלי ותגלגלו רחמים הראה
לפניו כשר הגדול שלהם והוא יעזרי על זאת. והקב"ה עשה כרצונו. וירא
לשר שהוא בהלום. וכאשר השכים בבקר, בא, ויגד למלך, והמלך קנן כל שריו
ועבדיו ואת כל עמו. ויגד להם את כל הדברים האלה, וייעב בעיניהם הדבר, וקבלו
עליהם את הדין ונכנסו תחת כנפי השמים. וירא אליו המלאך עיד ויאמר
אליו. הנה השמים ושמי השמים לא יכללוני ואתה בנה בית לשמי. ויען
ויאמר רבש"ע מאוד אני מתבייש מלפניך. שאין לי כסף וחסד לעשות כמו שיתכן
כאשר ברצוני. אמר לו חוק ואמן. קח עמך כל הייטך. וקום לך אל ארץ
רולדאן, ואל ארץ ארדיל, הנה נתתי פחדך ואימתך בלבם, ומסרתים בידך
וכנה זמנתי לך שתי אולרות, אחד של כסף ואחד של זהב ואני אהיה עמך
ושמרתך בכל אשר תלך. ותקח את הממון ותנה בשלום ותננה בית לשמי
וכוא האזין בו ויעש כאשר נוסו, וילחם והחרים המדינה, ושב בשלום, והקדיש
הממון וכנה ממנו הכל וארון ומנורה ושלחן ומזבחות וכלי הקדש, עד היום
הזה הם שמורים בידי וקיימים, אחר כן הלך שמו בכל הארץ ושמו מלך
אדום ומלך ישמעאליים ושלחו לו מלאכים בממון גדול ובמנחות רבות עם
חכמים, לסטותו אל דיניהם, והמלך היה חכם. וינו להביא חכם מישראל, ודרש

וחקר ושאל היטב. ושם אחס יחדיו לברר כדויעהם. והיו שזכרים אחד את
 דברי חבירו ולא היו מסכימים על דבר אחד. כשראם המלך כן אמר אל כומר
 של מלך אדום ואל השמעאלים לכו אל הכלים, ועד יום השלישי אני אשלח
 בעדכם. והבואו אלי. ולמחר שלח המלך בשביל הכומר. ואמר לו אני יודע כי
 מלך אדום גדול מאלה המלכים ודינו דין מכובד, ואני חפץ בדיק, אבל שאל
 אני מעמך שתאמר לי האמת: דין ישראל ודין ישמעאל, איזה מהם טוב? ענה
 הכומר ואמר, יחי אדוננו המלך לעולם! דע באמת, כי אין דין בכל העולם
 כדן ישראל, שהקב"ה בחר בישראל מכל האומות. וקראם בני כסרי. ועשה
 עמם נסים ונפלאות גדולות, והושיאם מעבדות פרעה, והעבירם בים כחרבה,
 וירדפיהם טבע, והוריד להם סוף, ויושיא להם מים מזור, ונתן להם את
 התורה מתוך האש, והנחילם ארץ זבת חלב וסוכה, וזכה להם בית המקדש לשכון ביניהם,
 ואחר כן חטאו לו, ויכעס עליהם וישליכם מעל פניו, ויפזרם לכל רוח. ולולי
 זאת לא היה כדן ישראל בעולם. השיבו המלך כמה דברת דבריך, דע באמת כי
 אני אכבדך. ביום השני שלח המלך בשביל חלקאזי של ישמעאלים וישאלהו
 ויאמר לו; כדויעתי האמת, מה יש בין דין ישראל ובין דין אדום? אי זה מהם
 הטוב, וישיבם חלקאזי ואמר לו דין ישראל הטוב וכולו אמת, ועמם תורת ה'
 וחקים ומשפטים נדיקים, ובשביל שחטאו לו ושעו בו כעם עליהם, ויתן אותם ביד
 אויביהם. השיבו המלך כבר דברת לי האמת, ואמנם אכבדך. וליום אחר קרא לכולם
 יחד, ויאמר אליהם לפני כל שריו ועבדיו ועמו, מבקש אני מכם שתבחרו לי
 איזה הטוב והישר מן הדינים. והתחילו לדבר, ולא היו מעמידים דבריהם על
 יסוד, עד שאמר לכומר: דין ישראל ודין ישמעאל איזה הטוב מהם, ענה הכומר
 ואמר דין ישראל הטוב. ועוד שאל לחלקאזי ואמר דין ישראל ודין אדום
 איזה הטוב. ענה חלקאזי ואמר דין ישראל הטוב. ויען המלך כבר הודותם
 בעינם שדין ישראל הטוב והישר, ואני כבר בחרתי בדין ישראל שהוא דינו של
 אנרסם, ואל שדי יחא בעורי, והכסף והזהב אמרת לתה לי הוא יכול לתת לי
 בלא נער, ואתם לכו לשלום אל ארצכם. ומן היום והלאה עזרו האל שדי ואמן
 את כהן, וימל את כשר ערלתו הוא ועבדיו, ישלח ויבא אחד מחכמי ישראל,
 ויפרשו התורה ויסדרו לו את כל המצוות. עד היום הזה אנו על הדון הנכבד
 והאמיתת יתברך שמו של הקב"ה לעולם, ומן היום שהוא שנכנסו אבותינו תחת
 כנפי השכינה הכניע לפנינו את כל אויבינו, והשפיל את כל האמות והלשונות
 אשר סביבותינו, ולא עמד איש בפנינו עד היום. וכלם לנו למס על ידי מלכי
 אדום מלכי ישמעאל. ואחר הדברים האלה עמד מלך מנשי בניו, ושמו עובדיה
 לדיק וישר, הוא חדש הממלכה וסעמיד את הדון כדון וסהלכה. והוא בנה
 בתי כנסיות ובתי מדרשות, וקבץ לרוב מחכמי ישראל, ויתן להם כסף וזהב,
 ויפרשו לו ארבע ועשרים ספרים ומשנה ותלמוד, וכל תקון תפלות חוטים. והיה
 ירא אלמים ואוסב סחורה והמנות. ואחריו עמד חוקים בניו. ואחריו מנשה בניו.
 ואחריו עמד תנוכה אחי עובדיה, וינתק בניו, וזכולן בניו, ומנשה בניו, וכי בניו,
 מנחם בניו, בנימין בניו, אהרן בניו. ואני יוסף בן אהרן הכהן, וכלנו מלך
 בן מלך, ולא יוכל זר ליטב על כסא אבותינו. יחי רנון מלפני ממליך כל
 מלך שימדיד מלכותינו בתורתו ורמנותיו. ואשר שאלת מהלך ארצנו וארצה ורחבה
 ויחא על יד הנהר הסמוך לים גרגאן לפאת מזרח. מסלך ד' חדשים, ועל יד
 הנהר חוטים אומות רבות לרוב עד אין מספר, כפרים ועיירות וערי מבצר. והם

אשכח אומות לאין חקר ומספר להם, כלם נותנים לי מס. ומשם יסוד הגבול
 עד גרנאן, כל יושבי חוף הים מהלך חדש כלם נותנים לי מס. וכלד דרום
 חמשה עשר אומות רבים ועלומים לאין מספר עד צא"ב אלכזא"ב, והם
 חונים בהרים. וכל יושבי ארץ בא"ס וחנה עד ים קסטנטינה מהלך ב' חדשים,
 עלם נותנים לי מס. וכלד מערב י"ג אומות רבים ועלומים חונים על שפת ים
 קסטנטינה. ומשם יסוד הגבול לפאת נפון עד הנהר הגדול ששמו יוזג. והם יושבים
 פרוצת בלא חומה והולכים בכל המדבר עד שמגיעים עד גבול ההגריאים, והם
 רבים כחול אשר על שפת הים, כלם נותנים לי מס. ומדת ארצם מהלך ארבעה
 חדשים. ואני יושב על מבואות הנהר ולא אעזוב את רוסיים הבאים בספינות
 לעבור אליהם. וכמו כן לא אעזוב את כל אויביהם הבאים ביבשה לעבור אל
 ארצם. ואני אלחם עמיהם מלחמה קשה. ואלו עובדים היו מכהידים כל ארץ
 ישמעאל עד בגדאד. ועוד אודיעך שאני יושב על הנהר הזה בעזרת שדי. ויש
 לי בתוך מלכותי שלשה מדינות. הא' יושבת בה המלכה עם נערותיה וסריסיה,
 ארבה ורחבה חמשים על חמשים פרסה עם מגרשים והכפרים הסמוכים לה.
 והשניים בה ישראלים וישמעאלים ונזירים ואומות אחרות מלשונות אחרות
 יושבים בה. המדינה השנייה ובגרשים ארבה ורחבה שמונה על שמונה פרסאות.
 והמדינה השלישית אני יושב בה עם שרי ועבדי וכל משרתי הקרובים אלי. וכוח
 קטנה ארבה ורחבה שלש על שלש פרסאות. ובין החומות הנהר מושך הולך, ואני
 יושבים במדינה כל החורף. ובחודש ניסן אנו יולאין אל המדינה, והולכים איש
 אל שדהו ואיש אל גנו ואל עבודתו. ועוד כל משפחה ומשפחה יש להם אחוזת
 אבותיהם ידוע, נוסעים וחונים בגבולם בשמחה ושירים, לא ישמע אדם קול ניגון
 ואין שטן ואין פגע רע, ואני ישרי ועבדי נסע ונלך מהלך עשרים פרסאות עד
 שנגיע לנהר הגדול הנקרא ורשאין. ומשם נסובב עד שבוא אל קצה המדינה זו
 מדת ארצנו ומקום מנוחהנו. והארץ אינה גשומה הרבה. ויש בה נהרות רבות
 מגדלים דגים לרוב, ויש בה לנו מעיינות רבות, והארץ טובה ושמה שדות וכרמים
 וגנות ופרדסים כלם משקים מן הנהרות. ויש לנו כל עץ פרי לרוב מאוד.
 ועוד אודיעך גבול ארצי, ללד מזרח מהלך עשרים פרסאות עד ים גרנאן, ולפאת
 דרום מהלך שלשים פרסאות, ולפאת מערב מהלך ארבעים פרסאות. ואני יושב
 בתוך הארץ שדותי וכרמי וגנותי ופרדסי בתוך הארץ. ולפאת נפון מהלך שלשים
 פרסאות נהרות ומעיינות רבות. ובעזר ה' יושב לבטח. ועוד שאלת מדבר קן
 הפלאות, ואנחנו עינינו אל ה' אלכינו ואל חכמו ישראל הישיבה בכירושלים
 ואל הישיבה שבבבל, ואנו רחוקים מזיון, אבל שמוע שמענו שברוב העונות תעו
 התשכונות ואין אנו יודעים מאומה, אבל יישר בעיני אלקים ויעשה למען שמו
 הגדול, ואל ימעט לפניו הרגן ביתו, וכיטול עבודתו וכל התלואות אשר מלאחנו,
 ויקיים בנו ושתחום יבא אל היכלו וגו', ואין בידינו כי אם נבואה דמאל, ואל
 אלטי ישראל ימחר הגאולה ויקבץ גלותינו ונשפוטנו בחיינו ובחייך ובחיי דכל
 בית ישראל אוסבי שמו. וזכרת באגרתך שאתה מתחום ליראות פני, גם מאוד את
 כוסף ומה אזה לראות פניך הנעימים ויקר תפארת חכמתך וגדולתך, ומי יתן ויהי
 בדברך, ולו זכיתי להחזיר עמך ולראות פניך הנכבדים והנעימים והנחמדים
 אתה תהיה לי לאב ואני אחיה לך לבן. ועל פיד יפק כל עמי. ובדברך הייתי
 יולא ובה יבטחך הנכונה. ושלוה רב.

הוא... קריית ספר
 והוא:

קריית ספר

והוא:

מערכת סופרים וספרים, אשר בא זכרונם בספר הכוזרי, הן מחכמי עמנו ז"ל, הן מחכמי אימות העולם ע"ה; כלם יבואו בהסתפתח הזה איש לא נערר. מסודרים עפ"י א"ב, עם הערות והארות, אצל כל ערך וערך, המפיצות מעט נוגה על היו המחברים וספריהם.

מה הי

דוד סלוצקי

אבות. מאמרו המסכתא הוא מוכרס ומובאס בדברי החבר פעמים הרבה. והוא כוללת ואולרת בקרבה דברי מוסר, ד"ה, וחכמה, מרבותינו הראשונים מוסדי המשנה; וכל דברים נאמרים בקצור רב, קב ונקי. וההודר בסתרו מאמרים ימלא רב פנינים. — ערקי המסכתא הוא חמשה (כי הסרק השישי הנספח עליה הוא בחיפה עידוע) והמשנות מכל הפרקים 17.

אבות ליון. — הוכח במאמר שלישי סימן סה. לשי דעת הו"ל בתלמוד היה גר נדק, מני בניו של סנהריב. והאחרונים בארו דברי התלמוד: שהוא בעלמו לא היה גר. אך שכל מן הגרים, שאבותיו היהודו. ועוד הוסיפו לאמר שאמו היתה מישראל. — הוא היה אב בית דין; וקבל מוסרת תשבע"ט מיחודם בן עבאי ומשמעון בן שטה, בשנת תשכ"ב לחלק הרביעי, שדי לכוון הבית, והוא הקבלה סל"ב מאי. בן כתב היוחסין והלמח דוד. וחקר שם, אנטליון, ראה בנדעטורה במס' אבות פ"א משנה י"א.

אבות ליון. — זכר במאמר רביעי סימן סה עמוד 116. ובמאמר החישי סימן יד עמוד 135. ע"ש שיש גרסות ונוסחאות שונות. ולי נראה שזו השילוסוף Empedocles עמפידוקליס היו, מאגריגענט בסיליגיא. חי סביב לשנת 450 לפני מספר הנוצרים. וגדול מאד בעיני בני זמנו, עד כי חשבו לשמו

זכ הגבול
 ד דחוס
 ג, והס
 חדשים,
 שפת ים
 יושבים
 ס, והס
 ארבעה
 בספירות
 נור אל
 כל ארך
 די. ויש
 גריסיה,
 לה -
 אחרות
 א. ת.
 וכוא
 ג, והאו
 איש
 אחרות
 ל ניגש
 ות עד
 ינהי זו
 רבות
 גרמים
 אוד.
 לפאת
 יושב
 גלשים
 גר קן
 שלים
 חנו
 שמו
 אחנו,
 ואל
 דכל
 חיי
 וסיה
 מדיס
 חיי

למושג עליהם. אך הוא לא קבל המשרה הזאת, כי מאס להחשיב על אחיו. — הוא נחשב בעיני בני דורו לידיד — האלטיס. יודע עמידות, ומושג עיי השבעות על כחות הטבע. — לפי ההגדה השליך את עצמו בפי הים האגא — הוא הן המוריק הש — למען יחמינו העם, כי לקחו האלטיס. אך לפי הגרסה אין נכונה בפי ההגדה הזאת. הוא הכיר את ארבעה היסודות. ויקרא להם שמות כשמות אלילי היונים, וגם היתה ליסוד הילירה שני כחות שועלים האהבה והאיבה. והכוזרי שום את שם עמפידוקלים לאננדוקלים לקרבו אל לשון הערבי לפי מנעמאס, כמו שקראו לסיפוקרט אבוקרט. כי המלות אלו אבן נמצאות לרוב בראשי שמות הערביים. לדבר שום העירני גיסי החכם וסופר ישראל דוד עומפאחוסקי ניו. —

או בג ליון. הוא תורת הנוצרים (Ewangelium) ונקרא ג'כ ברית חדשה (Novum Testamentum) והחבר מזכירו במאמר ראשון. ומרמו אל מאמריו כמה פעמים. ועש' רוב לדברי מתי (Matthaeus) ראשון לשלוהי הנוצרים. אלברטינו Albatani. הוא אחד מהמלומדים שבחוקטים לחכמי הערב. וחי במאה העשירי לחשבון הנוצרים. — הוא המציא השבון מדוקדק על מדה שנת החמה. ראה ספר מאור עינים פרק מ' ומערך לכסף מאמר ב פ"א. ובה זכרנו בכוזרי מאמר ד' סימן כט. וראה בדברי החכם רד"ק במפתחות שלו הנספחות למאור עינים דפוס ווילנא. זייטע 162.

אליעזר בן הורקנוס. — הובא במאמר שלישי סימן ס"ה. — והנקרא ג'כ ר"א הגדול, בעל פרקי דר"א — בן כתב הכוזרי. — והיה תלמוד ר"י בן זכאי אשר הלך בשיטת הלל, בכ"ז ר"א נטה לדעה ב"ש. ורבים מבארים את המאמר הנאמר על ר"א שמותי הוא, שר"ל שסיס מכת בית שמואי. קבלתו סיסה מריב"ז, ולפי דעה האברבנאל היא הקבלה הליה מסיני. — אביו סיס עשיר גדול, ור"א סיס ע"ס עד כ"ה לימי חייו, כנודע מהספורים הנאמרים בש"ס ומדרשים. בני דורו חלקו עליו ונדוהו, כמוזכר בכבא מיעא פרק הו"ב. ויתר הדברים ראה ערך, פרקי דר"א הגדול.

אליעזר בן ערך. מוזכר במאמר הניל — הוא סיס מעין המתגבר משולפל גדול, וריב"ז רבו שבהו מאד, ואמר עליו אשרך הכריס אבינו! שר"א בן ערך ילא מהלתיך. בתלמוד שנת מסופר עליו נמשך אחרי האות יין ושכה תלמודו, ואחר כך חזר לתלמודו. לפי דעה קלה נקרא בשם הכוזרי ר' נהורא, שסיס מאיר עיני חכמים בהלכה, אבל באמת אינו כן, אך ר' נחמיה נקרא, נהוראי. — אחדים אמרו שהוא ר' אליעזר הקלירי הפייטן, אבל הכל יפס, כי כבר נודע שר"א הקליר מאוחר הוא מאד.

אלקורן. היא תורת מהמד (Mohamed) אכן עבד אללה, אשר נתן לסישמעאלים בשנת 622 למס' הנוצרים. והוראת שם, קוראן' הוא, המקרא'. — הקורן יחלק לשני חלקים: אימאם (Imam) וזה תורת האמונה. דיין (Diw) וזה: תורת החוקים. והוא נחלק למאה וארבעים עשר חיונות הנקראים בשפת ערבית סור"ס (Surah) וכל חזון נחלק לפסוקים הנקראים בל"ע אית (Ajat) ר"ל אותות. וסישמעאלים מונים בכל ספר הקוראן שש אלפים מאתיים חשע ותמישים פסוקים, שבע רבבות שבעת אלפים שש מאות וחשע שלשים מלות, ושתיים ושלשים רבבות שלש אלפים וחמשה עשר אותיות. גם לא יגעו הסישמעאלים למנות כמה פעמים ימלא בכל הספר, כל אות ואות מאלפא ביתא.

כל גזם (Djesm) הוא . כל תשדד (Teschdid) דגש . ואחרי ההפעה הזאת
הצין הגהתי בכורי מאמר ראשון סימן ה זכאורי סימן 5 .

אנטיגנוס איש סוכו . קבל משמעון הלדיק שנת ת"ס לחלף הרביעי
לדעת היוחסין . וקבלתו היה הכ"ה מכיני . וראה ציוחסין דף י"ד ונלמח דוד
דף י"ד . מה שהאריכו ע"ד הטעות שטעו הלמידיו (לדוק וביחוס) בדבריו , וינאו חוק
לשיטת רבס — והקר טס (Antigenos) מלשון יוני . ולדעתי הורכב ממלה anti
נגד , לעומת , מול , תחת , ומשם genos (געטלעכט אין אללען צעליכוונגען , געבורט ,
אכשטאמונג , נאליאן , שטאמס) . והעיר , כוכו" אשר נקרא שמו עליו . היא אחת
משתי אלה , או שוכה אשר בשפלת יבודה (יבושע טו לה שמואל א יז א) ולפי
דברי סופרי הימים היא מונחת בין עלייטעראשליש וירושלים . או עיר צהר
יבודה (יבושע טו מת) . וראה בכפר המליס בגדול לרי"ף גרך שוכו .

אסקלפיוס . — מאמר ראשון סימן ה — הוא Aeskeulapius . וראה
זכאורי נכמן הנ"ל מה שכתבתי אודותיו . — ועהה צאתי להוכיף : בכפורי הולדות
האלילים נמנה כחוב ; שהוא היה בן אפולו אשר ילדה לו קורניס אחת . וזאת
הליל האשים רבים מרדה בה ע"י הכמת הרפואה , עד שפלוטו אליל האבדון לעק
המס לפני יופיטיר : שאסקלפיוס מנע רבים מרדה ירכתי שאל . ושהיה יוכת
שער האבדון , כי אין אדם צחוכו . — היא יתואר בהמונת נחש , ובהצוקן
בנחש הנחושת . במדבר כא . ובמלכים ב יח : ויקרא לו , נחושבן" ויחזקוהו מלך
יבודה כתתו . וראה בהלמוד פכהיפ נו , גנו (יחזקיהו) ספר הרפואות וכדו לו .
ובצין כותי . וראה במיטכאלאגעי של פאנמער שטוטגארט 1836 ערך אסקולאפיוס
ותמנח שמה הות דעהו ע"ד התיחסות אליל אסקולאפיוס להנחש . — היונים
והרומאים בנו לו כיכלות וצמות , ועוד נפלאים רבים מכופר ממונו . וקודת האמת
מכל האמור הוא : שביה איש אחד צימים הקדמונים אשר הלליה בהכמת
הרפואה אשר אין הזיונה נפרך צימים האלה . והעם כי פרא הוא כדוהו לאל ,
כי לא הבינו הככות הטבעיות . וטפלו גליו שקר ודברי הבאי . —

אפוקרט . — במאמר חמישי סימן יד וזאת — (Hippokrates)
היפוקרטס היוני , הרופא המפורסם צימיו , וגם עד היום עוד שמו וזכרו לתכנה
בהכמת הרפואה . נקרא צפי הרמב"ם ז"ל בשם ראש הרופאים . בכפר מאור
עינים לרי"ע מ"ה זקן הרופאים , נכתב , צלי הזכרת שמו העלמי , ובכל
מקום אשר נמנח תואר ראש הרופאים , נודע כי אליו ציונו הסופרים
הקדמונים . — הוא נולד בשנת 156 קודם מכפר הנה ג . על כתי קוס (eos) וכיה
נצר מגזע משפחת אסקליפיואדען , אשר בהיהשו להולדותה לברופא-אליל
אסקולאפיוס (עיין ערכו) , אביו הערהאקנידעס ג"כ היה רופא גדול , ובנו למד
הכמת הרפואה אללו , אולם כאשר הגדיל הקים שטה הדעה בהכמת הרפואה .
ולרפה ונכנה מאמונות הכל , ורפואות תכו , אשר עד ימיו היו מעורבים יחד עם
הכמת האמתיות , כי הרפואה ביהא אך ציד כהני-הדת , והמה שהתמחו בה ללרכס ,
וגדרו את הדרך הישר בעד כל אדם , שכל יבוא בגבוליה . רוב ימי חייו חי חוק
לעיר מולדתו , למען הרבות דעה , ולאסוף נסיונות ונחיונות בכל סעיפי הכמת
הרפואה . הוא היה הראשון אשר התבונן על ההגותי בני אדם בעין פקוחה ,
עפ"י משגטי הטבע , וידיעת נהוח גוף האדם . ספרים רבים כתב , אבל רבים מהם
כספרים המיוהכיס אליו , ולא הוא אביהם . כי גם אבי אביו ונכדו נקראו

— הוא
עוד על
המורק
זה צפי
אלילי
דרי שם
שקראו
לדבר .

הדעה
זכאורי
לרים .
זערב .
ז שנת
ובא
פתחות

הנקרא
זכתי
מאמר
יכ"ז
היס
חלקו
פרקי

זולפל
ערך
ואחר
עיני
אמרו
קליר

נתן
ז'
יו
איש
אית
חיס
חיס
געו
א .

בשם ה' פוקרטיס . וימה בשיבה טובה בשנת הששים לימי חייו .— וז"ל למה
 דוד : אפוקרט ואקלידעס בנו היו בזמן מרדכי ואסתר, סביב לשנת ת"א (לאלף
 הרביעי) ושניהם האב והבן היו באחינה עיר החכמה אשר בארץ יון עכ"ל .
 מפל האמור למעלה יהוה הקורא כי דברי בעל למה דוד וגם היוחסין , מלאים
 טעוטים אשר אין לסמוך עליהם כלל . א) בכחכם, כי אקלידעס היה בן ה'פוקרטיס,
 לא היה ולא נברא . כי אקלידס חי בערך 300 לפני מספר הנכוז ? ב) לפי
 דבריהם הי סביב לשנת ת"א לאלף הרביעי, ובאמת בשנת הקלד לאלף הרביעי .

אפלטון . בן נקרא בפי הכוזרי ומכל חכמי ישראל בהוספה א . והלכו בזה אחרי
 הערבים . ושמו בל"י Platon פלטון . ביום הולדו נקרא מהוריו בשם הענש
 Aristokles אריסטוקליס, אולם על כי הנוו הטבע ברוח החיה ומאה, נקרא
 פלאטון . כי Platos בלבן יוני (ברייט ווייט) . נולד הכ"ט לפני מספרם .
 והוא ג' אלפים של"א לבריאת העולם . ומת בשנת ש"ב לימי חייו, מלא כח
 עלומים גופני ורוחני . הוא היה מורע המלוכה . ועיר מולדתו אחון הבירה, אשר
 היתה בעת הזאת מלאה חכמים וחוקרים . באביב ימיו למד אלל החכס
 סוקראטוס . אחר כנס מגדל פלוסופיה בפני עצמו . שטח פלוסופתו מכולה ככה
 הדמיון . ורוח השירה (פאעזיא) מרחפת עליה . רבים המה ספריו אשר כתב
 בכל מקצועות שבהלכות הטבע והעולם , וכפרו Timaeus טימאיוס, זכרו
 הכוזרי במאמר הרביעי סימן לב . הוא נקרא בפי חכמנו בתואר לדיק, הכיד .
 ובמקובלים מלאו בדעותיו המר (שטאף) להקבלה העיונית שלהם . ומלאו בזוכר
 שכתב שחכמי יון (אפלטון) איתקכו לאורחא דהמנותא . וזה לפני ארבעה מאות
 שנה החלו חכמי ישראל להתעק בספרי פלטון יותר מבספרי אריסטו .

אריסטו . בן נקרא מסופרי הערבים . וכן יכנה הכוזרי (מאמר א סימן א) ובגלשון
 העמים Aristoteles . בן ניקומאכוס Nikomachus אחד מגדולי פלוסופי
 יון . נולד בעיר שטאגירא במדינת מוקדין . (Stagyria in Macedonien) .
 בשנת שפ"ד לפני מספרם . הוא ג' אלפים שפ"ו לבריאת העולם—כאשר היה בעיר
 אחון ינק מים על ידי החכס אפלטון , והתאבק בעפר רגליו . אולם בימים
 האחרונים נטה מדרך הפלוסופיה של אפלטון , והקים שטח חדשה אשר לא שערה
 מורו הגדול . ובספריו אשר כתב לא ישא פני מורהו . ויעביר דבריו תחת שנת
 הבקורת — הוא היה מורה דרך להמלך אלכסנדר הגדול . רבים המה ספריו
 אשר כתב בכל סעיפי החכמה והמדע ; בחכמת הרטוריקה, בתולדות הטבע
 בחכמת-הנפש, ובפלוסופיה האלהית . וכל חכמי היונים, הערבים, והרומים, הלכו
 לאור חכמתו וקבלו עליהם שטותיו ודעותיו ככלי בחינה ובקורת . והסתפקו
 א"ע לכתוב באורים ופרובים על רבי מאמריו, וכזה ילאו ידי חובת החקירה .
 גם החוקרים העברים הקעו עלמם יותר מדאי בדברי אריסטו . הרמב"ם החל ,
 והבאים אחריו החרו החזיקו במעוה אריסטו . והתרו בכל עוז להבאים דבריו
 עם דברי התורה והאמונה—מלבד הכוזרי, כאשר יהוה הקורא במרוצת דבריו—
 וכבר לעוק ככרוכיא הרמב"מן בבאורו בספר מלות הגיון שער ט ע"ש .— החכס
 כוס מת בן ס"ב לימי חייו, היא שנת שכ"ג לפני מספרם . ג"א תל"ה לבריאת
 העולם . ובטעות הוא בש"ס וז"ד , תעד .

אפי קורס היוני— בא זכרוננו בכוזרי מאמר תמישי סימן ח עמוד 241
ועוד בכמה מקומות— ושמו בלבן יוני Epicor, Epicuros נולד בעיר גרניסוס
Gargettus הסמוכה לאהון, בשנת שמי"ב לפי מספר הגסוג; הוא ג' אלפיס
הח'י לבריאת העולם. אבותיו היו דלים, ולא היה לאל ידם לחנכו על ברכי המדע,
ככ"ז רוחו לא נחה, ורוח החקירה החלה לפעמו עוד בימי געוריו, בשנת י"ב לימי
היוי. יבוא לאהון קרים החכמה, לשמוע בלימודים בבית מדרש המדקדק פאמפיליוס
(Pamphilus). כאשר שמוע פעם אחד ממנו, שחומר-ההו (Chaos) היה
הראשון לכל יצור אשר נברא. שאל את מורהו, מי ברא את החומר הראשון הזה?
המדקדק יענהו ללכת לבית מדרש הפלוסופיה לקבל שמה לקח, ולשקוט המים רוחו
הסוערת לדעת מה למעלה ומה למטה. — העולם הזה שקד על דלתוס בפי
החכמה באהון ובשאר הערים, אשר שם מלאה החכמה קן לה. ובשנת ל"ו לחייו
פחה בעלמו בית מדרש לחכמה, בגן נחמד בעיר אהון ויבחרו אליו תלמידים
מערי אזיה הקטנה, ומכל ארץ יון, המונים המונים נאספו, לשמוע בר לקהו-
פתגם מוכרו: אושר האדם, הוא התענוג והעדן (דאם וואסלויין) אבל לא תשוקים
ומעדיים גשמיים הבאים לאדם בעקב החטא וברע, אך רוח ג'י, התנועע להאדם
ע"י מוסר ולדקס (טוגענד). הוא מאם את הרעה, לא מנר עזמותה, אך מפני
שהיא איננה מובילה את האדם אל הרגשת ההנאה (זאם וואסלויין). ואהב את הדקס
והמוסר, מפני שהיא מולכת את האנוש לשערי העדן וההענוג. — הוא לוח להלמידיו
להתעסק בחכמה, ולבחרו בספוק וכלכול (מעטסינג), ולהתרחק משררות —
ולראות בטובה, אך באופן שלא יזיק את גופו, וישאר בריא. הוא בעלמו פי שיי
הספוק, לא התעדן את בשרו, כי מאלל שולחנו היה לחם זמים, מעט זרעוני גנה, ופרי
העץ. — דעותיו בטבע ואלהות: מאשם לא יהיה ישות. לכן הניח ליסוד הטבע
שני דברים קדומים: עצמים — פרדים (אטאומטן) והריקות (דיח לעערע). העצמים
בכה הבודד שבהם מהמעשים בהריקות, ומתערבים יחד זה בזה, ומהערוג וההרכבה
הזאת מתקיים הגופים השונים למיטהם. וכאשר יתחבר כל דבר ע"י הרכבה וערכוב
העצמים הפרדים, קן ע"י הפרדס ישוב כל דבר לבטן העדר. — עוד אמר:
שעולמות הבוה נתכוו ומתכוווש, עפ"י מקרה, ושבו וישבו לחוה. להעולם
היה ראשית והחלה, ע"כ בעל כרחך יהיה לו תכלה וסוף, וכאשר ישוב התגל הזה
לחשו ויהיה הרב, יבנה מתרבותיו עולם חדש. לפי דעהו אין הבדל בין החי
להמדבר, ונשם שניהם ממקור אחד הנאנה. למודיו הבניים על אדני חי-אלוה
(אטיאזומוס) הרבו שגאיו ומנדיו, והיה לשמלה ולמשל בפי כל, עד שכל חיית גלל
דה יבנה על שמו אפיקורוס. ויימה מלא מכאובים בהולי מעיים בשנת ע"ב לימי
חייו. ספרים רבים כתב, אבל נאבדו באורך הזמן, והמעט הנודע לנו מדעותיו
במוסר וטבע, הוא מנייערא, ומפליטוס, ושאר הסופרים הקדמונים. הארכנו מעט
פסכאות, כי אם אשר השדו אותו רבים מסופרים: כי שקד ללכת בשירות לב,
ולחיות חי עדן וצנוק גשמי, שקד הוא, אולם התלמידים אשר שמעו דבריו שמעו
וטעו ויאלו מעומק כונתו. וכאשר קרה לאנטיגנוס עם תלמידו לודק ובייתוס, אשר
הטו למודיו מדך השקר, ונתנו להם בוגה אחרת, בן קרה לעפיקוד, עם תלמידו,
כי השחיתו את מוסרו הטוב והעמק, והלגיטו לורג אחרת. והדברים פסיקים. —

בני ביין — מאמר שטיש סימן לה — בלי ספק כון הכוזרי להקראו בניטיין
אלנבאנדי (Nahavendi) אשר חי בערך (20—800). גם הוא אחד ממיסדי
Einleitung. 2

ל' למה
(לאלף)
עכ"ל
מלאים
קדומים
(ב) לפי
דביעי
ה אחרי
העלם
נקרא
פרס
לא כה
אשר
החכס
ה בכה
כתב
זכרו
סיד
בזוכר
מאות
בלשון
זוספי
(Sta
בעיר
זימים
שערה
שכט
ספריו
הטבע
הלכו
תסקו
רה
זל
דבריו
ריו-
הכס
ריאת

זה בעלי המקרא, והוא נעם באים דברים מתורה ע"ן. וגם כזה שונה הוא
 מע"ן, כי נתן מקום בספרו לדברי התלמודים, ובמקומות רבים הסכים עמו
 בבאורי הכתובים. הוא כתב להקראים ספר דברים תחת שם מש"ת בני מין
 אשר על פיו יתאבדו סקראים. ועל דברים אשר הביא שם בשם הרבנים, כתב,
 שאם תחפזו דברו כס'— הוא הקים יכודות אמונה הדשים, אשר לא שערס
 אבותיו. והתריס נמשכו התלמודים רבים. וגם לכתם מיוחדים אשר נקראם בשם
 אלמגריה (מאגסאריטען) אלמקאריה ((מאקאריטען)).

וזאת היא שטתו באלכות: הצורה הוא נעלה מכל דבר גשמי, לכן לא
 נוכל להאמין כי הוא בעצמו ברא את העולם השפל, אולם הוא ברא מלאך,
 והמלאך ברא את העולם השפל וכל אשר בו. והוא כמשה למך להצורה,
 בהנהגת העולם, וכל פסוקי התורה הכתובים בהם ויאמר ד' וכדומה, הכל אמר
 ד' ע"י מלאך או סרף, אשר ברא את העולם. ובאר כי כל פסוקי התורה הם
 ע"ד משל ומלינה (אלעגאריס). ויהי הדברים אלה כפי דברי היונים לבני ישראל
 להכחם גראטן הלק המישי בספרות 17—18

בייתוס. תלמיד אנטיגנוס, וטעם בדברי רבו. וילא למינות. וראה על
 אודותם בספר יוחסין, למה דוד, כס"ד וברמכ"ס לפרוש המשניות לאבות.

גאליבוס— מאמר רביעי סימן כ"ד. galenus הכופא מארן יון. נולד בשנת
 קל"א למספר הנוצרים, בעיר פרגמוס, במדינת אזיה הקטנה. אביו היה חרש
 (ביומיסטער) ומלומד גדול בהכמה למוזיות, והגבו על ברבי המדע. וכיהן בהכמה
 ברפואה. הוא נסע בארצות רבות, למען רבות ידיעתו ברפואה. ואם ג"כ בעיר
 רומי. ביתר קנה לו שם אלמות בהכמה הנחיה. ספרים רבים כתב בפילוסופיה,
 וכרפואה. אולם עלו על המוקדם בלבד ביהד עם ביתו אשר נסרף בעיר רומי.
 ומן המעט אשר נשאר לנו, נראה כי הקר בפילוסופיה היונית מאוד. וידיעתו
 ברפואה ביהד רבה וגדולה.

גבוליאל הזקן. קבל מאביו ר"ש בן הלל, הנירו של ריב"ז. ולדעת
 האברבנאל הוא המקבל התשיעי לחכמי המשנה, והקבלה הלי"ה מסיני, וחיה ר"ג
 הזקן לדברי היוחסין, עד שנת י"ח קודם החורבן, שהיא שנת תת"י לאלף הרביעי,
 הוא נזכר על בניו לקברו בכלי פשתן, כי בימיו היה המנהג לקבור בתכריכי משי.
 וכיה בולאות המת קשה לקרוביו, יותר ממהותו— ר' גמליאל השני, הוא בן
 ר"ש הנסרג, נכדו של ר"ג הזקן. וקמו של ר"י הנשיא, ונקרא ר"ג דיבנה, והוא
 הנזכר מיד טיטוס, זכר פלוגתיה דר' יובטע, והיה לנשיא אחר ריב"ז, חמש שנים
 אחר החורבן, בשנת תתל"ג. ר' גמליאל השלישי, הוא בן של ר' יסודס הנשיא,
 וקבל נשיאותו מאביו וחי, ג"א התקע"ה.

היבלות. ספר היבלות כולל אגדות ודרשות מאוחרות. ובלא נדק ייחסו
 לר"י. כי הרואה שמה יהושע כי רוח הקבלה מרחשת עליו. וכבר דברו אודותיו
 סופרים האחרונים.

הרמ"ס— מאמר ראשון סימן א— הוא Hermes. וכבר כתבתי על
 אודותיו בבאורי, הפנוק שמה, וחדע אל מי עין הכוזבי.

הל"ל. הוא כלל סוקן, וקבל משמיש ואבטליון בשנת תשכ"ה ליזרס,
 היא הקבלה הלי"ה מסיני— היא נקרא כלל הכבלי, משני שהיה מכלל, ואחר עלם

לירושלים, ומפני המעשה שאירע לו עם בני בחורא (שחיים עג), נחשלים לנשיאות
בערך ק' שנה בפני בניה (שנת טו). הלל היה יולא ירך דוד המלך, וחי ק"ב
שנה, ונמשך יחוסו לבניו ולבני בניו עשרה דורות, עד הלל הנשיא אמורא. אשר
היה בשנת ק"ח לאלף החמישי—

הוא הקים את התורה שבע"פ על תלם, והמונים תלמידים, נהרו אליו
מכל עבר ושנס לשמוע זך לקחו, הוא היה עניו גדול וטוב לב. ועני גדול וגורא.
ואף שהיה לו אח עשיר, ושמו שנא, אבל לא שיעו, — מסבלנותו (געדולד) מודע,
מהאיש אשר חפץ להקטין, ושאלו שאלות רבות, ולא עלתה בידו, להכעיס את
הלל (שנת פ"ב). והפסיד האיש ע"י ארבע מאות זוז. בית מדרשו, עלה כמו
פורחת. וכל תלמידיו נקראו בית הלל. והנה חלקו עם תלמידיו שמו, והלכה
כני"ה בכל מקום, אשר הם חולקים עם בית שמו.

הגבשית. מאמר ראשון סימן א—ראה בבאורי מה שדברתי שמה
ע"ד השם הזה. ואולי כונת הכוזרי בדבריו, העבודה הנבטית' לאמונת עם נביות
(נאבאטאער) אשר מקורם מנביות בן ישמעאל (בראשית כה יג. כה ט לו ג).
סופרי הערבים מספרים מעט הנקרא, נבטה (Nabath) ומשכנו בארץ בגל.
וארם—נבתיים (Mesopotamien). ואולי לעבודהם כיון הכוזרי—ול"ע בזה.

הגבשית בן רד יון. הוא אחד מעשרה הרוגי מלכות. והוא נשקף
זכר תורה עמו, ור"מ היה חתנו. ואף שהיה בדור ר"מ וחביריו בכ"ז לא נאמר
שמו במשנה להלכה. וזכה לדיק גדול. וזכה גיזר ממונה על הכדקב—

טרפון. הוא היה כהן, ועשיר גדול, ורבו של יוסי הגלילי
ור' עקיבא. ואמרו עליו כי בשנת בלוצת קדש ג' מאות נשים, כדי
להאמין תרומה (תוספתא כהונת פ"ה), שהיה כהן, והמו כהנת, ולנאקוהו
אשר נתן אין הקד. ספרו עליו בתלמוד כי ביום אחד לקח ממנו ר"ע
ד' אלפים דינרי וזכ לנדקא. לפי הנראה מתלמוד ברכות פ"א היה ר' טרפון
מתלמידיו בית שמו—והקר-שם טרפון, הוא מל"י טריפאן (Trifon).

יהושע. הוא ר' יהושע בן חנניא, הנזיר של ר"א הגדול, וזכה את בית
דין. והנה מייגעו כשו, כי היה פתמי, הוא מלא חן בעיני הקיסר טריאנוס.
עד שנתן לו הקיסר רשיון לבנות את בית המקדש, כחוזר במדרש' (בראשית רבה
כה, וילקוט פרשת תולדות). והוא סתם ר' יהושע הנזיר במשנה וכתלמוד. הוא היה
תלמיד ריב"ז וזכה לוי ומסוכר בבית המקדש, ואמרו עליו: אשרי יולדתו. וכל ימיו
הוסחרו שינו מפני התענית—והי בערך ג"א תתלג—

יהושע בן פרחיה—מאמר ג סימן סה—הוא קבל מיוסי בן
יועזר, ויוסי בן יוחנן בשנת תקס (תוחסין), והיה קבלה של לטיע, וזכרה
מפני ינאי המלך להלכסנדריה של מלכים בשנת ג' אלפים. תר"ע לניירס. היא
שנת קנ"ה לפני החורבן (כי החורבן היה בשנת ג' אלפים תתכ"ה) ובאלכסנדריה
ישב ר"י בן פרחיה ל"ד שנים, ושם משם לא"י בשנת ג"א תתד. ה"ה שנת קנ"ד
לפני החורבן. (וראה בספר כאמונות ודעות אשר הוצאתי בלייפציג, עמוד 128
בבאר סימן 5).

יהושע בן קרחיה. לפי דעת רש"י, רשכ"ס, ובעל ערוך הוא בן ר"ג.

אולם לפי דעת בעלי הוספות המאריכים בראיות ענומות שהוא איננו בן ר"ט אך בן
איש ששמו קרהה. ודעה הזאת כעקרים. ועיין סה"ד הלך שני ערך יוד דף קעו
מה שהאריך ק"ה.

יהודה בן טבאי—שם שם—קבלו מר"י צ"ס ומנחמי הארצלי—
וכיה קבלה ה"א, בשנת ג'א תרכ"א לי"ט, היה שנת רי"ג לבנין כ"ה. הוא
היה מהזוגות. וביה אב בית דין. ידוע כו"א מה שאירע לו כשהרג עד
זומם לכו"א מלבן של גדיקים. וטעם בדין. וכיה הולך כל יום לבכות על
הכרוג עד שמת, ואין הקר להסידורו.

יוסי בן חלפתא—מאמר ג סימן סה—היה אחד מהתנאים
המנויים, ורבו מאד מאמריו בהלכה ובכאגדה, הוא נסנה מייגעי כפו, והתפרנס
א"ע ממלאכת עבוד עורות (שבת מט), ולהסידורו אין הקר, ככתוב בשבת (פרק כל
כתבי דף ק"ח). הוא היה מיוצאי ירך יונדב בן רכב (צ"ר פ' וירא) והי כל
ימיו נספורי. המשה ביה כיו לו. ובטעות בל"ד שמונה ביה. וכולם מגדולי
הכמו ישראל—ורבו ביה ביה ר"ע. וכלב כר"י מהבירוי דעמקו עמו, (עירובין
כ"א). והי בערך ג' אלפים תפ"א (סכ"ד). ודע שבכל מקום הנוכח בהלמוד
רבי יוסי ביה, ה"א ר"י בן חלפתא. וכתב סדר עולם רב"ש ר"י, כי
לפי דעה שהלמוד הוא הכרו. והלכי דברתי פ"ד ד"י בכתב, פ"ד דעותיו,
וסניי מאמריו, צמחצ ע"י השו"ע, Izraelita. הו"א בשפה פלונית,
ע"ה 9—16

יונתן בן עוזיאל—תלמיד כלל סוקן, וסוף תרגם את סנתיאס
לשפת ארמי. אולם ההרגום יונתן בן עוזיאל הנמ"א צדינו על הסניך מסופק
הוא ע"ס הוא ממנו, וכבר דברו ע"ז המבקריו.

יוחנן בן זכאי—הוא היה כסן, ותלמיד כלל סוקן, ונעשה נשיא,
אחר שנסרג ר"ש בן גמליאל. והוא עלה אחר החורבן מירושלים ליבנה. ותקן
ע"ס תקנות גדולות. הודיע ליהודה ויהודה—וכיה קבל מהלל סוקן.
וכיה קבלה ה"א מבינו—גולד ג'א תשי"ג, בהחלת ישיבה, תשי"ג, ונפטר שנת
תש"ג, המשה ביה אחר החורבן. ולפי זה האריך ימים הרבה ק"ך שנה. וכן
דעת בהלמוד, ומדרש, ואמרו עליו. משמת ר"י ב"ז בעלם זיו הכתם.

יוסי בן יוחנן איש יושלים. היה תביר של יב"י. וקבל מאנטונינוס
וכיה לא היה כהן. וכימו החילת המהלוקה ע"ד הסמיכה ביר"ט—

יוסי בן יועזר. הוא יוסי בן יועזר איש לרדס. וקבל מאנטונינוס
ומשמעון הצדיק, בשנת ג'א ת"ק לי"ט, וכיה קבלה הכ"ט מבינו. וכיה ביה
מסתחלת הזוגות, וממטכו בתי הזוגות חמשה דורות עד סלל סוקן. וכיה לא
נקראו בשם רבי ולא בשם רבן, רק נקראו בשם העלמי בלא תואר וכנוי.
זה לגודל מעלתם, שהי אפשר למצוא כנוי, כראוי להם, כמו שאין כנוי
לנביאים. (כן כתב רמב"ם והיוחסין וכלמה דוד). וכיה חסיד שבכונה, ותקן
הקנות.

ישמעאל בן אלישע כה"ג—חכם וחסיד, וכיה ביה מעשרה
ברוגי מלכות (ודע כי אל"ס ברוגי מלכות). לא נסדנו בעה אהת, אך ביה זה

בזמנים נפרדים. אולם בעלי התלמוד האחרונים קבלו אותם להגדה אחת
ופשטו עור קרקפתו בתיו מעני יושיו, וכשהיה קטן נשכס. ור"י פדוכו.
זמת בשנת ג'א תתכ"ח.

יהודה, הוא יקודם בר אלעאי, חסיד גדול וראש המדברים בכל מקום,
ואח כהם ספרי שהוא תורת כהנים. והיה ג'כ מתלמידי ר"ע המובסקים.

כנסת הגדולה. אנשי כנסת הגדולה נודעים לנו מאד, כמה החזירו
את עטרת החורס ליושנה, וסקימו את עמודי תושבע"ש על מבונם—ראשיהם היתה
בימי עזרא. והחריבה שמשון סדוק. וגבי דעת הו"ל ק"ך זקנים כיו צה. וראש על
אודות אנשי כנסת הגדולה בספר מונס"ג. פי לא היו באיסוס אחת אך בהמשך בעת.

מאשה—מאמר ג' סימן סו—ובתלמוד נקרא, מיאשה, פהג יוחסין
שהיה בזמן אחרונים בבית שני—וכרמ"ס כתב כי היה בחבורת אדמון וחקן, ואינו
נראה, כי ממשנה (פאה סי"ב מ"ו) נראה שהיה אחר הלל ושמו בימי בניו של
הלל. ע' סדר חלק שני ערך מס.

מאיר, לפי האגדה הוא מוצע עין השר של קיסר רומי, אשר שלחו להחריב
יבשלים, וכוא היה תלמיד מובסק לר"ע ב"י. ולמד ג'כ מאחר הוא אלישע בן אבייה
קודם שילא למינות. וכתם משנה הוא ר"מ. ולדעת חז"ל חז"ל חכמים, כל מקום
שנזכר אחרים הוא ר"מ, ונקרא בן מפני שלמד מאלישע בן אבייה שנקרא אחר.
אשמו כדוריה, בת ר"ח ב"ת, היתה חקמה להלל מאד.

גתאי הארבל, היה אב בית דין, וקבל מיוכו בן יועזר ויוסי
בן יוחנן בשנת תק"ס קי"ב לבנין הבית, והוא הקבלה השלישית. — העיר
ארבל (או ארבל) אשר נקרא שמו עליה, הוא ארבל בגליל העליון כנחלת
גשתי, בין גשורי וטבריה. תשעה מיילים מלעגיא, וזכרת בהשמונאים א"ט ב
ו"ל ויסעו וילכו דרך בגלגל ויחנו על מסלות אשר בארבל. וכיוספון לרומאים
קדמוניות סידורים—1, 11, 12. ומזם בתלמוד בקעת ארבל, כהה ארבלות,
זכור בית ארבל הנוכח בסופע י"ד.

ב"ה ארבל (ר"ל הסופר, כי תרגום ספרי המלך (אבתר ג) לכלרי),
מלך רומיה Libellarium תלמיד ר' מאשה, בדור אחרון מבית שני. ובכל
נוקם שקטוב בתלמוד ומדרשים נחום כהם הוא נחום המדי ולא נחום הלבלר—
זכיר כערך ג'א תשס"ח, לפי סדר הדורות.

בתן הוא ר' נתן הבבלי. ואליו מיוחס ספר אבות דר' נתן. והוא נקרא
ג'כ הלבלר, אב"ד בישיבתו של רשב"ג אביו של רבי, חבירו של ר"מ, והוא נקרא
בתלמוד בשם יש אומרים וע"א טו שבעית לס (ב). וכל אבותיו היו ראשי
גלויות בכל, והוא עלה לארץ ישראל. הוא נסע בארצות רבות, והיה לו יד נרפואה
(כנראה משבת קלה).

ספר יצירה. נחלק על פרקים, וכל פרק על משנה, כלול בקרבן סודות
היזירה, מכולם דרך הפילוסופים עם הקבלה העיונית, ויש עליו באורים מגדולי
הראשונים. הוא אחדים יתחזקו לאכ"ס אבי"ג, וזה על ספק החוקה מדעת
אדם להאמין. אחדים לר"ע ב"י וגם זה לא יאמינו המבקרים החדשים. ולפי
דעת החכם לונק נחשב בשנת 800 למספר הנכון. וכבר דברו אודותיו הרבה
חכמי זמננו. וכמוני מוחסו לאברהם אבינו!! —

סוקראטוס * מונח בכחרי כמה פעמים— נולד ה'ע לפי מספר פטרוג.
 הוא ג אלפיס רנ"ב * חניו היה הולנז סכלים, ושמו זאשראטיסקוס (Sophroniskus)
 ואמו מילדה' בימיו נחרבו המדברים (זאשראטיסטען), והעלם הזה חשקה נפשו
 בחכמה, ורוחו אותה לבוא בכוד הכריאה פנימה, שאז ראשית מעיני הידיעה מכת
 המדברים * אולם מיד כאשר עין רוחו ושכלו, לא מלאה בשעתם די להשיע נפשו
 הכוספת לחכמה אמיתית, ומופתיהם הבנוים על הקבו הכטעאה, העירו ספקות
 רבות בקרבן * היה נבון ופשוט בדעויו, וימחר לעזוב את בית מדרשם * וסחל
 לחקור בשכלו בעלמו * והכותבת (דיא אינשריפט) העומדת על היכל אפולו : למוד
 לחקור את עלמוקך (Gnodi seauton) עשה רושם חזק ונפלא בנפשו הבנויה ;
 והקדיש כל עתותיו לתורה ותעודה, והיתה ראשית מחקריו ע'ד תעודת האדם,
 ומגמתו עלי הכל הרג'— אז ראה ויהבונן תרמית בעלי הסאפיסטען, כי מוליכים
 את העם שולל, בחלקת דבריהם, ואזן את רוחו לקנא קנאת האמת לשרש מלכות
 העם דעותיהם, ושטותיהם הבנויות על אדני תאו, ולנטוע זרע אמת על חלמי לבם *
 כל ימיו הלך באדרת— ירוק. וגם מנעלים מנע מרגליו *— הוא דמה בנפשו להיות
 שלוח מאלהים, להורות לבני אדם איזה דרך ישכון אור האמת, ע"כ מהבקר עד
 הערב, הפש אחרי בני אדם ללמד דעת והכמה, ודרש בשומני ע'ד תעודת נפש
 האדם וחובותיה לכהת והאמונה *— למודיו הזכים והטהורים, היו כרעל כפי
 מתנגדיו, הסאפיסטען' וכסני האלילים, אשר היה הקשר חמין ביניהם. וקשרו
 קשר עם חנני רשע להכאיש ריה סוקראטוס נשיני ההמון, ויחששו עליו עלילות
 דברים, ויוליאו דנה כי הפיר דתי האלילים והוקי הממלכה. ועוד דברי בלע,
 ויאאוהו לפני השופטים, והמלשינים הטו את לבב השופטים. ורבו המהייבים,
 והולכיכו אל בית הכלא. והוא הלך ברוח חמין, למשופטיו לא החתן, כבית
 הכלא הזה, הטיף לתלמידיו אחרי נועם, ע'ד הלמות הנפש בשפרדס מהגוף *
 ואחרי אשר ישב בכלא, הסקוהו כם התרעלה וימת בו, להרפת עיר אחון ולדראון
 פונס *— ימי חייו היו שבעים שנה, מלאים כעם ומכאובים, כי נוסף על שונאיו, היה
 נו גם אשה רעה, אשר המרה את רוחו. אבל הוא סבל כל יגונו ברוח חמין. (ויהר
 קורותיו, ראה בספערדאן העברי לר"י בער (בערלון ה' תקמו) ותרום נחת) *—
 אולם למודיו וזכרו הטוב לא יסוף מפי בני אדם כל ימי עולם *—

ע ק י ב א בן יוסף, הגדול שנחמני דורו. לפי האגדה היה ממשפחת גרים,
 מבני בניו של סיכרא שר לבא של יבין מלך הלוד, ואיה לראש אחרי אשר נאסף
 ר"ג דיבנה. וכמעט כל תורה שבעל פה מידו היתה לנו, והי ק"ך שנה, ונשא
 לאשה בת כלבא שבע, והיה עמו בלער ובדוחק, הוא היה נושא כליו של בן
 כוזיבא— בר כוכבא— (כן כתב הרמב"ם). ונחום איש גס— 11 (ע"ש עיר ג' מ' 11
 בנחלת יהודה, דברי יומים ב' כה יח) היה מורכו כ"ב שנה. תלמידיו כמה כלם
 ממיסדי המשנה. ותקלר כיריעה מהכיל, את אשר ספרו עליו בעלי התלמיד מרוב
 חכמתו ונדקמו. ונהרג על קדוש השם בשנת ג'כ לחי"ב. ראה ביוחסין דף לד-ה-1
 שסאריך בתולדתו— נולד ג'א תש"ס, היה לראש תש"מ, נהרג תש"פ—

ע בן — נזכר במאמר שלישי כיומן לה— הוא עין הקדאי, אשר העיו
 ללחום נגד הרבנים, בעלי התלמוד. והקיס את בת הקראים— מתנגדי תורה
 שבעל פה— על חלה בשנת 762 לערך. כי מחלקות יש במספר השנים אשר החל
 העם להשיב ולהקדיר שמו דתנו. ולא נוכל לדעה מספר השנים בלמנוס— הוא

יכנו התלמודים את חכמינו בתאר תלמידי חכמים, ג"כ ע"ד סג"ל רוב לתלמודיו
 גלה לאזהביו במערה, שמה בחושך האור את עיניו בעמקי הפילוסופיה, אך
 הכל במעטפת הסוד (אונטער מיסטישען פארמען) תלמידיו ישבו לפניו כחזי—
 גורן—עגול (האלב רונדעס געביידע). גם הוא, חי חיי כעס ומכאובים, כי רבו
 אויביו ושונאיו, אשר לזו את נפשו לקחתו, וימה בכפן ומחוסר אוכל בשנת שמונים
 לימי חייו בכלל המוצץ בני דורו, אשר לא היו מוכשרים וראוים להנות מזיו
 אור חכמתו, דמו כחמת, כי איש אלהים הוא, וטפלו עליו ספורי—שקר. כי
 היה לאל ידו לשלוט בכוחות הנריאה ולהטותם כחפלו, ותלמידיו הקימו לו
 מצבות לזכרה, ואת ביתו שמו לתקדש. — הוא האמין בסוד גלגול—הנשמות
 (זעעלענוואנדערונג) והחליט כי גם נפשו אשר בקרבו, היתה כבר שלש פעמים עליו
 ארצה בגופות אחרות * מימיו לא חלל צמר מן החי. וכל מזונו היה זרעונים ומחו
 סגן, מלבד סוליס (באהמען) אשר לא חלל * דרך לתודו את העם חלק, לשני
 פניו בדרך—גלגול וצדק נסתרי. את הדרך הנגלה, אשר שמה דבר מדברי
 מוסר וחכמה המוצנים לכל איש, דרש בצוקלות, לפני טף וגשם * אולם את
 הנסתרי אך ליהידי כגולה, אחרי אשר נהגס ונרשע ככוכב הספק, וכוא ישב בעת
 דרש לפני העם החפ וילן (פארבאנג), ולשעמים דבר ע"י מתורגם. התלמידים
 אשר קבלו עליהם הנסיונות לבוא ולשמוע לתלמודי המסתרים, נשבעו מראש, כי לא
 יגלו מדבריו לאיש. ואז למד אדם: הכמת—המספר (מאטמאטיק), הטבע,
 ואלכות. טעם פלוסופיה, ויסוד תורתו בחכמת המוסר, הלא הם פתוים על
 ספרי תולדות הפילוסופיה. —

פרקי דר"א הגרול, מאמר ג סימן סה-כונתו לפרקי דר"א אשר הוא בידיו,
 קובץ ממאמרים רבים ודרשות רבות על סדר בראשית. והחודר צעין חודרת ימלא
 מיד, כי לא ילא רובו ככולו מיד ר"א הגדול, כי יש שם הגדות מאוחרות, גם השפה
 אשר נכתבה בו, מאוחרת היא. וגם על אודותיו כבר דברו המבקרים החדשים,
 והפשיטו את אדרתו הקדומה ממנה. —

צדוק. תלמיד אנטיגנוס, אשר ילא חן לשיטת רבו. ולפי דעת רבים על שמו
 נקראו הצדוקים. ואת תרניה לדעת מהות הצדוקים ראה ביסיפין לרומאים. —ואולם
 דע כי לפי דעת החכמים החדשים, היתה כחת הצדוקים—אשר התנגדה לפרושים—
 קודם לדוק תלמיד אנטיגנוס. וראה מזה"ז שער יוד.

רבי הקדוש, הוא ר' יהודה הנשיא, מסדר המשנה. והוא בן ר"ג
 השני, ודור שביעי מהלל הנשיא, וקבלתו ה"מ מבינו, והוא קצר גרית הפכה עם
 אנטיגנוס מלך רומי (ע"ד המלך הזה, מי היה יש מחלוקת בין החכם יאסט, וסג'
 ש"ר ל"ו ש"ן בספרו ערך מלים) הוא השלים את סדר המשנה, ונעבור רוב קדושתו
 ועטותתו וקרא, הקדוש. לפי דעת הסוסי היתה הפלגת סדור המשנה בשנת תתקע"א,
 תק"ל לשטרות, וק"ן לתורכן בבית, וכן הביא הבי"ע ש"ה. אך בראש"ד בספר קבלתו,
 כתב שחבור המשנה היה בשנת תתקמ"ח, ס"ק לשטרות וק"ך לתורכן בבית, וכן כתב
 ר' מנחם בן זרח בהקדמת ספרו לידע לדקדק, ודון יחזק האברבנאל. וע' בלמה דוד
 דף כ"א חלק ראשון.

רבנותיו. מאמר שלישי סימן לה-כונתו לנשלי התלמוד סת: איש והאמוראי.
 החכם גרעטן כספרו קורות סיודים יאמר: כי פואר, רכ"ב נתחדש אתר חורבן

עק חפץ להשגה ולהיות ראש גלותא . אך משני שפירי טועים היו נושרים מחוץ חיקו . והכירו בו ההכמים שמן פסול, לא נסמך לגאון . ולא נתקבל לראש גלותא . שחרש הזאת, השיחה אש קנאה בלבו, ויחל להסית את בני ישראל ולהדיחם מעל תורת הרבנים.— לפי דעת הקראים כבר נאנס מכל חכמי ישראל לראש גלותא . והנסיג נשיחתו, אך אחר כן חפזו לפסירו מגדולתו, ודברו עליו כרה לפני המלך והוכרח לרדת מגדולתו—עד כנה גדלה שנחתו על הרבנים יורה לנו למודי המחמר אשר הביא לנו הר' משה טאקו בספרו כתב-המים, שעקן אמר : מי יתן שיכיו כל חכמי ישראל בצענו, והיה נחתך בחרב, והיו מהים הם והוא.— הקראים האחרונים, אף שהחזיקו במעשה תורה עק, בכ"ז הכירו וכודו כי רבו טעותיו, ונטו מדבריו בכמה פירושים, ודיעם . והרזנס לדעת הכונה הקראים על נכון . יראה בספר לקוטי קדמוניות להכנס ר"ש פינסקר ז"ל . ובדברי הימים לבני ישראל להכנס גראשן בחלק תמישי בהערותיו 17—12 . ובספר קורות הקראים להכנס אב"ג נ"י וימלא הכל מבואר .

פ. י. ט. א. ר. י. ש. במחמר חמישי סימן נב—שמו בל"י Pythagoras פלוסוף מפורסם אלל חכמי ארץ יון הקדומים . נולד בעיר (סאמאס), ארצו היה כנען (קויפמאן) ושמו Mnesarchus . על אודות שנת הולדו, יש דעות מדעות שונות . וסעקרים, כי נולד בשנת 586 קודם מספר הסובג . והוא ג' אלפים קס"ד לבריאת עולם . ולפי זה חי הפילוסוף האלהי הזה בימי הנביאים ישיהו, מייסה . בעת אשר בית המקדש הראשון עמד על תלו.— בימי נעוריו למד בארץ מולדתו, וכאשר הגדיל השקם נפשו לחדור במסתרי כהני מזרים, אשר איתן מושבם היה בעיר נוף . כי ההכמה שררה בעת ההיא בארץ מזרים יותר מבשאר ארצות, הסכנים אשר עינם נרה לראות מסתריהם גלוים, לאיש אשר בקהלם לא תהד נפשו, הסתירו מהם ידיעתם, ולא אבו לפתוח לשניו אולרות חכמתם . וגם פקודת מלך מזרים שמו היה (Ambasis) אמבאזיס, אשר פקד עליהם לגלות את מסתרי חכמתם להכנס הזה, לא פעלה על קשיות עורף הסכנים, והוכרח לבוא לעיר טפענען . שמה לא העיזו הסכנים לסרב נגד פקודת המלך . אבל קוו, כי ע"י הנסיונות הקשות והכתינות הרבות, אשר הוכרח כל איש החפץ לבוא בסודם, לעשותם, ירף מהשוקתו העזם . (כי אחת מהנסיונות הוא, המלה, אשר מלו כשר ערלתו וכדומה) אלל רוח החכמה כאל בערה בעלמותיו, וסם נפשו חזק מנור, ועמד בכל הנסיונות. אז קבלוהו אל בתי מקדשם . וגלו לו סודות החמתיהם . ונשאר בארץ מזרים כ"ב שנה . וגם כתב—סחרטומים (הירילאגרישען) למד שם—וכל חכמת מזרים באה אל קרבנו . ואחר נסע לארץ פרס, כשדים, ולמד את חכמת—האשפים, מרב—מג (Obermagier) . וגם למד בארץ כנען אלל נביאי ישראל . ואחרי אשר אסף בהשגו ידיעות רבות מאמונות שונות, בא אל עיר מולדתו . וסקים ביה—מדרש . ולמד שם עם תלמידיו על דרך כהני מזרים, כי הליט למודיו במעטשות המשל (כימבאל) . ולמען לתת ללמודיו אדרת—קדש, אמר לתלמידיו: כי רוח האלהים שורה עליו, וקבל תורה מפי האליל אפולו (Apollo), והתפאר כי ככל באה לו מרות סגולה, את זאת עשה למען יאמינו העם בדברו אליהם, וישמעו לדברי מוסריו, הוא היה הראשון אשר סרב בחואר חכם (Sophos) באמרו כי בלתי ד' לבדו יחואר כשם חכם, אך לזה לכותו בשם יוד—החכמה (Philosophus) (ולדעתו, לכן

בית שני. אולם המלכות העתיקות אשר נמצאו בחיי האי קרים, אשר אחדים מהם ישמות מאד. קודם הרבה מהורבן הבית, וכחובים עליהם תואר רצו רצו. מורים בעלול. כי כבר השתמשו בהכנוי הכבוד הזה, מקדמת דנא. כי באמת מצינו תואר רצו על איש גדול, גם בכתבי קדשנו.

שמועון הלדיק. היה כה"ג, והוא אחרון לסופרים, ר"ל: לאנשי כנסת הגדולה, וראשון לבונה הלכות. ר"ל: תנאים. ולפי דעת סופרי קורות הדורות הראשונים כונה המשנה לשמעון הלדיק אשר היה בזמן אלכסנדר מוקדון, ואלכסנדר כדוהו והשתחוו לו—אולם בעל מונה"ז מביא ראיות חזקות ועלומות, שסיו שש שמעון בן חוניו. הראשון נקרא כפי יוסף הכהן לדיק, ולפינו הכתובה אלכסנדר והשני נקרא ג"כ בשם שמעון בן חוניו וביסן סביב למאה לטרות. והסגול בין זמן שמעון ראשון לשני לערך מאה שנה, ובין שניה, ראשון לכנסת הגדולה, ובין שמעון, סערך מאתיים שנה.

שמועיה. הוא היה ממשפחת גרים לפי דעת חז"ל. וקבל מיכודם בן טובאי ושמעון בן שטח. בשנת ג"א תשכ"ב ליצירה—והיא הקבלה הל"ב מסיני—ולפי דברי היוחסין לא האריך ימים על נשיאותו. אך ששה שנים עד תשכ"ח, ובעל זמח דוד כתב: ולא ידעתי מעין לו כל זה—והוא היה נשיא, וחכירו אבטליון אב"ד.

שמואי. קבל משמיעה ואבטליון בשנת תשכ"ח לחלף הרביעי. והיא הקבלה הל"ג. והאריך ימים מפני שנקרא, הזקן. והיה אב בית דין, בעל מחלוקת של הלל חכירו בג' מקומות. (שבת יד) ופיה תדרשו בית שמואי, חלקו תמיד עם ב"ה. וחכמי ישראל נמנו וקבעו הלכה כב"ה ולא כב"ש.

שמועון בן יוחאי, ג"כ מדתלמידיו ר"ע, ולפי האגדה ישב י"ב שנים במערה, הוא ובנו ר"א, והוא סתם ר"ש הנזכר במשנה, ור"ש בן יאיר הוא חתנו (לפי דעת אחרים חמיו), ויחסו אליו ספר הוזהר: והיוחסין כתב. ספר הוזהר כנו על שמו, אף על פי שהוא לא עשהו, כיון שתלמידיו ובנו ותלמידי תלמידיו עשוהו וכו' ונתגלה זה הספר אחר הרמב"ן, ואף הרא"ש לא ראהו עכ"ל. וכבר ידוע דברי הגאון רי"ע ז"ל על אודותיו.

שמועון בן עזי. תלמיד חבר לר"ע ב"י. וחכמי ישראל חולקים עליו אם נשאה אשה או לא. כי הוא אמר חשקה נפשי בתורה, יתקיים עולמו באחר, והוא היה מד' שנכסו בפרדס ההקיריה, ומת רק בשנים (הגיגה טו).

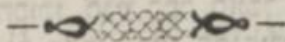
שמועון בן שמוח. קבל מר"ב בש' ומנחאי. והיא הקבלה הל"ד שנת תרכ"א ליצירה. הוא היה גיסו של ינאי המלך אשר הרג את החכמים. וברח ממנו לאלכסנדריה, ועש"י בקשת אחותו, אשת המלך, הורסה לבוא. והוא היה נשיא. וחכירו של ר"י ב"ט האב בית דין.

שמואל. מאמר ג סימן סה—הוא שמואל חכירו של רב. והיה כהן. והיה חכם גדול, וכפרט בתכונה, ורפואה, והיה רופא של רבינו הקדוש. ורבי ר"ש לסתמו ולא עלתה בידו, כי נאמר עליו: ה"כ ס יתקרי רבי לא יתקרי. הוא כרת ברית עם חכמי אומות העולם ע"ה, עם אב"ט וקראו חכירו. והיה אהוב אלל שבור הראשון מלך פרס. והלכה כמותו בדינים בכל מקום שהולק עם

רב—ולמד חלל רבינו הקדוש . חי בערך התקע"ט או הק"ל לשטרות .
 שאול . הוא בן ענן הקראי . (עיין ערכו) ואחריו אשר מת אביו . הוא
 הוא ראש בעלי-המקרא . ולימינו עמדו תלמידי אביו, בלא המה ר' אחא, ר'
 מוהא ור' אביגדור—וידוע כללם הראב"ע על האב ובנו, כלם ע"ן וילך ירד
 ש אול לא יעלה, —

חלמוד. מאמרי תלמוד בבלי-ועששים מתלמוד ירושלמי-משפוחים לרוב
 בספר הכוזרי . הן בהלכה הן בהגדה. והכוזרי לא סמן באיזה מכתב או פרק
 נמצא המאמר הזה (על סימני הדפים לא נחפלא, כי החלקות התלמוד למנין הדפים
 דבר מאוחר הוא מאד ע' שס הגדולים מערכת ספרים ערך גמרא) כי סמך א"ע
 על הקורא היודע, כי ימצאם בעצמו, וכן נהגו כל הקדמונים, כאשר הביאו מאמר
 לא ידעו איזה מקום כבודו. וראה בהמפתחות הנספחות למאור עינים דפוס ווילנא
 מההבס רד"ק. — התלמוד בכללו יכלול בקרבן ששה סדרים, זרעים, מועד, נשים,
 גזיקין, קדשים טהרות. וסמך זמ"ן נק"ט. והמסכתות האורות בש"ס, הן
 ששים וששים, וסמך ס"ב. כל פרקי הש"ס המה חמש מאות. וסמך ס"ר. —

חג"ך. בספר הכוזרי מובאים פסוקים רבים, מחורה גביאים, כתובים,
 או אפשר לפורטם כי רבים הם. והמחבובן ימצא לפעמים באורים והערות רבות
 בדבריו המפוזרים אור על הכתובים. — דרכו בקודש, כאשר יביא הפסוק לא יסמן
 באיזה ספר ובאיזה פרשה, כדרך כל הקדמונים. — גם הכתובים אשר הוא מביא,
 אינם לפעמים כראוי, ונלקים בהסדר וביתור. ואולי הוא משגגת המעתיק, או
 המדפיס הראשון. כאשר נקראו כזה בכל ספרי הקדמונים, כי גם הכתובים המובאים
 בתלמוד ומדרכים, ג"כ אינם ככונן. —

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

אלה תולדות

רבנו יהודה בן שמואל הלוי ז"ל.

א

שימת עין על מצב העת אשר בה נולד זהו רי"ה.

ארץ ספרד היתה הרת החכמה והשיר בימי—הבינים, כי הכלפוס מושלי הערביאים, אשר היו אדוני הארץ בעת הזאת, הפיחו רוח אהבה לכל דבר תבונה, בתתם יקר וגדולה לדורשי דעת, ולהאנשים אשר הצמינו בשיר או חכמה, נתנו מהלכים בהיכלי מלך, וגם פקודות גבוהות כהנהגת המדינה, נסרו כידיהם.—הספרות הערבית הרחיבה גבוליה, בכל ענפי המדע, ותיף בגדלה בשיר ומליצה. ארץ ספרד גדלה שעשועיה, בעת אשר בשאר הארצות, קוץ ודרדר צמחו על תלמי שפתם, כי יושביהן נמו שנת עולם, ורוחם לא התעוררה לידועה.—ביותר התאמצו והשתדלו הערביאים להרחיב את גבול השיר והמליצה, כי מוכנים לזה ביתר שאת וביתר עז מצד תולדתם וטבעם, וכל איש אשר עלה על במתי השירה, נחל יקר וכבוד, כגבור בקרב, אשר נצח וגבר על אויביו.—מהכליף היושב על כסא המלוכה, עד השומר בעיר קטנה, כולם, חשבו לגאון ולתפארת, לרכוש להם בין אוהביהם ומיודעיהם בעלי חכמה ושיר. לכן עלתה הודיעה והחכמה לרום מצבה; ודורשיה נתעלו כמעלות אשר עלו.—

ב

הרוח הזה אשר נחה על הערביאים אדוני הארץ, נפה נשמת חיים באפי היהודים אשר הסתופפו תחת צלם. נפש העברו התעוררה מתרדמתה, ותפקחנה עיני שכלם, להתחרות עם הערבי. אלה החזיקו

במעוז החכמה, אלה במשוז השיר, ויקנו להם שם עולם בשפת וספרות הערבית. ויכתבו בה, בשפה ברורה, ובעט סופר מהיר, דברים נשגבים ונעלים, שירים ומליצות רמות, עד אשר עלו על אחיהם הערבים בהגיונם ובמהלך רוחם בהשפה ההיא. — כאשר גדלה תשוקתם להלשון המושלת, כן לא עוממה אהבתם לשפת ארץ כולדת אבותם, כי רוח ההשתלמות נחה גם על העברית. והידיעות הרבות והעצומות, אשר רכשו מהערבית, חזרו ונסעו על אדמת—העברית, כי חדשו כנשר בעורי שפת קדשנו, בהביאם אליה רעיונות חדשות, ויענדו עמרות לראשה את דרכי ומשקל השיר הערבי, אשר עד עתה לא בא זכרונו בספרותה. ¹ והחרוז התערה כאורה רענן בחצרות השיר העברי. —

ג

מצנע המוסרי והמדעי, פעל פעולה עזה על מעמדם החמרי, כי ידיעתם נתנה להם מהלכים בחצרות ומירות מלכים ורוזני ארץ, ועי'ז חיו מעט כמנוחה וכבוד, ומלבד אלה גם הכליפים בעצמם הקלו את עולם מעל שכמם, כי לא נתנו להאי—סבלנות מקום להרע לבעלי דתות אחרות. — יהודי ספרד חיו לפאר ולתהלה כפי אחיהם, הדרים במדינות אחרות, אשר עמדו בעת ההיא בשפל המדרגה, במעמדם החמרי והרוחני, וארץ ספרד ירשה את גדולת ארץ בבל, וקורדבו הספרדית פרחת כמו פומפדיתא הבבלית, ורמון ספרד כעיר סורא. ² ובשנת 1040 אשר נפלה נפלה בבל, כי אספו חכמיה ודורשי התורה והחכמה. שריה—ראשי גליות—וגאונים, הורד לארץ נצחם, דא עצרה עוד כח לעצור, ומסרה את שבט כמשלת התורה והחכמה לספרד, אשר היתה הלוך וגדול בימים ההם. כי היהודים הצטינו והשתלמו בכל ענפי וסעיפי החכמה, פירושופיה, שיר, חכמת תכונה, המספר, הלשון הטבע, הרפואה. ובכל אלה החזיקו במעוז

¹ דוגם בן לברט אשר חי במאה העשירית (נולד 920, מת 980) היה כראשון אשר סלליה להעמיד את זואר העברית בהרוזים (Veremass). ורבים זעקו חמם על הסדשות האלס כגבול מישראל, כי כזה ישחיתו את יופי סלסון וסמלינס ורגלי סלסון לנחושתיס סוגשו, ורנ סהשרס בין העברית להערבית, אשר היא שפס מדוברת. ואין מספר לאולר מליס. אולם העברית עתה כמלות ודלס כמנטאליס, לכן ילאנו רבים כמלינתס חין לגבול וססחיתו עי' סהרוזיס את נועס סלסון. ² ראלס כד כרי כחולדות רס'ע לספר סאצנות וסדעות. ויתר סדכתיס עי'ד מלכ סיסודיס כספרד, ראלס לכלאס כמלחרי סולדות כסחרים.

התלמוד, ובכל כחם ואונם דרשו בחכמת תורה שבעל פה. ולא סוד
ממנה ימין או שמאל. — ובצדק נוכל לאמר: כי מהתחלת המאה
העשירית היתה ספרד מקום החכמה, ממלכה חפשית לרעיון ומחשבה.
ומען השירה והמליצה.

ד

הפילוסופיה היונית פרשה מוסות כנפיה גם על כאמיני מחמד.
והסופרים הערכים העתיקו לשפתם חכמת יונית. וביותר שמו עין
פקוחה על שמת אריסטוטלוס. למודיו הנשגבים והנעלים באו אל קרבם
ויתערבו עם יסודי אמונותיהם. ויגעו בלאט בכנף מעיל הקוראן.
והחכמים יגעו והתאמצו לקרוב בזדוע עוז שבלם את הפילוסופיה אל
ספרי דתם, והרבו לכתוב ספרים וחבורים רבים. — גם בני ישראל הלכו
בעקבות חכמי הישמעאלים, וגם המה שתחו אזניהם אל תורת היוני הזה,
ויספחוה אל בית יעקב, וחתרו בכל עוזם ואונם לעשות פשר שלום בין
האמונה והפילוסופיה, וחברו וכתבו ספרים רבים בערכיה, ועברית לחזק
עמודי הדת לבל ירפון עמודיה זיתפלצון מתנועת הפילוסופיה. — ומאלה
נפצה הספרות לחקירת הדת (*Religionsphilosophische Literatur*)
לבני ישראל.

ה

בעת הזאת, ובזמן כזה, יצא עליו תבל גור אריה, יהודה הלה, הטבע
הנדיבה נתנה לו מנה אחת אפים, ותעניקתו מכל טוב ארץ ספרד, ספרי
עץ הדעת, ומסרחי חמד השיר והמליצה. הוא נעלה על כל בני דורו
במיטב השירה: אין ערוך להגיון לבו והשתפכות נפשו, שפתו קצרה
וברורה, ושיריו מסולאים טפו. הוא ראה ויתבונן כי הפילוסופיה צרה
עינה באחותה הבכירה האמונה, אף כי למראה עינים תשרת את התורה,
ואפים ארץ תשתחוה לה, אבל במסתרים תכאיב את לבבה. ותמרי את
רוחה, כי תעשה פרעות בחזקותיה, ויקנא קנאת הדת, וכתב את ספרו
המפואר ה *כו ז ר י*, שמה הוכיח אמתת התורה הכתובה, וכל מצותיה
וחוקותיה הנחלים בה. ויסד אמתת התורה בלעדי עזר הפילוסופיה,
וגרשה מהסתפח בנחלת תרת. ¹ גם בשיריו היקרים והנשגבים, לא

¹ ז"ל באתר מסירתו דיוואן (כוללם הנכנס מקיצי נדמים. דף מה ע"כ)

חדל מלשורר ע"ד יקרת האמונה, וכי איגנה צריכה לעזרת הפילוסופיה.
 הספר הזה כצא חן ושכל טוב בעיני בני דורו, ובערך כ"ו שנה אחרי צאתו
 כידו מחברו יעתק ע"י החכם ר"י אבן תבון לשפת עברי. וכה גדל יקרו
 עד שאחד מגדולי ישראל (הביאו בעל קול יהודה) אמר: שדברי הרמב"ם
 קרובים אל האמת. דברי רלב"ג כולם שקר. ודברי ר"ה כולם אמת.
 ממכתבי התנגדות נגדו, לא נדע, אך כפי הנזכר בכ"י כוזרי הערבי
 כתב נגד ספר הכוזרי: בן אבבאס, בן יהודה אבאס, בשפת ערבי,
 וכנה את כתבו התנגדות בשם כתאב אלנקק ואלאבראם: והוראתו
 בעברי ספר התנגדות ומבטל ספר הכוזרי (איין בוך דער וויעדערלעגונג
 אונד פער אייטלונג) —

שנת הולדתו וימי נעוריו.
 ר' יהודה בן שמואל הלוי מספרד נולד בקסטיליא הישנה. בשנת
 1105 למספר הנהוג, הוא ד' אלפים תתס"ו. ליצירה ולפעמים נקרא
 על שם כולדתו קאסטיליען. אשר היתה בעת היותה תחת ממשלת

ולא תשיחך חכמה יומת .
 אשר אין לה פרי כי אם פרחים וכו' .
 שמו דברי נבונים נכוסים .
 נבויים עני יסוד תכו וטוחים .
 והשוכ לך כלם רוקס ונעור .
 ופס מלא כרוז שיגים וסיחים .
 ולמס זה חנקש לי ארחות .
 עקלקלות, והעוזב אם ארחים .
 1 חף שר"ה נולד בארץ קאסטיליען אשר החלק סוס מארץ ספרד היתה או תחת
 יד סגוריים, ככ"ז לא נסדרו היסודים מכל ארץ ספרד בעת היותה, בכל דבר,
 והערביאים שפכו רוחם גם על החלק מספרד אשר לא יתחם תחת כחותם .
 2 ע"ד שנת הולדתו יש ספרש דעות בין החכמים. לדעת אחדים בשנת 1080 ולפי
 דעת אחרים 1085 או 1086. וכזה שנת תתמ"א—או תתמו, או תתמו .
 ורג"ב אמר שאולי נולד תתמ"ב. אולם החכם רמ"ז בספרו האשכנזי (ד"ה רעליגינעזע
 פאעזיע דער יודען אין שפאניען זייטע 287) סמכים לדעת ש"ד בדרם חמד חלק
 שביעי עמוד 267 שולד בשנת 1105. וכזה תתס"ו לאלף החמישי. ומאד יפלא
 בעיני מה נעשה עם סגודע שקרא למד אצל ר"י אלפס וכתב סקנים על מלכותו .
 ור"י אלפסי מת לפי דברי למה דוד, וכפי אשר נמלא על האלנה ביום שנת אחד

הנוצרים, לכן התם את שמו בראשי תבות שיר אחר, בא מאדום. הוא
למד חכמת התלמוד באלוסינא (Lucena) אצל רבנו יצחק אלפסי.
ואחרי אשר נאסף מורהו אל עמיו קונן עליו קינה באור שיר, המתחלת
כתבו בעץ ברזל עלי שמיר וכו'. מימי נעוריו לא נדע מאומה. אולם כלי
ספק נתגדר בנעוריו על ברכי התורה ותחכמה, ואבותיו היו מכובדים
ועשירים, אשר היו לאר יריהם לגדלו, כי כפי אשר נראה מהשתלמות
נפשו ורוחו, אי אפשר שלא גודל וחנך על ברכי הורים טובים, אשר
התאמצו לשעת בקרבו זרע ונטעי חכמה ודעת.

ואולי היה ממשפחת השר ונשיא בישראל שמואל הלוי, הנקרא ר' שמואל
הנגיד. אשר היה יועץ בחצר האבוש אבן מוקסאן ברמון—ספר
(גראנדא). וגדול מאד ליהודים בתורה ובחכמה ובחכמת השיר.—רוח
השיר החל לפעמו עוד באביב ימיו. וכימי עלומיו, חבר שירים גבוהים
להפליא. ומשך עליו עין משוררי בני דורו, כי העלוהו עד שמים שיאו
בשיר ומליצה. החכם והמשורר הנפלא ר"מ ב"ע, חבר לכבודו שיר
תהלה. החכם אלחריזי, פזר לו המון תהלות בספרו תחכמוני. עד אשר
אין מלה בפינו להגיד שבהו.—בימי העמידה התעסק ביחוד בחכמת
הדת. והתפרנס ממלאכת הרפואה בעיר תולדה, הוא נקרא מלכד
שמו העברי רי"ה, עוד בשם ערבי אבו ל—ה סן. כי כן היה דרך
חכמי הספרדים להיות להם שם קודש לבד ושם חול לבד, וראה תולדות
הבדרשי להחכם ר"י ווייסע נ"י בבחינת עולם אשר הוצאתי, ווארשא תרכ"ד.

אהבתו העזה להארץ הקדושה, ונסיעתה אליה.

אף כי גלה כבוד מישראל, וארצו החמודה בידו זרים—
בכל זאת לא נכבה אש אהבתה מלבו הסהור. ורוח הלוי ונפשו
השתוקקה לנשק את עפרה. כי רוח-הלאומי-הישראלי חי בקרבו.

עשר לירח אייר בעייר אלוסינא שנת ד אלפים תתס"ג, ולפי זה מת רי"ה קודם
לידת רמ"ס? — אולם אם נאמר שגולה בשנת תתמ"א, אז כיה רי"ס בשנת
מיתת רי"ה בן כ"ב שנה.—ולמד חללו בימי נעוריו, וחין אחי כעת ספר כרם
חמד לעין שם דברי שי"ר. והחכם רי"ף בספרו בית עקד לספרו עכרים
(Bibliotheca Judaica) הסכים שגולה בשנת 1100. ואולי מיתת רי"ה אינו
כמו שכתוב בספר למת דוד ויוחסין. אולם מה שכתב יוחסין ברי"ה כלוי מת בשנת
תתקל"ה, זה טעות גמור, וכבר סעיר על זה רג"כ בהקדמתו להספרים.

וכח השיר והמליצה אשר השכינה הטבע בנפשו. הגדיל עוד את הלהב
הבוהק בקרבו כאש יוקדת, והעיר את רוחו העדינה להסתופף בצל עיר
הקודש, מקום אשר אחיו הלויים שררו לאלוה-הכבוד ולחסות
בתוכי ירושלים, מקום חזו חזי יה, חזיונם. והנביאים נבאו מליצות
רמות ונשגבות. התשוקה הגמרצה הזאת הולידה שירים רמים, ונשגבים,
הלא הם כתובים בספר הדיוואן, ובשנת חמישים לימי חייו לפי סדר הדורות,
ולפי דעת אחרים בשנת 1141, עשה דרכו בקודש ירושלימה. לא הש
להסכנה העצומה אשר רחפה בימים האלה ולא נתן און קשבת לדברי
מכיריו אשר הוכיחו לו במו פיהם ועטם (ראה הדיוון הנדפס ע"י חברת
מקוצי נרדמים דף מא ובכוזרי חתימת הספר), ונפרד מאוהביו ומשפחתו
לתוגיון לבכם ולכבו—ויעבור דרך קרדובא, גראנדא, אלכסנדריא קאהירא
ודמיאטא, צור דמשק, ועל כל כדרך כף רגלו נתכבד מאוד, כי יצא שמו
ותפארתו בכל הארץ.

ח

עת האסף אל עמיו. ואיה מקום כבוד מנוחתו ?

אם תשוקתו העזה לראות את העיר הקדושה, להסתופף בחצרות רי
ובהר קדשו, נמלאה, לא נדע על ברור. לפי דעת שה"ק וסדר הדורות :
הגיע אל שערי ירושלים ואז לבבו המהורה והעדינה מתעוררה מרגשות
שונות. מעצב ויגון, ורגשי קדש. ובנפש מרה קרע את בגדיו והלך
בקרסוליו על הארץ; למלאות דברי המשורר האלהי: כי רצו עבדיך את
אבניה, ואת עפרה יהוננו ונפשו התעטפה ברוח קינה. ויחבר אז מעמקי
לבבו את קינתו הנודעת, ציון הלא תשאלו וישמעאל אחד לבש קנאה
על רוב התלהבתו ודכקותו. וירכב עליו בסוסו, וירמסו וידקרוהו
בחניתו אשר עורר עליו, וימת. ונפשו הגבוהה עלתה לאלהים למעון שירת
עולמים— אולם החכם שד"ל ועמו החכם רימ"ז ז"ע, הוחמיס את הספור
הזה בחותם האגדה (Sage) יען כי בכל שירי הדיוואן, אשר נמצאים שם
שירים רבים מדבר נסיעתו, בכל מקום דרכה רגלו. לא נמצא
אף שיר אחד אשר שר בבואו לנבול ישראל, לכן יאמרו: כי בלי ספק
מה בדרך נסיעתו מסצרים לארץ ישראל, עוד בחול, שנת מיתתו לפי
דעת אחרים 1142. ולפי אחרים סביב לשנת 1150. אהו נאספה בת
השיר, כי לא קב עוד במשוררים כמותו, אשר ידע רוח השיר
פנים אל פנים.—

ר' יהודה הלוי ור' אברהם אבן עזרא ז"ל.

סופרי קדוה—הדורות כתבו: שר"ה והראב"ע היו בני משפחה אחת. וז"ל היוחסין (כדפוס קאניגסברג דף קכ"א ע"א), ר"י הלוי וראב"ע בני שתי אחיות¹. וכן הביא בשמו הרב בעל צמח דוד (דפוס ווארשא תר"ט, הוא דף כו ע"ב) ואחריהם נמשך בעל סדר הדורות וחיבא הדעה הזאת בשם² יש אומרים (דפוס זענסבורג, דף קכ"ג ע"א)—אולם המבקרים האחרונים החליטו: שלדברים האלה אין יסוד, ואין להם על מה שיסמכו, והביאו ראיות המתנגדות, לקרבת שאר בשר, בין ר"ה והראב"ע והראיה היותר נצחת נגד הדעת הזאת, היא, כי הראב"ע מביא את ר"ה בפרשה יתרו כפסוק אנכי: שאלני יהודה הלוי מנוחתו כבוד, ולא כתב בן דודתי, או ש"כ, כדרך הראשונים לדקדק מאד בהבאת דברי קרוביהם.³ וראה דברי החכם שר"ל בהקדמתו לספר בתולת בת יהודה (פראג 1846).—אולם הרב החכם בעל מאור עינים בפמ"ב הביא שר"ה היה חמיו של הראב"ע. וז"ל, ר"י היה ברורו של הראב"ע, גם לפי המדובר עליהם היה חמיו⁴ (דפוס ווילנא תרכ"ו הוצאת קאססעל צד שני), וכן כתב דון יצחק האברבנאל בדברים ברורים. וז"ל, ואמה לדברי הראב"ע, וכצד אחר לדברי ר"ה חותנו בעל ספר הכוזרי וכו' הנך רואה ששני החכמים התן והותן ממכומים בזה, לא ידעתי מי קבלו ממי, אם הראב"ע מר"ה, או קבל הוא מראב"ע התנו, כי שתיהם היו בוסן אחד.⁵ (אברבנאל ס' כמדבר פ' כי תשא, דפוס ווארשא תרכ"ב דף כ' ע"א) גם הצמח דוד, מביא הדעה הזאת (שם שם) —

¹ סרס החכם ר"ג ברעכער בהקדמתו לכוזרי (פראג תקל"ח עמוד ו) ערכב ורכיב את שני הדעות יחד, וסביא דברי סדר הדורות בטעות, ז"ל: ובעל סדר הדורות כמכ, ויש אומרים שסיה חמיו של הראב"ע, וסיו בני שתי אחיות עכ"ל. ונראה ס"ד בסריר בין שני הדעות, כראשונה שסיה חמיו, סביא כשם סרס בעל מ"ע, וסביא בני שתי אחיות, כשם יוחסין². גם החכם גרעטק, אשר כשקפס הראשונה, נראה מדבריו כספרו חלק שש, שגם סוף מסכים שר"ה סיה קרוב ומודע לראב"ע, הזר ונאר כמכסנו לידיד נעורי ד"ח ט', כן מוכי ורכי כנאון ר' בני חיות ז"ל, סהדבר כספק. ראה סכרמל שנה שסיה עלס טו, זד קא, כערס ג.

ובעל סדר הדורות (דף קכט ע"א) הגדיל, כי הביא לנו כל המאורע,
איך נתגלגל הדבר עפ"י דרך פלא, שנשא הראב"ע את בת רי"ה לאשה.
וטפני שהספור מצד עצמו יפת הוא אף נעים, לכן העתקנו פה את כל
האמור שם, אך בתקון הלשון. — ד' בדרך את יהודה הלוי בכל, בעושר
ובנכסים, אולם בנפ לא היה לו, אך בת יחידה יפיפה, יפת תאר ויפת
מראה. וכאשר הגדילה והגיעה עתה עת דורים. ואביה היה אז זקן
בא בימים, הפצירה אשת רי"ה בבעלה למהר לתתה לאיש, מרש גטה
שמשו לערוב, למען יזכה לראות אלוף נעורי בתה, בעוד בחיים חיתו.
הלוי לא נתן און קשבת לבקשת אשת חקו. לכן הפצירה בו מאד,
ותאלצהו בדברים רבים. ויהי כאשר הציקתהו, ותקצר נפשו בעמל
דבריה, וכעס, וכאשר בא לכלל כעס, בא לכלל שבועה, ונשבע באפו,
להשיאה ליהודי ראשון אשר יבוא לפניו. ויהי כבקר ויקר מקרה טהור,
כי ראב"ע - לרגלו נסיעותיו ונדודיו הרבות-בא לבית רי"ה לבוש בלוי
סחבות, כאחד מאביוני אדכ. ויהי כראות אשת הלוי, את העני
המדוכא הזה, ותתחלהל מאד ונפלו פניה, כי בא זכרון שבועת אישה
לפניה, וידעה בנפשה, כי הוא אחרי דברו לא ישנה, אף כי שבועת
האלהים לא יחלל, לכן נכנסה עמו בדברים לחקור על שמו, מלאכתו
ומעשהו. ואם יש בו ריה תורה. אבל הראב"ע התנכה, והעלים מטנה
מעמדו ומצבו. ותלך האשה כמר רותה לבית מדרש בעלה, לבקש
מלפניו ולהתחנן לו להפר שבועתו, ולבקש פתח הרטה. ויאמר לה
אישה! שבועתי לא אפיר, אך בכל זאת כל תפתרי, יונתי חמתי! כי
אשימה עיני עליו, ואלמדהו דעת ויראת שדי, ואקוה כי תורת ד' תכנס
בקרבו. ואולי עוד יגדל, ושמו יהיה נודע בשערי התורה והחכמה. —
ויקה הלוי את ראב"ע תחת צל כנפיו. וידבר אתו רכות, ויעיר את אונו
לשמוע בלמודים, והוא עשה בערמה, והתחיל לפתח את אונו לתורת
מורהו הלוי, והתמיד מאד בלמודו, להראות, כמו תורת הלוי עשה פרי
ונכנסה בתוך מעיו. ויהי היום, ויתאחר רי"ה בבית מדרשו עד הלילה,
ולא בא אל ביתו, כי עמל מאד על חבור בית רי"ש, בפזמון אדון
חסדיך — והוא בתפלת הספרדים לפורים, וראה להלאה סמן י — ולא
עלתה בירו. וישלא הדבר בעיני רעיתו, ותמהר לבוא אליו, ותפצר בו
ללכת אל נוחו. — וראב"ע הרחיב בנפשו עוז לשאול את פי חוקן, מדוע
אחרת עד כה? ויהלל בו הלוי, כי לא היה נחשב בעיניו להודיעהו הסבה
הנכונה, אשר מנעתהו לבוא לביתו כיום יום, אולם הראב"ע שנה ושלש

את שאלתו, עד שחלכה אשת הלוי, אל בית מדרשו—כי גם היא היתה חכמה ומלומדת—ותביא מחברת בעלה. ותראה לראב"ע, ויקם ויקח עש סופר בידו. ויעביר תחת שכב הבקורת איזה בתים, ויתקנס, וכאשר בא לבית הרי"ש, כתב כל הכית התוא הראשון, המתחיל, הנה האל לשמור כפלום ועודנו הוא בכתובים בפיוטי הספרדים עד היום הזה, ויהי כראות הזקן את אשר לא פלל, וישמח מאד, ויפול על צואר ראב"ע, ויחבקהו וינשקהו ויאמר לו: עתה ידעתי כי איש גדול אתה, וראב"ע שמך, אתה תהיה לחתן לי, ואנכי אכבד להיות חותןך, ולא יוכל הראב"ע להתאפק לכל הנצבים עליו, ויתודע להלוי. ויסר את המסוה מעל פניו. ורי"ה מלא שבועתו. וימחר לתת לו את בתו לאשה. עד כה משכנו אחריו בעל סה"ד ברשת אהבת-ההגדה הנמועה בנפשותינו.—החתן הזה היה לאבן פנה ויסוד מוסד להחכם פיליפזאהן, לבנות עליו כמו רמים בית ספור האהבים. וחבר בשפת אשכנז מחברת גובלות רמונים (דיסטארישע-נאוועלע) ויקראה בשם, ספרד וירושלים. ועזה נעתקה לשפת פולונית במכתב עתי הישראלי (Israelita) היוצא לאור פה ווארשא ע"י ידידי החכם שמואל צבי פעלשין ז"ל. אולם גם הספור הזה אשר בא ברוב ענין, אין לו רגלים. ורוח בקורת שד"ל עברה עליו, ותעשהו לספוג-הגדי (Sage), כי גם פה ישאול השואל מדוע זכר הראב"ע את רי"ה בסתם ולא כתב עליו המי? ואף שבעל שו"ת חות יאיר, הפין לצאת מן המבוכה הזאת, באמרו: כי הראב"ע נשאה בת רי"ה אחרי אשר נאסף אל עמיו! אולם, מלבד שבוה קרע את הספור לקרעים, ופלג דבורו, עוד גוף דבריו אינם מתאימים עם האמת, כי יש תחת ידינו מכתב קטן אשר כתב הראב"ע אחרי מות הלוי, ושמך ידבר אתו כאשר ידבר איש עם רעהו ואוהבו מנעוריו. אבל לא כחתן אל חותנו—ראו גנזי אוקספורד

² וזו המכתב, אשר כתב הראב"ע, באלו רוח כלנו קורא לו ללכת לחסו בארצות השלום, וכוח משיבו.

ר"י הלוי לכא"ע:

היה זה שאלתו, עד שחלכה אשת הלוי, אל בית מדרשו—כי גם היא היתה חכמה ומלומדת—ותביא מחברת בעלה. ותראה לראב"ע, ויקם ויקח עש סופר בידו. ויעביר תחת שכב הבקורת איזה בתים, ויתקנס, וכאשר בא לבית הרי"ש, כתב כל הכית התוא הראשון, המתחיל, הנה האל לשמור כפלום ועודנו הוא בכתובים בפיוטי הספרדים עד היום הזה, ויהי כראות הזקן את אשר לא פלל, וישמח מאד, ויפול על צואר ראב"ע, ויחבקהו וינשקהו ויאמר לו: עתה ידעתי כי איש גדול אתה, וראב"ע שמך, אתה תהיה לחתן לי, ואנכי אכבד להיות חותןך, ולא יוכל הראב"ע להתאפק לכל הנצבים עליו, ויתודע להלוי. ויסר את המסוה מעל פניו. ורי"ה מלא שבועתו. וימחר לתת לו את בתו לאשה. עד כה משכנו אחריו בעל סה"ד ברשת אהבת-ההגדה הנמועה בנפשותינו.—החתן הזה היה לאבן פנה ויסוד מוסד להחכם פיליפזאהן, לבנות עליו כמו רמים בית ספור האהבים. וחבר בשפת אשכנז מחברת גובלות רמונים (דיסטארישע-נאוועלע) ויקראה בשם, ספרד וירושלים. ועזה נעתקה לשפת פולונית במכתב עתי הישראלי (Israelita) היוצא לאור פה ווארשא ע"י ידידי החכם שמואל צבי פעלשין ז"ל. אולם גם הספור הזה אשר בא ברוב ענין, אין לו רגלים. ורוח בקורת שד"ל עברה עליו, ותעשהו לספוג-הגדי (Sage), כי גם פה ישאול השואל מדוע זכר הראב"ע את רי"ה בסתם ולא כתב עליו המי? ואף שבעל שו"ת חות יאיר, הפין לצאת מן המבוכה הזאת, באמרו: כי הראב"ע נשאה בת רי"ה אחרי אשר נאסף אל עמיו! אולם, מלבד שבוה קרע את הספור לקרעים, ופלג דבורו, עוד גוף דבריו אינם מתאימים עם האמת, כי יש תחת ידינו מכתב קטן אשר כתב הראב"ע אחרי מות הלוי, ושמך ידבר אתו כאשר ידבר איש עם רעהו ואוהבו מנעוריו. אבל לא כחתן אל חותנו—ראו גנזי אוקספורד

צד—20-21, והכרמל שנה ששית עלה סו: צד קב—הוצא לנו מכל
 אלה, שרי"ה והראב"ע לא היו מקורבים בקרבת ש"ב, ולא התחתנו
 יחדיו—וכאשר רחקו רי"ה והראב"ע איש מעל אחיו מקרבת ב"ש, כן
 נפרדו ברוח, כי כרחוק צפון מים, כן רחוקה הקירת ותכונת הלוי
 מראב"ע. ויש לאל ידינו להראות בזה ראיות ארוכות. אך לאהבת הקצור,
 נדבר פה על הפרדת דעותיהם במלים מועמים.—רי"ה אף כי מלא כרשו
 במעדני הפלוסופיה, לא נתן אף מדרך כף רגל להחקירה לדרך על
 במתי התורה, והרחיקה מאל אהלי הדת והאמונה. ושפתיו ברור מללו
 בספרו הכוזרי: כי האמונה והתורה מספיקות להאדם לאשרתו בזה
 ובבא. והחקירה אך למחסור. אולם בא רעהו ראב"ע והקרו, הוא לא כן
 ידמה, הוא קרב את הידיעה אל האמונה והתורה, והשתדל לעשות
 שלום בין ס' רומי"ס.—הלוי לא הרהיב בנפשו עוז לעבור ברוח בקורת
 על כתבי קדשנו, אבל הראב"ע רוח החקירה החפשית נוססה בו, וגלה
 טפה וכסה טפחיים במקומות רבות, והמשכיל ידלה פניני דעותיו—למשל,
 רמזותיו על הפסוק, והכנעני או בארץ. דבריו ע"ד חלק ב' מנבואת ישעיהו.
 וראה מונה"ז שער חקר אבות.—קבלת חז"ל היא כעמוד ברזל בעיני
 רי"ה, וגם במקום אשר היא נוטה מדרך הפשט, מתאמץ רי"ה להראות
 כי דברי חז"ל המה העיקרים, ואין לנטות מדבריהם ימין או שמאל, אף
 כחוט השערה, והוא (הראב"ע) לא כן ידמה, ולכבו לא כן יחשוב, כי
 לפעמים הרשה א"ע לנטות מקבלת חז"ל בבאורי המקרא, ואף שבגוף
 הקבלה (טראדיציאן) נאמן הוא, ונלחם במלחמת חנופה, נגד המעררים
 בגדה.—את כת הקראים הכו שני החכמים האלה חרס, כמו פיהם, בעט

סאזח הראנע על זז :

אחי יסודס! טוב שכך כי אל מאן לתמי לכלוך עמך
 עד אעשה נזיס ומטעמים אכל ולא אטעס כמו טעמך
 נעזב אני עלי מוסך אך זאח טעב אשר לא אקחס ממך .

המסבוגן בעין חודרת נסמכתס הזס יוכח לדעת, כי כיו אך אוכזיס
 נאמניס. ולו סיס רי"ס חוסנו, אז אין מדרך סכנוד לדכר אהו כסגנון לשון
 בלח. וכפרט כי לפי דעת חז"ל מחויב סאיש לתת ככוד לחוטמו, כמו אל אחיו.
 גם זאח ילמדנו לדעת סמכתס הזס, כי דעות סראב"ע נפרדו מדעות רי"ס.
 וסס מרמו סראב"ע אל ספרוד סמחשכות: כדכרו מאן לפמי לכלוך עמך: .
 ובזאח, אכל, ולא אטעס כמו טעמך. וכמשכיל ימין .

לשונם. אולם בכ"ז הבדל רב ביניהם. הראב"ע נוטה לפעמים בהסתר
לפרושי הקראים בתנ"ך, אולם רי"ה עומד חזק כצור, ולא יתן לפרושיהם
אף סדרך כף רגל בכתבי קדשנו. — כאשר נעלה ראב"ע על רי"ה ברוח
החקירה, כן עלה הלוי עליו במצרף האמונה, כי הראב"ע נמשך אחרי
דעת ² הוברי-שמים (אשאלאגיע), והאמין כי כוכבי השמים במסלותם
פועלים על תעודת בני אדם, אולם רי"ה כחש בה, ופנה עורף להחבטה
הדמיונית הזאת, כאשר רואים אנחנו בספרו הכוזרי, איך הכה חרם בשוש
לשוננו, כל מאמיניה ומחזיקים בבריתה. —

ברוח השיר והמליצה עלה הלוי על הראב"ע עשר מעלות, הלוי
יעוף בכרוב דמיונו למיעון השירה ובין שדיה ילין (סימן ה), אבל הראב"ע
כמעט נשאו הרוח על הררי השיר, כחו יעזבהו וירד מטה, וכת שירתו
על עפר נחת ². כי כל כחו של הראב"ע אך במכתמים (עפיגראמע), ולא
בשירים רחבים וארוכים. — והתודר בחדרי חכמת-הנפש, ימצא השנוי הזה
ביסוד תבונותיהם; כי גודע לכל המעמיקים, כי האיש אשר תבונתו
עמוקה וחודרת, ושכלו חזק ובריא, אז שירתו לא תגביה עוף, כי
השכל והתבונה אוסרים את המדמה באזיקים, לבלתי ישרך דרכו. —

אולם כאשר נפרדו רי"ה והראב"ע איש מעל רעהו מקרבת בשר
ורוח, כן נתאחדו והתלכדו הלבבות בקשר אהבה אמיץ וחזק,
והשתעשעו תמיד כרעים אהובים בחקירה. ופרוד רעותיהם לא פעל
מאומה על לבותיהם המהורים. עד כמה גדלה אהבתם ונצמדו לבבותיהם.
יורה למדי, המכתם הנפלא אשר כתב הראב"ע לר"י אחרי מותו.
והנאהבים והנעימים בחייהם, גם במותם לא נפרדו. והדבר הזה הוא
לפלא. איך נתחברו שני אנשים כאלה, אשר רוח הקירותיהם שונה
מאד! —

¹ כבר מלתי אמורס במקום אחר, בדברי ע"ד הראב"ע: כי השקפותיו בסודות
סוֹפֵר וסטנע (קאסמישע אידעען) היו נלתי חששיות, אך השקפותיו סדסיות
(רעליגיאזע אידעען) נטויות על אדני החקירה החששית, וכוס נפלא הראב"ע מחכמי
כני דורו, כי סגס סתירו א"ע יותר בסקפות סעולס וסטנע ככלל, ואסרו אסר
על נססס נעמי סתורס וסקבלס. וסדכרס עמוקס וידועס לידעי תן. ² ח"ל
סחכס שד"ל ככרס חמד חלק סניעי: סכלו של סראב"ע לא סיס כלמת דומס לשמש
אלא לכרק, וסיס מנלית מאד כנאמריס קלריס, באויסגראס וכל סדומס לו, לא
חון מוס עכ"ל. וסס כון שד"ל. אך לדעמי לא סכלו סיס ככרק, אך ד מי וכו'. וד"ל.

רשימה כללית משיריו ופיוטיו אשר ראו אור
הדפוס, ומאלה השמונים באוצרות הספרים.

לפי רוח השירה אשר נחה על המשורר האלהי ר"י הרוי, לא
יסתפק כל קורא, כי רבים המה השירים והמליצות, אשר יצאו מעט סופר
מהיר ונפלא כמוהו. אבל כגורל כל ספרי הראשונים, כן גורלו, כי
נאבדו מאורך הזמן, ושן העת המכלה כל יקום, כלתה ובערה גם רבים
משירי הלוי—ובלב מלא תודה נברך לאלהים, על הטוב אשר עשה עם
ספרות העברית, להציל את המעט הנשאר. ואלה המה: (א) שירים
ומזמורים שונים, נדפסו מפוזרים ומפורדים ברוב המחזורים הספרדיים
והאשכנזיים. (ב) י"א מזמורי תהלה ותשבחות אשר שר לכבוד האל
(רעליגיעזע דיכטונגען) נאספו מכתבי יד יקרים, וממחזורים עתיקים
וישנים, ויצאו לאור ע"י החכם מיכל זאקס ז"ל בספרו (Die Religiöse
Poesie der Juden in Spanien Berlin 1845 Seite 27-39)
(ג) ד' מזמורים מכ"י יקרים, אשר לא שזפתם עין אדם, נעתקו ונדפסו
ע"י ליב דוקעס, בהוספות העבריות הנספחות לספרו האשכנזי:
(Zur kenntniss der Neu-Hebräischen-Religiösen Poesie
Frankfurt am 1842) (ד) שירים מר"י הלוי. ג"כ מכ"י והוצאות
עתיקות אשר אין חיונם נפרץ, נדפסו ע"י החכם רי"ף במכתכו:
(Literaturblatt des Orient Jahr 1840-48) (ה) שירים, תשבחות,
והלצות—או דיוואן מר"י הלוי—מכלכל ואוגר בתוכו; שירים משירים
שונים: שירי תהלה ותודה לאלהי הכבוד (רעליגיעזע דיכט'), לכבוד בני
דורו, שירים המתיחשים ע"ד נסיעתו לארץ הקדושה, ופיוטים רבים. הקובץ
הזה נקבץ ראשונה לדיוואן שלם בהשתדלות חי"א אל-דודי. ואחר כן
ע"י דוד בן מיימין אבוסעיד אבן אלקש. ולאחרונה נשתכלל מלאכת
האספה הזאת ע"י ישועה בן אליהו הלוי, והוא נתן זר זהב סביב,
כי עזר את הקובץ הזה בהקדמה בשפת ערבי, וחלק את הדיוואן לשלש
מחלקות.—האסיפה הזאת האחרונה בזמן, וראשונה כמעלה, באה ליד
רש"ל בכ"י ישן נושן מעיר תוניס, וכולל בקרבו שמונה מאות ושש
עשרה שירים מענינים שונים, והחכם הגדול רש"ל הוציא מהדיוואן הזה
לבחינה איזה שירים בספרו בתולה בת יהודה, עם הערות, ומבוא נבכר,

המדבר על תולדות ספרות העברות (פראג 1846). את האוצר הנחמד הזה נתן שד"ל בטוב לבבו מתנה לחברה מקיצי-גרדמיס—אשר הוא היה בחייו אחד מחברי החברה—וכבר הוציאה לאור חלק רב מהדיוואן הזה (קעניגסבערג-ליק תרכד-כה) (ו) אדון חסדך. שיר ארוך בדרך א"ב, ע"ד תולדת—היצירה (ערסער געשיכטע), המשורר שר את השורה הזאת ברוח חורתנו הכתובה, ולא שם לבו על דרשות חז"ל בהאגדה ומדרשים. אף כי קבלת חז"ל היתה יקרה וקדושה מאד בעיניו, בכ"ז הרשה המשורר לנמות בשורתו מדבריהם, כי חופשה נתנה להמשורר ללכת במהלך רוחו, והגיון לבו: (Licentia Poetica). השיר הזה נדפס במחזורים שונים. ובוחר במחברת שני עצמה, הוציאו לאור שמואל מקאסמיליען, בהעתקה איטלקית בעדו (ווענעדיג 1609). ואחר יצא לאור השיר הזה ¹ ע"י ר' משה אשכנזי, בהעתקה אשכנזית; רומית, ספרדית, (אמסטערדאם 1700). (ז) ציון הלא תשאלו. הקינה הזאת מפורסמת היא מאד, ויורדת חררי לב ובטן איש הישראלי, אם עוד זיק אחד אהבת ארץ מולדת אבותיו בוערת בקרבו, היא תספור ימי חייה, בימי חייו עם ישרון. ולנצח לא תשכח מפי זרע יעקב. נעתקה לשפת אשכנז ע"י החכם הנוצרי הגרדער ג'ע. ואחר תרגמה לשפת אשכנזית צחה ונקיה רמ"ב מן. ומלבד שהעתקה הזאת נדפסה יחד עם כל ספרי הרמב"ן. עוד זכתה להוצאה מיוחדת ע"י ר"ש מדובנא, בעלים לתרופה (אמסטערדאם 1775). וראה בספר בתולת בת יהודה, מה שדבר לוצאטו ע"ד תקוני הב' השורים האלה. ר"ל על אודות שיר: אדון חסדך, וציון הלא תשאלו ².—ומלבד אלה עוד מפורסם שירים רבים במכתבי עתים שונים ובספרים רבים אשר אין בידי כעת לפורטם. ומיום שפרו ויפרצו לעתיקי המחזורים לשפות חיות, נעתקו ג"כ שיריו ותשבחותיו ללשונות שונות, בכל המון הפיוטים הרבים.

¹ הר' הכהן משה אשכנזי היס גר נדק, וטרם נכנס תחת כנפי דתנו, נקרא שמו יאסן פעטער שפעטע, וכתב ספרים רבים מהוכמנס לכבוד דת היסודית, ובחוסס כתבי—התנגדות, נגד הפילוסוף שפונלואז. ² נעסכ"ד סניח עוד ספרים קטנים בשיר ומליכס אשר חנר המשורר הנפלא רי"ה. ואלס המס: הנר ספר פן זקונים שירים. ספר מלך רב, פלפול ארוך פין החכמה וטעושר במסלים ותרוזים. ספר מנחת יסודה—זאיש שסיס שונח לישא אשה—נחרוזים נאים.

ר"י'ה הוא המחבר האמתי כספר הכוזרי . ואין זולתו

רבים וכן שלמים מחכמי ב"י היו נבוכים בדבר מחבר ספר הכוזרי, ועמלו ויגעו לדעת פשר דבר מי תולידו? בעל ספר האמונות רש"ם, החליט ש"ר יצחק סנגרי (עיין על אודותיו להלאה בתולדות הכוזרים) חברו, וז"ל בספר האמונות כלל ב"פ"ד: כבר קדמני ר"י סנגרי חבר למלך אלכזרי וכו' זה כמה שנים בארץ תורגמה כידוע פומקצת כתבים, והחכם הזה, נמצאו תשובותיו וחמורות חכמותיו המורות על חכמתו הגדולה בתורה ובקבלה ובכל חכמות, מפורות בלשון הערב. והחכם ר"י הלוי הפייטן הספרדי מצאם אותם ותבר מהם ספר בלשון ערב והועתק ללשוננו. עכ"ל, הרי דבריו שיסוד החבור הוא מר"ם, אך ר"י'ה סדר את הדברים על מכוונם, וכן הביא בעל סדר הדורות (דפוס זינסבורג דף קכג ע"א) בשמו, שר"י סנגרי כתב כל המאורע בלשון כוזרי, והחכם ר"י הלוי העתיקם בלשון ערבי—גם בעל שפתי ישנים כתב: ריה"ס חבר הכוזרי, ואח"כ מצא אותו ר"י'ה והעתיקו ללשון ערבי—ובעל צמח דוד הביא בשם י"א, ששני ר"י הלוי היו הראשון ממציא הספר היה בשנת ת"ק. והשני מיוצאי חלציו, אשר הוציא לאור חבר זקנו היה בשנת תת"ק. וכן הביא הדעת הזאת בעל סדר הדורות והכריחם לזה ליחסו לרי"ה, או לברוא ר"י'ה קדמון, מפני שמצאו בכוזרי מאמר ראשון סימן מ"ז: אמר החבר (אנו מונים היום) ארבע אלפים וחמש מאות, ורי"ה הספרדי היה בזמן מאוחר, מאד, כי נולד בערך 1100 למספר הנוצרים, ע"כ שללו את כבוד החבור מרי"ה הספרדי, למען יתאים הזמן עם חיי המחבר. —אולם מבקרים אחרים. מסכימים כי ר"י'ה בעצמו חבר ספר הכוזרי. ובתוכם שלשלת הקבלה. וז"ל ר"י הלוי בר' שמואל הספרדי הבר הכוזרי. וכן דעת עצמו של סדר הדורות. וז"ל ר"י'ה ברבי שמואל הספרדי חכם מופלג בכל החכמות חבר ספר הכוזרי נחמד ויקר מאד, וחכמות רבות נכללים בו—גם המבקר הגדול בעל מאור עינים, החליט שרי"ה הוא המחבר ואין אחר זולתו — וז"ל כי תדע, שעם היות זה ר' יהודה הנזכר מיחס בראשית הספר דבריו כלם לחבר שזכר, אין ספק כי הוא היה הממציא ומחדש את הכל בחכמתו כי רבה, אבל על דרך השוירים אפלטון ומליאו (M. Tullius Cicero) ודומיהם השמים בקצת המצאותם דברי ריווגי כפי

טוקראט, וקאטוני (M. Porcius Cato) או כדומה מן הנודעים בדורותם
ראוים אליו, יחס גם הוא את וכוהיו הקדושים החם, אל חכם קדמון
שארע לו כעין המעשה ההוא, אשר לדברי בעל ספר האמונות בהקדמתו
נקרא יצחק סנגרי כי ע"כ הוא ר' יהודה אמר בראשית ספרו, ראיתי
לכתוב הדברים כאשר נפרו, והמשכילים יבינו, כלומר יבינו דברי זה, שאין
הכל רק המצאה ממני עכ"ל מאור עינים—החכם הגדול ר' ידעיה הכדרשי
ז"ל ג"כ מיחסו לר"י הלוי. וז"ל: ר"י הלוי מתפאר בעיני החכמות
בתהלותיו ופיוטיו הנפלאים, וממנו עוד אצלינו ס' הכוזרי, כפי מה שקבלנו
חפליג לחקור ולבאר בסתרי התורה והנבואות על צד הסכמת הדת
והמושכל בכל כהו, יותר מאשר היה לפניו וכו' עכ"ל—ועתה אחרי
אשר הבאנו חבל חכמים מתנבאים בסגנון אחד שר"י הלוי חברו. לא
לסותר יחשב לנו, אם נעיר און הקורא, כי באמת יפלא בעינינו, אך
יעלה על הדעת שאיש ריה"ס חברו, ואך מעתיקו היה רי"ה? הלא מביא
שטה את בנימין הקראי שחי בשנת 820 למספר הנהוג, ותחבר חי
בשנת 740.—גם מביא ספר היצירה, אשר נודע לנו אך בשנת (800).
ומלבד כל אלה יודה כל משכיל, כי אך המאורע בלבד היתה לעינים
לר"ה, אולם גוף החקירות הנמצאים בכוזרי חמה מעשי ידי החכם הלוי,
וע"ד שיחה (דיאלוג) גלה דעותיו בחספר הזה. ולא יתעקש בזה, אך
האיש אשר לא נודע לו דרך הבקורת. —

ואקוה כי הדברים המעשים האלה, יספיקו להשיב את כבוד הכוזרי
לבעליו. ולהשיב לב בניס אל אבותם. —

יב

ע"ד העתקה אחרת מספר הכוזרי
מלבד העתקת החכם אבן תבון.

מלבד העתקת אבן תבון, נמצאה עוד העתקה מספר הכוזרי.
אשר תרגמו מערבי לעברי, החכם ר' יהודה ברכי יצחק בן קרדנאל זצ"ל.
אולם מלאכת החכם הזה, לא מצאה מחלכים בין אחב"י, כי לפי דעת
הבמים אחרים, העתקתי איננה כל כך שלמה. וכאמת לא זאת הפכת

הנכונה, מדוע מתה העתקה הזאת על פני מעתיקה, ולו היתה מלאכתו שלמו ומובהגם, אז לא הציבה לה יד ושם בעולם, כי משפחת אבן הבן קנתה לה נשפט אחזה ונחלה כמלאכת העתקה ותרגום, ומל דבה וענין אשר יצא מעט סופר, אבן הבן מצא לו מתלמידים בין קהל הקוראים, בלי בחינה ובקורת, וסמכו על תרגומו. ורשו את המעתיקים האחרים—אשר אולי היה להם יתרון הכשר בדעת ובלשון— מהסתפח בנחלת הקוראים. לכן העתקה ר"י קרדינאלי מונחת בקרן זוית, ואין מי אשר יפנה אליה, מלבד בדפיס וינעציא שנת ש"ז, בא זכרונה מהמול בשער הכיעי, וז"ל. זה הסדר מצאתי בהעתקה ר' יהודה ב"ר יצחק בן קרדינאל ז"ל וכו'. ובכ"י אשר הוא בח החכם שד"ל, הוסיף הסופר בראשו הקדמת המתרגם ר"י בן קרדינאל לספר הכוזרי. וזה לשונה. אני יהודה ברבי יצחק בן קרדינאל וצ"ל העתקתי ספר אלכסנדר, לר' יהודה הלוי תנצב"ה, מלשון הגר אל לשון עברי, ורבי יהודה היה מתכוין להורות שבחה של תורה, ולהשיב תשובות לפילוסופים ולהכמיר דת האומות ולקראים. ואני בתרגומי אותי, לא אשנה עקר דבריו, ולא אחליף עניניו. ואם אוסיף ואברע במדבר, לא אשחית הענין, כפי יכלתי ותבונתי, ומאת ד' אשאל עזרתי. וכאשר התחלתי אותו במאמר החכם ר' יוסי בן ברוך נד"ל, הולך ממנו שני שערים הראשונים אל אנגלטיירא. והתוספים אותו החוקק בס, ולא יכול להתחזרם, והוצרכתי לחזור ולהעתיקם ככתחילה, כדי שיהיה שלם אצלנו בעזרת האל.—ואלו הם ראשית דבריו ותחלת מאמרו. שאלת, ישמרך האל, להודיעך הטענות והתשובות שאנו משיבים לחולקים עלינו מן הפילוסופים וחכמי דתי האומות והקראים. וזכרתי מה ששמעתי מטענות החכם הישראלי. הנקרא חבר עם מלך כוזר. עד כן הביא הסופר בכ"י אשר ביד רשד"ל—אולם הכ"י בעצמו הוא העתקה ר"י אבן הבן.—

* אולי הוא ר' יוסף בן ברוך המוזכר בהוס' כעופו ד' מו. נד"כ כעופו ח"ל. ור"י יוסף ככ"ל כרוך וכו'.

דברים מעטים על אודות ההוצאות השונות מספר הכוזרי.

ספר הכוזרי אשר נכתב מידי מחברו בשפת ערבית, נקרא בשפה
 ההיא בשמו העצמי: כתאב אלחג'ה אלדליל פי נצרה אלדין אלדליל.
 והוראתו בלשון עברית: ספר הראיה והמופת (ארגומענט) לישע הרת אשר
 היתה בזויה. אולם מעתיקו אבן תבון שנה את שמו ספר הכוזרי, מפני
 קצרו, ומפאת כי הצייר אשר עליו תסוב השיחה (דיאלוג), הוא מלך
 הכוזרים. הספר הזה חבר בשנת 1140 הוא שנת תת"ק. ונעתק
 לעברית ע"י ר"י אבן תבון במגדל לונל (Lunel) בשנת 1167. הוא
 שנת תתקכ"ז ליצירה. ויצא לאור הרפוס בפעם הראשון על הוצאות
 יוסף יהיא בשנת 1506. בעיר פאנו, בדפוס גרשון שונצינו, בתבנית
 רביעית. — ההוצאה השניה יצא לעולם, ע"י מאיר בן יעקב פרענצוני
 (Frenzoni) ווענעדיג 1547. או ש"ז לבריאת העולם, בתבנית רביעית,
 נדפסה באותיות מרובעות ממוצעות. מכלכלת נ דפים. בסוף הכוזרי שר
 המו"ל ר' מאיר שירה קטנה, ובסוגר סוף כל שורה רשום הפרט ש"ז,
 וגם מודיע, שכארבעה ימים לחודש שבט נגמר הספר הזה. וזה פתח
 שירתו: תקח לך את הכוזרי, תודה לאל ה'ה' ע"ז'ר' וכו'. בפעם
 השלישי נדפס בווענעדיג, עם פי' קול יהודה בשנת 1594 הוא שנת שנ"ד
 ליצירה, בתמונת רביעית, באותיות מרובעות, הרביעית ע"י אייזיק
 מעטיץ (Izaac Metz) בשנת 1838 — הוא שנת תקצ"ה ליצירה — בעיר
 הזכר (Hanower) בתמונת שמינית קטנה, באותיות מרובעות קטנים
 מזדירים כפנינים (פערעל שריפט) ומחזיק 135 עמודים. בהוצאה הזאת
 הוסיף המו"ל ר"א מעטיץ, שני המכתבים, מכתב ר"ח למלך הכוזרים,
 ותשובת המלך אל ר"ח, וגם הוסיף, כ"א עפ"י השנויים, שבין הוצאת
 ווענעדיג ש"ז, להשניה שנת שנ"ד.

¹ הסולאס כולח מסנת ש"ז יש תקת ידי, ואין זה שום חוספה, כי ערומה סיה
 כיום לחתה מיד מעטיקס, והחכס פירסט נספרו בית עקד הספרים
 (Bibliotheca Iudaica) כתב סלכסולאס כולח כערות ומראה (כינזוויזונג)
 להעתיק ר' יסודס קרדטעל, ולא חדע? הלא ססולאס לפינו, ואין זה מלומד!
 על כגון דא נאמר, טיבי סטר ונחז, ואולי כונחו על הסדור מס"י כמאמר ד'.

החמישית בוויען, עם פי' קול יהודה 1797 בתכנית רביעית .
הששית סדילקאו 1833 בתכנית רביעית . השביעית בערלין 1795
הוא תקנ"ה ליצירה בתכנית רביעית, באותיות מרובעות בינינות, עם
פי' ר"י מטנאב * (ונרשם על שער הספר מחירו ב רט ח"ג) ומחויק קד
דפים . השמינית פראג 40—1838 בתכנית שמינית, בדפוס ר' משה
לאנדויא . עם פרוש ר' גדליה ברעכער, התשיעית לייפציג 2—1841
בתכנית רביעית קטנה . העשירית, פרעסבורג על הוצאת שלעזינגער
שנת כתר, בתכנית שמינית גדולה מחזקת ר"ך דפים , עם פירש אוצר
נחמד . וזה שנתים החלו בני—קנעפפעלמאכער בוויען, להוציא את
הכוזרי עם פי' קול יהודה, כפי אשר הודיעו במכתבי עתים, וכפי הנראה
לא יצאה ההוצאה הזאת לפעולת אדם. — מספר ההוצאות האלה ידענו
את אשר ראינו בעינינו, ואת אשר קראנו בספרי רושמי—הספרים
(ביבלוגרפיים), ואולי יש עוד הוצאות, ונעלמו מאתנו, ועם הקורא הסליחה .

ד

מפרשי הכוזרי

(א) החכם הגדול יהודה בן יוסף מוסקאשו (Moscato), חבר
פרוש ארוך מאד על הכוזרי, וקראתו קול יהודה, ויצאה לאור בפעם
הראשונה, במצות בניו אלחנן יצחק מוסקאטו . אחרי נאסף אביהם
(מת 1580), ע"י שלמה שמעיה בן ניסים יצחק ספורנו, מחויק רצ"ט
דפים.— הפרוש הזה קלע פעמים רבים אל מסרת כונת החבר, אבל גם
הוא הלך בעקבות המבארים, שכימים ההם, שלא דקדק לבאר, אך
העמיק הרחיב מאד בדברים הכלתי נוגעים אל גוף הספר, ולפעמים נטה
מדרך האמת, ולא הבין כונת החבר, והשיא לדבר אחר. (ב) אוצר
נחמד, חבר כבערלין, בבית ר' דניאל יפה—ע"י ר' ישראל הלוי
מזאמושיץ (Zamość). יצא לאור בפעם הראשון, ע"י בן אחיו ירחם
בן ישכר בער מלעמבערג, בעיר וויען (כנזכר למעלה סימן יג) תכונת
הפרוש הזה עוד יתר גרועה מההולך לפניו, כי שפתו בלתי נקיה, וקשה
על הקורא לרדת אל עמקי הכונה, ומערבב דברים רבים, אשר אין להם

יהם והצטרפות לדברי המחבר. ועפ"י רוב לא ירד לאמתת המוכן ו
ונטה מדרך האמת .
(ג) פרוש ר"י סמנוב, בערלין 1795 (הנזכר למעלה). (ד) פרוש ר'
גדליה ברעכער רב בפראסניץ, פראג 1838. יצא לאור בארבע חוברות.
החכם הזה עמל ויגע להתאים דברי החבר בפלוסופיה ובשבע למצב
החכמות העומדות כעה, כאשר באר ודבר הוא בעצמו ע"ד תעודת
באורו, קחנו משם, כל אלה הפרושים הנדפסים. ובכ"י יש (ה) פרוש
רחב על הכוזרי מר' יעקב בן היים ווידאל, בשנת 1422, ונקרא יעקב
פראווענצאל (Prowencal). (ו) בשנת 1425 כתב עליו פרוש רחב וארוך
ר' נתן בן נחמיה הכספי. ע"ד הפרוש הזה כתב אלי החכם ב"ג נ"י
מפארים נכבדות, והללו למאד, כי הכ"י הזה יש בעקד הספרים אשר
בפרים (ז) רשד"ל כתב במכתבו לרג"ב: כי יש ת"י כוזרי כ"י עם פרוש
קדמון לא נרשם בו שם המחבר. וגם הוא פרוש טוב, אך אינו מגיע דק
עד מאמר ד' סימן ג. (עד מלות ומראה הקשת וזולת זה) ומשם ואילך
עד סוף הספר כתוב כתיבה אחרת ובלא פירוש. כעל הפירוש הזה,
מזכיר פירוש אחר שעשה רבו, ושמו עדות לישראל, והוא נזכר בשפתי
ישנים, ומיוחס לר' שלמה בן מנחם. — עכ"ל, ולא נדע אם זה הוא פירוש
אשר נעלם מציאותו עד היום מרושמי—הספרים (ביבליוגרפיים) או הוא
אחד מפירושי כ"י הידועים. —

מו

על דבר העתקת הכוזרי לשפות מערביות .

הספר הנכבד הזה, אשר כלו אומר כבוד לדת הישראלית ולטחויקים
בבריתתה, משך עליו עין מביני שפות חיות, ורבים וכן נכבדים הקדישו
עתותיהם להריק את דברי החבר אל שפות מדברות ואלה הנה (א)
ר' יעקב אבענדאנא, הרגם את הכוזרי לספרדית, עם באור להבנת
דברי המחבר בשפה ההיא, נדפס באמסטרדם 1663. והוא ה' אלפים
תכ"ב לב"ע, בתבנית רביעית, מכלכל 306 דפים. (ב) העתיקו לשפת
רוסית החכם הנודע, יאהן בוקסדארף, יצא לאור בבאוועל 1660 .

מחזיק 387 זייטען. (ג) לשפת אשכנז ע"י ד"ר יאלאוויטשן, גרעהו ד"ר דוד קאססעל, עם באור בלשון אשכנז, ומבוא ארץ ונכבה מאת המפיץ אור ע"ד תולדות הכוזרים. נקפס בלייפציג שני המאמרים הראשונים. ואחר השלמו ד"ר קאססעל בעצמו, בלי עזרת העהו ד"ר יאלאוויטשן. וסימנים אחרים ממנו, נעתיקו גם בשפת צרפתית.

מז

ההוצאה הנצבת עמך בזה. ויתרונה על זולתה.

ההוצאה הזאת אשר לפניך קורא יקר! מעלות רבות, והוספות יקרות יש בקרבה, ולשלמות המלאכה, אפרטן אחת לאחת. (א) נדפסה והוגהה בעיון ודקדוק רב, כפי ידיעתי. את פנים הספר; צרפתי וזקקתי עפ"י הוצאות עתיקות וטובות, הראויות לסמוך עליהן, וביחוד היה למראה עיני דפוס ווינעציע. שנת ש"ז, דפוס הנובער, הקטן, אשר אין כמוהו ביופי ובהגהה, כי המו"ל צרף ולכן את פנים הספר, בתכלית הדיוק, עד מקום שיר אדם מגעת. (ב) גם הוספתי בו את הנ"א מדרפוס ווינעציע שג"ד, כפי אשר העמידם המו"ל ר' אייזיק מעטץ בדפוס הנובר, (ג) שמרתי את סימני החבור וההפסק (Interpunction) כפי הנאות לפשט דברי המחבר; כי גלוי וידוע לכל אשר הציג כף רגלו על מפתח הלמוד, כי הנקודות הקטנות האלה, יעזרו את הלומד, כמו באור ופרוש רחב (ראה דברי בתולדות ר"ס גאון לספר האמונות והדעות דף XV סימן יא) (ד) הוספתי מראה מקומות בתנ"ך, וציונים מתלמוד בבלי, ירושלמי, מדרשים, ושאר ספרי הראשונים. העבודה הזאת, איננה חכמה בלבדה, אבל גם מלאכה גדולה ונכבדה, יען כי בהכוזרי מובאים כמעט בכל עמוד ועמוד, פסוקים, ומאמרו חז"ל רבים, ועמלתי ויגעתי, יגיעת הגוף והנפש גם יחד, לחפש אחרי כל מאמר ומאמר, ולהציב לו ציונים אמתיים, לבלי הולך את הקורא שולל. ואם בכל זה יש מקומות אחרים, אשר לא צינתי בראוי ונכון, ידגנו המבין כל דבר לאשורו לכף זכות, והקורא המדקדק עם המו"ל כחוש השערה, ובל משנה קטן ונקודה חסירה או יתירה, יתשב לו לעון, אין הוה חכמים וסופרים נוהג

387 זייטען. (ג) לשפת אשכנז ע"י ד"ר יאלאוויטשן, גרעהו ד"ר דוד קאססעל, עם באור בלשון אשכנז, ומבוא ארץ ונכבה מאת המפיץ אור ע"ד תולדות הכוזרים. נקפס בלייפציג שני המאמרים הראשונים. ואחר השלמו ד"ר קאססעל בעצמו, בלי עזרת העהו ד"ר יאלאוויטשן. וסימנים אחרים ממנו, נעתיקו גם בשפת צרפתית.

המנוג, ולא לפניו תבוא ההתנצלות הזאת, כי איש בזה אינו יודע להלך
נגד החיים, ולבו לא ראה חכמה, לכן יראה שגוונות חבירו, ואחרי
מומים יבקר—(ה) ספחתי להוצאה הזאת, תולדות עם הכוזרים, אשר
מציאותם וקורותיהם געלמות מעיני רוב קהל ישראל, כי עד היום הזה
לא בכתב אוהותם בשפת עבר, וכאשר לא געלם ממני תכונת ורוח
הקוראום, סדרתי את תולדותיהם לפי רוחם ומעמם, כי עזבתי
את השערות סופרים וחכמים, הזנוים על אדני האפשר ואין להם יסוד
מוחלט בתולדה (קין געשיכטליכער פאקט) . (ו) כתבתי תולדות
המשורר ר"י הלוי, גם בה ימצא הקורא הנבון חדשות, ולא הרבתי
באמרים, אך האמת היה נר לרגלי, והסוד עיל אוה לנתיבותי; ויתר
הדברים הכתובים על אודותו, אין מקומם בפה. ובפרט כי רבים המציאו
השערות שדופות קדים, אשר רוח הבקורת ינשב בהם ואינם. ע"כ
מנעתי את עצמי, מכמו אלהי, וכתבתי את המוסכם מכל חכמי וסופרי
ח"י וא"ה ז"ל.¹

(ז) מערכת סופרים וספרים, אשר בא זכרונם בכוזרי, סדרתי והערכתים
במערכת א"ב. ובארתי כל ערך וערך, כפי הנחוץ להקורא לדעת.—
ולשלמות המלאכה הבאתי בהמערכה הזאת. איזה סופרים וספרים, אשר
לא בא שמום העצמי מפורש בספר הכוזרי, אך שהביא מאמר מהספר
והסופר הזה בלא הזכרת שם, השכנתי את האבדה לבעליו, והבאתי
גאולה בעולם—הספרות, לאמר דבר בשם אומריו.—(ח) באור חדש
ומספיק, בו לא גבבתי אמרים, אך הערותי על דברים הנחוצים לדעת
להקורא חכמי. כי רוב פירושים אך להג הרכה. ומגבידים על הקורא.

¹ פה המקום להעיר, כי לא כל הדברים והספרים הכתובים ע"ד תולדות
ר"י הלוי בספר, ספרד וירושלים כנים המה וזנוים על אדני האמת. אדרבה רובם
ככלם המה בדוים, ובעולם המשל והמליצה יסודם. כי כן דרך מלוצי זמננו לקחת
איש אחד או משפחה אחת, אשר קנתה לה שם אלמות ע"י פעולותיה, ומכמותיה.
לתוארה כספרים בדוים, ומעט האמת מקושט בצבעים מנצעים שוטים, וכתמונות
מתמונות שונות. לקחה את לצות הקוראים. והזין סוף יקרא "טבלות" (נאוועלען)
ורבים המה כהיום בכל ליטרטורים, כי הסופרים פנו עורף כעת לפרדם-
רמוים (ראמאנען) אשר אך כדמיון לנד יכודו, ואין לו אף יסוד אמת.—

אלה תולדות

עם הכוזרים .

א

מי הטה הכוזרים ? ומאיזה עם יצאו ?

על דבר מקור עם¹ הכוזרים, נפלגו הסופרים בדעותיהם; אחדים יאמרו: שהמה² ממעי יהודה יצאו, מבני הגולה, אשר התאחו בחצי-האי-קרים, אחרי אשר נגדע קרן ישראל, בארץ אבותם, ועפ"י יד עושה-פלא התאחדו לעם. ויכוננו ממלכה, ממערב ים הכספי, עד ים השחור.—אולם לפי דברי המכתב יוסף מלך הכוזרים, להנשיא חסדאי

¹ על דבר הקריאה הנכונה משם כוז, נכזים אנתנו. הסופרים הערביים קוראים כוז (Chazar), והסופר הגדול להרוסים נעסטר, כוזי (Cozari). והערבים כוז, או כוזר, וכפי היונים וכרומאנים קתיר, או אלקתיר (Katir).—אודות הקר שם, חוז, או כוז, לא מנלתי מאומה. ודע כי בערבי סוראח שם חוז הוא חזק—הגוף (שארק) וכן כוז נכשפס הטיא, סוראחו גבורה (עלפסער) חמוץ כלב (מוטסיג), ולפעמים סוראחו פרא (ווילד). והסתעפות השרש הזה בעברית, בשם חכורי * ומפני שהיו מראשיתם עם פראי, ואמין לב נגזורים, נקראו כן.—ומנלנו עמלכי פרס שם קרוב לכוזר, והוא מלך כסרי, או הסרי. הנזכר להלאה.
² והנוסע אלדד הדני, יחשוב את הכוזרים מנלנלי עשרת השנים. וז"ל ושבע שמוען וחתי שבע מנשה בארץ כוזרים, והם עד אין חקר. והם ישאו מס מעשרים והמשה מלכיות, ומנד השיעעללים פורעים להם מס עכ"ל (הולאת קושטינדא 1516). כרי שהנוסע הזה ערב שקר עם אמת, כי ידיעות מהכוזרים לא היתה ברורה בימים האלה לאחכ"י. אך מפי השמועה שמוע. וחלף לא עלתה על רעיונם, שהכוזרים היו עובדי אלילים מקדם, אך נתיסדו. וראה בתולדות צ"ל להכחם גרעטן חלק ה' בהערותיו N. 18

אבן שפורט, יתיחשו לתולדות בני תוגרמה. וז"ל: דע! כי אנחנו מבני
יפת מבני תוגרמה ¹ בנו, ומצאנו בספרי יחוסים של אבותינו שהיו
לתוגרמה עשרה בנים. ואלה שמותם, הראשון, ² אגיוור, תירוש,
³ אוור, אויגין, ביזל, תרנא, כזר, זנור, בלגור, ⁴ סאויר עכ"ל. ולפי זה,
מתחלה עובדי עבודת האלילים היו אבותיהם, כאשר יספר המלך
במרוצת מכחבו. וכן מסכימים הסופרים הערביים, והרוסים. אך בזה
נפרדה דעת הסופרים, פספרי יחוסים הכוזרים, שלפי חקירותיהם המה
יוצאי ירך שבט הפיננען (Finnen), ולא מבני תוגרמה.

ב

קורותיהם, אמונתם, ודרכי חייהם, מרם
נכנסו תחת כנפי השכינה.

הכוזרים, המה נצר מגזע עם ⁵ הפיננים (Finnen) ומקורבים
בקרב משפחה להבולגרים (Bulgaren), אוורים (Avaren) והאונגרים

¹ לפי הכתוב בחורחנו (בר' י) הים תוגרמה בן גמר, וגמר בן יפת, ולפי זה תוגרמה
בן בנו של יפת ואולי בן כונת המכתב, כי בני בניו קרוים בניו. ² לפי ספרי דברי
סימיוס האמתיים, עם הכוזר המה מקורבים עם האונגארטן, אשר נקראו מלפנים
אוגר (Uguren). ואולי זה אגיוור אחי כזר, לפי ספרי יחוסים עם הכוזרים —
³ הכוזרים מקורבים עם השבט אוור (Avur), ובלי ספק להעם הזה כון המכתב —
⁴ בין שבטי השינען הרבים—אשר הכוזרים מתייחסים לתולדותם—יש שבט אחד
אשר יכונה (Surjäner) סוריאן. ואולי הוא סאויר ⁵ הפיננעס, המה
השבט-הראשי, מכל משפחות עמי איראשאה הלאומית, וכולם ממקור הפינים ילאו.
משכנם מראש ימי קדם על גבול וואלגה וישתרע עד הים הכספי. העם הזה קדמון
סווא מאד, וגם הסופר Tacitus מזכירם בשם הפינים. ועפ"י רוב יסוד מראש
ימי עולם ביטורים, ואגמט—בלה. לכן כנו את עלמם בשם יושבי—טיט ורפס
(Morastbewohner). והיה ידם מלאו מליד חיתו ערף ודגים, שבטי הפינים
אף כי המה משורדים ומפורדים כהיום בכל קלוי ארץ. ככ"ז דומים הם במקורם
ותכונת גווס, וכל רואים יסרום כי המה לאלה הפינים, כי רוח-היי-
לאומם חי בקרבם.—עוד בימים הראשונים כאשר היו נוסעי בעדר (לאמאדען)

(Uguren, Ungaren). ואחרי אשר נגדעה ממלכת¹ ההונים (Hunnen) התאחזו בחבל הארץ המפריד בין גבול אזיה ואיראפא. ויכוננו ממלכתם על פי נהר² וואלגא, (Wolga), לא רחוקה מאסטראכאן היושבת על ים הכספי. ועל שם נקרא הים הזה בפי הפרסיים והערביים ים הכוזר. וכדיום יושבים שמה הקאלמיקקים (Kalmücken).³ וגם בפייהם יקרא נוף ארץ על חוף ים הכספי כאדשאר, ע"ש הכוזרים. — אחרי כן נסב ותאר גבול ממלכתם עד הים השחור, והשחרע דרך קיוב להנהר אקא (Oka), ומעבר השני ירשו את הררי קו-קו (Kaukasus), ויבאו לארמיניה (Armenien) ויאחזו בחצי האי-קרים, אשר עוד בשנת המאה ה"ג נקרא החלק הדרומי מהאי הזה, בשם כזריה. עיר ממלכתם היתה מקדם באלאגאר (Balagar). ולפי רבים היא העיר הנקראה כיום אסטראכאן (Astrachan). מושליהם נקראו בשם חאגאן או חאקאן-ואולי קרוב לשם חכם. — לא ארכו הימים ותעו ידם על שכניהם, ויהיו לחרדת האלהים להעמים היושבים סביבותם. כי מושליהם כאריות גברו, והוליכו את צבאותיהם הפראים והגבורים, אוהבי לחם, מחיל אל חיל. וההצלחה עמדה לימינם. הפרסים אשר ישבו על גבולם, ראו את גבורת הכוזרים, ויראו מאד, לבל יהרסו לעלות בארצם. והמלך הפרסי כסרו (Chosru) בנה חומה בצורה וגבוהה על גבול ארצו, אשר חסמה את המעבר בין הררי קו-קו והים, מפני פחד הכוזרים, ומהדר אונם ועוזם. — והרואה חרבות החומה ההיא, אשר נשארו עד היום הזה, עומד מרעיד ומשתאה על גדלם וחוקם, וישתומם על המלאכה הנוראה הזאת! אבל גם שער-השערים (Bab al abwab) הזה, לא עצר כח לחסום הדרך מפני

היו לשלל לשכניהם. עד שנת הארבע עשרה למספר הנוצרים עבדו אלילים. וכעת החלק היותר גדול מארצם — לערך שנים עשר שנים — תחת ממשלת רוסיה. ועד היום יקרא ארץ פיננים בשפתם (Suomen-Sari). וכעתקחו ארץ כבול ואיים, ומאלס ילא עם הכוזרים. —⁴ (Hunnen) הכונים, סמך יולאי ירך פיננים, ומשכנם היה באזיה הקטנה לגבול ארץ — פיננים (חינא). עם עו ונוספי בעדר. הפיננים פחדו ורכו ממנו, עד שנשנת 209 קודם המספר הנוסג, בנו יושבי ארץ פיננים את החומה הגדולה והגבוהה סביב לארצם הנושע עד היום. ² הוא הסר הידוע היום, ומשפך בשמונה פלכים (8 גונערנעם) בארצו ארץ רוסיה, וארכו ארבעת אלפים מיל (וויערסט) ומשפכים אל חוכו נהרים ונחלים רבים. גם אשד הסר הגדול אקא נופל אל קרצו. — ובפי הקדמונים נקרא ר א (Ra). ובפי הכוזרים אטייל או אטעל. ³ הוא ישפך ג"כ בשמונה פלכים (8 גונערנעמאנס) בארץ רוסיה, וארכו 1400 מיל (וויערסט). ואשדות נהרות ונחלים רבים אל חוכו.

הגבורים אנשי הכוזרי, כי אחרי אשר ירדה מלוכת פרס פלאים, עלו על חררי קו-קז, וירשו ארצות רבות. גם קסרי יון (Bizanz) רעדה אחוזם מפני תנופת יד הכוזרים, ויחנפו אותם, ויכפרו פניהם במנחה ומס, לבל יבואו לרשת עיר ממלכתם קושמינדא. גם הקיובים, אשר ישבו על גהר דניעפער, הביאו להם מנחה מדי שנה בשנה הרב ואדרת שער מכל ארובת—עשן (רויכפאנג) הבולגרים ועמים אחרים היו סרים למשמעת (vasallen) הכוזרים ועם שבטי הערביאים אשר היו שכניהם, לחכו מלחמת תנופה.

2

אמונת עם הכוזרים היחה בעת הזאת עבודה—האלילים (היידענטהום) ככל שכניהם הרבים, אשר השתחוו למעשי—ידיהם. וילכו אחרי ההבל והבלו, את מושליהם—הקנים—העריצו והקדישו מאד. ונתנו להם כבוד אלהים. כאשר העריצו הטיביטנים (Tibet) את ¹ הדאליא—לאמא (Dalia Lama) הוא הכהן הראש, באמרם: כי נעלה הוא מכל בני תמותה, כן פזרו הכוזרים המון תהלות למושליהם ויחשבום לאלהים. אחרי דברם לא שנו, ומוצא שפתיהם לא הללו. כאשר הריץ החאקאן

1 - כוראח העלמית מהשם דאליא—לאמא, הוא (איונערמעססליכע זעעלען מוטטער) זה השם אשר נהנו יושבי טיבעט להכסן הראש, אשר היחה המלוכה הכוזרית והמדינית בידו יחד. יסוד אמונת יושבי טיבעט הוא: שהעלם הנשגב הנקרא בלשונם (Fohi) יושב בחדרי הכסן הראש, ולמס אה שכינת קדשו עגוית בן המד-דאליא-לאמא-אשר עיזו יהיה לנה. וכאשר יחפון האליל פאחי לעוזב את בית החמר אשר ישב בו עד היום, יאלל מרוחו על אים בחירו רחם נפשו בו, ויבוא בגוף אחר. מושג הכסן הראש הוא בשני כתי—השפית הסמוכים לעיר המלוכה האכסאלי. במקום אשר ישכון כבודו, אין רשות לאשה ללין שמה, ואין מספר להמון מאמיניו שמכתתים את רגליהם ממרחק לבוא אליו, ולקבל ברכו. הוא לא ישאל בשלוש אים, אך כאשר יביט ידו על ראש אים בזה סר עונו וחטאתו חוסר * לשעמים יעשה כדורים קטנים מבלק-לחם המקודש, ומאמיניו יתלו אותם על צוהריהם קתוע. והכרי פ"ש בלאך, בספרו שכיולי עולם חזיה דף קי באמרו כי הכדורים, יעשו מפרשו, ללא אמת. לפי דברי הסופרים המאוחרים —

משפט מות לאיש, הלך בנפש דומיה, אל ביתו, וטרף את נפשו בכפו. — ולמען אשר לא יחולל נפש החקן בדברים ועינים מדיניים. הקים דמשנה על ידו משנה למלך, ממלא מקומו במלוכה, ונקרא בלשונם: פעג או פעה, (Peg Phe) והוא היה המוציא והמביא את העם, וכל דברי המלוכה על פיו נחתכים. לאש לאש עזב החקן את המשרה המדינית מידו. וישימה על שכם משנהו. עד שבאמת היה החקן אך המלך, ומשנהו המולך. — עם הכוזרים בדרכי חייהם ומאכלם חיו כאנשים פראים, כי אכלו אך אורז ודגים, בבתים לא ישבו והסתופפו באהלי-רעי. ואך להחקן בלבד היה ארמון על חוף נהר וואלגא. — והי כאשר גדלו והצליחו, חדלו להיות רועי צאן ומקנה בלבד כאשר היו אבותיהם מקדם קדמתה, ויחלו להתעסק גם בעבודת האדמה. ויבינו את עמודי מלאכתם על יסוד הק ומשפט. — גם כביר מצאה ידם במסחר וקנין, כי ארצם חונה על מבואות הים, ויסחרו אליה הערבאים והיונים, כי באו לארצם להחליף מרכולתם על אדרות — שער יקרות, אשר היו למכביר בגבול הכוזרים. על ידי הסוחרים האלה, הכירו הכוזרים את אמונת הנוצרים והישמעאלים, גם יהודים רבים מחצי-אי קרים, ומארצות יון — אשר בקשו להם מחסה ומסתור מחמת חרפתם, הקיסר לעא (733) אשר אסף עליהם להתנצר — באו אל קרבם. וימצאו חן בעיני יושבי הארץ, והיו שמה לרופאים, מליצים (דאלמעטשער), יועצים בחצר המלכות. ועי נודע להם, כי יש אמונה ישראלית בארץ, הנוסדה על אמונת אל אחד בורא שמים וארץ. —

ד

התייהדות מלך הכוזרים ועמו.

הסבה הנכונה אשר העירה את רוח החגן, להשליך גלוליו אחרי גונו ולחסות תחת צל כנפי השכינה, לא נדע אל נכון. — רבים מסופרי דברי הימים ישערו: כי החגנים וחכמי הכוזרים, התכוונו על מעשי ופעולות האנשים הנכרים אשר באו שערי ארצם לרגל מסחרם (סימן ג), ודרשו על מצפוניהם ועל מחשבותם באמונות ודעות. — ההתחברות

הזאת, עם סוהרי וכנעני ארץ מעמים שונים ודתות שונות, פעלה פעולה עזה ונמרצה על השבת מדותיהם ודעותיהם, כי טעמו מעט מפרי עץ הדעת, ותפקחנה עיניהם לראות, כי ערומים הם. והכירו כי להנכרים יתר שאת. ולמדעם יתר עוז. גם יהודים רבים באו בשערי עירם, אלה ¹ מארץ קרים. אשר גרו בה משנות דור דור, אחרי אשר נחרב בית מקדשנו הראשון—ואלה מארץ יון. אשר נסו אל נפשם, מפני ² הקיסר ליאון (סימן ג). היהודים האלה מצאו נתיבות גם אל שערי המלך, וע"י מדותיהם הטובות והישרות, נטעו אהבה בלב החקן—אשר שמו היה ³ בולן (Bulan)—לתורת משה ודת היהודית, ואחרי אשר ראה החגן הזה ויתבונן, כי אדני דתו רופפו, ובנויה על הבל, השליך

¹ הנקורת הנאמנת האירס בימינו אלה את החשך אשר היה פרוש ע"ד זמן התישנות היהודים בקרים; והחכמים האחרונים החליטו, שהיהודים באו לארץ קרים אחרי חורבן הבית הראשון, עוד קודם גלות בבל, ובאו דרך קו-קו וארמיניה. ליהודים האלה לא היה ידיעה בימים הראשונים מחכמת התלמוד וממיסדיו בארץ בבל. לכן היה נקל לתורת עין וסיעתו (760) להכות שורש בארץ קרים. אבל לא כל יושבי הארץ נתנו און קשנה להקראים, כי רבים וכן שלמים קבלו על עצמם תורת התלמוד, אשר באה להם מחכמי בבל. העד היותר נאמן על קדמות היהודים בקרים, הוא השמונה עשרה מלכות אשר הובאו מקרים לש"ב, כי הנה יורות צעליל, אשר כבר ישבו אח"כ שנה שניי רבות קודם מספר הנסוג. וראה בהמגיד שנה עשירית בהנפס, מעלה כ"ט והלאה, במאמר, אחי זכרון לישראל בקרים. ² הסנה מהרדיפות אשר רדף הקיסר ליאון את היהודים, היא, יען כי הקיסר הזה נחמד בעיני הסמון לסופר באמונה, לכן דמה כי ע"י הרדיפות אשר ירדוף אחרי היהודים ומאמיני המאמנה, יוכחו העם לדעת, כי לבו שלם עם דתו. ויוניא פקודה נמרצה, כי כל היהודים היושבים במלוא רוחב ארצו יתנצרו. וסעובר על הפקודה הזאת אחת דתו להעניש בעונש קשה. יהודים רבים אשר מלאו את נפשם ברעה, קבלו עליהם למראה-עין את הדת הנוצרית, ובחדרי משכיתם היו נאמנים לאלהי ישראל ודתו, אבל שארית היהודים מאזיזה הקטנה (מאנטאיסטען) נחאספו בבית הכנסת וייתוהו באש, ונשרפו. אולם היהודים האזוסים עוד הרעו להם בהתנצרות למראית-עין, כי הקיסר רדפם על לאורם, כאשר באה השמועה לאזונו, כי בחדרי-ביתם יתנצרו עפ"י דת משה וישראל. אולם יהודים רבים נללו מחמת המליק בעונם את הארץ יון, ויבקשו להם מפלט בארצות הכוזרים, אשר היו נעת הזאת עובדי אלילים, והמה ידעו להוקיר את כשרון היהודים, ואמונתם למלכה, ולהאכין אשר מסתופסים בה, ויתנו להם מהלכים בהרעות מלכים. והמה פעלו פעולה עזה על רוח העם להיטיב מעשיהם. ולעשותם מוכשרים ומוכנים לקבל עליהם את דת הישראלית. ² בולאן הוא שארית משמות מלכי הכוזרים קודם שנכנסו תחת דת היהודים, כי מן הוא והלאה, נקראו בשמות לשון הקודש. וראה ע"ד השם הוס (Geiger Jüd.)

את שקוציו אהרו גו, ויקבל עליו היהודית, וכנס הוא וחלק רב מעמו במסורת בריח תורת משה. על ידי השתדלות¹ החכם ר' יצחק סנגרי ז"ל, מארם נהרים, אשר היה להמלך ועמו לעינים בדבר למודי תורת משה ומשפטיה וחוקיה. — אולם ההגדה אשר זה משוש דרכה, להעטיף את ילידי האמת במעטפות ומחלצות רבות, ולהציגם לפנינו בצבעים שונים — תספר התייחדות הכורים על אופן אחר מאד נעלה: ² המלך בולאן, געלה נפשו בשקוצי אבותיו ובתועבותיהם, ויצו על עמו לעזוב את עבודת האלילים ולהשליכה אחרי גום. אולם עוד לא נפקחו עיניו לראות איזה דרך ישכון אור האמונה האמתית. — ויגל ד' את אזנו בחלום הלילה, לתור ולחקור אחרי דת נכבדה ויקרה. בחלומו! והנה מלאך אלהים נגלה אליו, ויבטיחהו כי יצליח במלחמותיו עם הערביים.

(Zeitschrift 1865 111. 208) הוא ר"י. אשר השתדל להכניס את המלך בצרית ישראל, ונקרא מסופרי העברים כננוי ח. כ. ע"ד הקריאה הנכונה מהשם הזה, היו רבים נבוכים, כי לא ידעו ממנו על נכון, איזה אמרו שהיו שמו, הלמנגרי (סה"ד) אחדים קראו "הגנרי" (מאור עינים) ונכזרי דפוס וויטיאל ש"ז אשר טהת ידי כתוב בכ"י מגדול אחד וז"ל: ר' יצחק "ההנגרי" שמעתי מפי אמו' הגאון ז"ל שהוא היה האמורא חמימה הנזכר בש"ס עכ"ל (??). ואנחנו נדע כהיום בצרור, ששמו היה יצחק סנגרי, ונזכר ראשונה מהרמב"ן (Colloquium ed. Jel. S. 14). מלכתו מלא אבן רש"ף בעיר סלע — סיודים (Tschuft-kalee) במדינת קרים. ולפי חקירתו שנת מיתתו ד"ה תשכ"ז ליזירה, או 767 למספר הנוכח. ולפי זה חי אחר התייחדות הכורים. עוד כ"ז שנה. — ואת אשר חפץ אבן רש"ף להוכיח, כי ר"י סנגרי היה קראי, ולפי זה נכנסו הכורים בדת הקראים, ללא אמת הוא, כאשר כבר לחס נגדו החכם ש"ר נכנס חמד חלק חמישי עמוד 194. — ודע שגם מלכת אשת הסנגרי מלאו בקרים. — ראה המגיד שנה י' ה"ל. בספר החכם באדיינסקי O źródłach słowiańskich charakterów piśmiennych, Moskwa 1855 (Zambri) אשר היה לו ויכוח דתי עם כהן הדת הסלאוויס ליריללעס Cyryllen והמקור אשר הביא בסופר באדיינסקי מזכיר, גם מיכודי אחד סנגרי אשר היו לו וכוחים עם הנוצרים ע"ד הדת. — הסופר היוו Georgius Hormatoli ממאה התשיעית, ידבר מיכודי אחד ואמברי, מתנגד להכין הראש הקטולי סילוועסטרא, וסוף החוכה עמו בפני המלך קאנסטאנטין הגדול. גם סופרי הסלאוויס מזכירים מהויכוחים אשר היו ליכודי כוורים עם הכהן הראש ליריללעס ומעטאדי, וראה תולדות היכודים בפולין Historia żydów w. Polsce 11. Warszawa 1866 34-35

¹ הספור הזה, מוזכר במכתב המלך יוסף להנשיא הסלאו, וע"ד אמתה המכתבים אינם מסופקים כעת המבקרים, וכולם מודים באמתה. וראה דברי להלאה.

וימלא אוצרותיו זהב וכסף, אם יאמין באלהי האמת—והחלוט הזה בשנה ¹ למשנהו (הפג). ואחרי נצחון גדול אשר גבר על הערביים בקרב, וילכוד מידם את הקריה הבצורה והנשגבה ² ארדביל בארמיניה בשנת ארבעת אלפים תצ"א ליצירה, הוא 731 למספר הנהוג, הסכים המלך הצדיק בולאן ומשנהו, לקבל עליהם את רת היהודית, ולעשותה לאמונה שלפת בארצם.—אולם הכליף—מושלי הערבים אשר קמו תחת מחמד—התאמץ בכל עוז להטות את לב המלך בולאן אל דתו, וימהר לשלוח אליו מלאכים נכבדים וספרים ומנחה בידם, עם אנשים מלומדי דת ודין. וכמו כן עשה קיסר היונים, אשר גם נפשו אותה להטות את לב המלך בולאן ועמו אל דתו הנוצרית.—כי ממלכת הכוזרים היתה חזקה וגדולה בימים האלה. וכל אחר משכניה חפץ קרבתה, ולרכוש לה בין מאמיניה ב עלי בריתה. המלך בולאן אשר בכל נפשו ולבבו חפץ לדעת, איזה אמונה היא האמתית, קרא לפניו כהן יוני, מושלמני, ויהודי, ויתוכחו לפניו ימים רבים, ואיש איש הגיש עצומותיהם. ואין בפי אחד די הוכיח אמתת דתו, ויתרונה על זולתה. אך המלך בולאן ראה ויתבונן, כי כיוני כמשלמני, יתנו עדיהם מחורת היהודים, וכל אחד בונה עליות בית דתו, על עמודי היהדות, ויבן כי אבן פינה ויסוד מוסד להשתי הדתות האלה, הוא תורת משה, ויקרא את כהן היוני ל ב ד ו, וישאלהו לאיזה הדת—מבלעדי דתך—חתן היתרון, להיהודית או להישמעאלית? ויענהו; כי יותר הרבה מאוד את תורת משה איש האלהים על הישמעאלית. וכמו כן שאל גם כהן—המושלמני ל ב ד ו. ויענהו כדברים האלה, כי יתר שאת לדת ישראל על השניה.—אז קרא לשלוחי וון וישמעאל ויאמר להם: בי גמר אמר לקבל עליו דת—

¹ וז"ל ר"י הלוי כספרו (סכורי מאמר שני סימן ח'): מה שהוא נודע כספרי הכוזרים מגלותו סוד הלומו ל ש ר ל כ"ו (כלי" ספק הפג) וזיה החלוט הנשנס עליו וכו' ולכתה שניהם המלך ושר לכאו וכו'. ולפי דבריו לא נשנס החלוט למשנהו, אך המלך גלה סודו להשעג.—אולם לפי דברי מכתב מלך הכוזרים לסנשיה חסדאי, נשנס החלוט למשנהו. ע' בדברי המכתב.—
² ע"ד כבישת המנזר ארדיביל. מדבר גם מכתב המלך, אך שם נקראה הנצורה הזאת בשם אר די ל. לכידת המנזר ארדיביל לפי סופרי הערביאים, הוא בשנת 731 למספר הנהוג, וזה הוא בערך מכוון עם העת אשר יעד החכם ר"י הלוי כספר סכורי להסיקות הכוזרים, שלדבריו נכנסו תחת כנפי השכינה ארבעה מאות שנה קודם כתיבת ספרו אשר היה בשנת 1140, וזה בשנת 740.

ישראל. ולהכנס בבריתה, אחרי אשר שניהם העידו עליה בלי שפה, חנף, כי אמתית היא, ובלי משא פנים נתנו לה היתרון על זולתה. — בפיו דבר המלך בולאן, ובידו מלא. וימל את בשר עולתו. ונתיהר כרת משה וישראל. שם החכם אשר נתגור על ידו, הוא רבי יצחק סנגרו ז"ל. — עם המלך החסיד התייהרו גם שרי ורבי המדוכה, כארבעת אלפים במספר, ולאט לאט התגורו גם המון העם, וכמעט כל יושבי ערי ממלכת הכוזרים היו יהודים, מלבד אנשי החיל אשר היו שכירים (Söldlinge) ממאמיני דת מחמד. — גם מן המלכים הסרים למשמעת הכוזרים התייהרו, כאשר ספר מומלך מדינת סמנדר, היום תקרא תרקן, אשר על חוף ים כספי מערבה.

ה

בימים הראשונים עוד לא הכתה הדת היהודים שרש עמוק בלבבות עם עז הכוזרים, ועמודי דתנו היו רפופים, לכן פעלה אך מעט לשנות את מדותיהם, ורוחם הקשה; כי לא יולד גוי חדש, ברוחו וטעמו בפעם אחת. אולם ברבות הימים, תחת ממשלת המלך עובדיה וצא ירך החסיד בולאן, עלתה דת ישראל כמו פורחת, כי הוא שם לבו לתורת ד' באמת, וילך בדרכיו בתמים, ויקרא לתלמידיו חכמים מושיבת בכל, אשר יד ושם להם בתורה, לבוא לארצו, וארוחתם ארוחת תמייה נתן להם מבית המלך, וייסד בתי כנסיות ובתי מדרש במלוא רוחב ארצו. ויצו על החכמים והנכונים אשר הביאם מארצות ככל, להורות לבני עמו, ספרי הקדש (תנ"ך) והתלמוד. וגם הוא בכבודו ובעצמו עמל והגה בכתבי קודש ובספרי התלמוד, ויפקוד על חכמיו לכאר לו ששת סדרי משנה, והוא עם אחוזת גדוליו ושריו, הקדישו את מבחר עתותיהם לתורה ולתעודה. — בימיו עלה קרן דת ישראל מעלה מעלה, והכתה שרש מתחת, כי גם העם הפראי הטיב את מעשיו, והלך בדרכי ישרים, ותורתנו אשר דרכיה נועם וכל נתיבותיה שלום, השכיחה את המית רוחם השוכבה. ותחת אשר אחיהם עובדי האלילים מכרו את בניהם ובנותיהם לעבדים ולשפחות, ולא היתה להם הרעה הזה לפוקה ולמכשול לב (געוויססענסביסע), תעבו היהודים את המעשה הנמכזה הזה, ויבינו להוקיר את האדם הנכרא בצלם אלהים. — אחרי נאסף

המלך עובדיה אל עמיו, מלכו חגגים יהודים, דור אחר דור, כי מני
או הושם לחוק בדתו כוזר ולא יעבור, אשר לא ישב על כסא המלוכה
כי אם מלך יהודי.

בעלי דתות אחרות, במנוחת שווה והשקט,
תחת ממשלת מלכי הכוזרים.

אף שאמונת-ישראל פרשה מוטות כנפיה על מלוא רוחב ארצות
הכוזרים, ובכל מקום אשר דברו מלכיה ומחוקים בכריתם מגיעים,
הציבה לו יד ושם -- בכ"ז לא הפצה להקרא בשם אמונה-שלמה,
נתת מקום מנוחה גם לדתות אחרות להסתופף בגבולה, באין מכלום
דבר. גם עובדיה--אשר בשמו כן הוא, כי היה עובד יה באמת
ובתמים--גם בניו הבאים אחריו, לא הרפו אחרי מאמיני דת אחרת,
ולא גרעו את חוקם מכל זכויות המדינה, וכל בעלי הדתות השונות
ישבו איש על יד אחיו בשלום ושלחה. כי זה פתגם מוסרה: ילך
איש כשם אלהיו, ואנחנו בשם אלהי ישראל נדגול, גם על דבר חוק
ומשפט לא גזרה הדת היהודית אומר: קבל לו דעתי. אולם בית-
דין--גדול של ¹ שבעה דינים היה שם, ויפרד לארבעה ראשים. שני
דינים זמנו היו יהודים, לשפוט בעד היהודים, שני מושלמנים,
למושלמנים, ושני נוצרים, לנוצרים, ודין אחד עובד אלילים, בעד עובדי
אלהי נכר אשר הסתופפו תחת צל הכוזרים. הדונים האלה שפמו
איש איש את בני דתו, לפי משפטיהם הפרטיים וחוקותיהם השונות.
והסבלנות (טאלעראנין) הריכות ראש בהממלכה הזאת, אשר ראווה
היא להיות למופת ולתהלה עדי--נצח.

¹ לפי סוגרי סערביים, מסודי אוסטרקרי, כיון תשעה דינים לבית המשפט הגדול.

ממשלת הכוזרים בעלמה מעיני קהל ישראל, יושבי ארצות אייראפא

היהודים אשר ישבו אז במבור אייראפא, לא ידעו מאומה משלום אחיהם היושבים על חופי ים השחור והכספי, ואזנם לא לקחה אף שמוץ דבר מן היקר והגדולה אשר נעשה לדת הישראלית, ע"י התיזהרות הכוזרים. כי בימים ההם עוד לא היו נתיבות בטוחות, ודרך-המלך עוברי ארחות ימים לא נפרצו, ונוסעים מעמים היו. ומלבד אלה לא ראו בטובה כי היו מורדפים על צאוריהם מירי אדוני-הארץ ותקצר נפשם בעמלם, ורוחם ירה פלאים. עד אשר לא עצר כח לתור ולדרוש אחרי שלום אחיהם בארצות הרחוקות, כי האיש אשר נפשו וחיוו תלוים מנגד, לא ידאג מאומה על אודת שלום, מעמד ומוצג רעהו. כה היתה נפשם מרה. עד כי לא התבוננו גם להשמועה הבלתי ברורה, אשר העבירו אחרים או במחנה העברים, כי יש ניר וממשלה לישראל יוצאי ירך עשרת השבטים.

ה

התגלות הכוזרים לבי, ע"י השתדלות הנשיא חסראי אבן שפרוט. משנה למלך ספרד.

אולם היהודים בספרד, אשר ע"י ידיעתם וחכמתם עלו על כלם ההצלחה, ויחלו ממשא מלך ושרים, המה החלו לתת און קשבת להשמועה אשר שמעו מאחורי הפרגוד: כי עוד לא סר שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו. האחד המיוחד בין גלות ספרד אשר שם לו למטרת חיו לחקור ולדרוש אחרי מקום אשר יש ממשלת לבי, היה הנשיא * ד'

* חזיו של ר"ח, אשר דר בעיר יעאן (Jean) היה איש עשיר, נדיב לב. זכיר ממשלתו, חנן טורח כרומוס. זכרה כרעה דאכוס, כי ממונו למד בנו ר"ח

חסדאי בן יצחק אבן שפרוט ז"ל (נולד לערך 915 • מת 970) אשר היה שר וגדול למלך עבד-אל-רחמן השלישי • הוא התאמץ בכל גפשו ומאדו • לדעת איה מקום כבוד בלזכה לאחיו • — המשרה הגבוהה אשר נתן אדונו המלך על שכמו, להיות המוציא והמביא לפניו את צירי ומלאכי הארצות הבאים במלאכות מלכיהם לחצר מלך ספרד, היתה לו לישועה, כי ע"י היה לאל ידו להקור ולדרוש תמיד על אהיו בני עמו, אם יש להם נזר ממשלה בארץ • — גם דברי הנוסע ¹ אלדד הדני (נולד 880, או 890) אשר העביר קול במחנה העברים, כי עוד יש שארות לפלשת עשרת השבטים, ולהם ממלכה מיוחדת, הפחו רוח תקוה באפי הנשיא, ושמועתו היתה תמיד לנגד עיניו • — ומה מאד שמח לבו ויגל

לסוקר את החכמה, וגפור כון רב על הרחנת הידועה בקרב הארץ • יומי עלומיו דרש בחכמה הרפואה. אבל לא הוציאה לפועל אדם, כי לא היה רופא מומחה • לשונות רבות ידע וכל אל תכונתן, ערבית, עברית, וגם רומית, אשר ידעתה יהיה יקר בעיני הנולדים הספרדים בעת הזאת, כי לא הבינו, אך הכהנים הגבוהים • גם בחכמה- המדינה (דיפלומאטיע) הביט לו יד וכס • הכלוף עבד-אל רחמן • אשר עמד בעת הזאת עם המושלים הנולדים מנאון ספרד עברית אהבה. הוא סקר את כשרון ר"ח ויעלכו לתור מליך ואיב-כבינים מדיני (דיפלומאטיע) שערמטיעטנאר) • בשנת 940 עלה למעלה ראש בחכמת המדינית • ורכ טוב פעל לאדונו בחכמתו הרבה • וכלוף ידע לסוקר את כשרונותיו הגבוהים והנעלים • ויעשכו לזוען מדיני בדברים הנוגעים לחון (מיניסטער דער אויכווערטיגען אנגעלעגטעניטען) • וגם היה יועץ המסחר והאולרות (האנדעלס אונד פינאנץ מיניסטער) • אשר והנשיא הזה ממקומו הגבוה הביט על אחיו בני עמו • וסתהמן בכל עוז להטיב מנכס, ויגן בעדס מכל צד ואיב • וגם הוא היה לראש על עדה בני ישראל בקורדובה • גם על ישיבות בכל פרש בני חסדו, כי שלח להם כסף • ויתנו לו את שם הכבוד „ראש-כנה" • כל החכמים והגדולים אשר היו בעת הזאת, קרצו באהבה עז • ועמד לימינם כפי אשר השיגם ידו הגדולה והנדיבה • — ויתר קורותיו, והכבוד אשר נחל מכל הסולטים אשר היו להם התקשרות, או חליפות מכתבים, עם הכלוף, הלא הם כתובים בכשרו דברי ימים הכללים, והפרטיים לבני ישראל • —
¹ אלדד בן מחלי אשר קרא את עלמו בשם הדני, ר"ל משכנע דן • לא נדע על נכון איזה מקום מולדתו, ולפי דעה גרעטן נולד בארץ ישראל, מפני שדבר את שפת עברית, כשפת ארץ מולדת (וויא איינע מוטטער שפראכע) • האיש הזה הסליח לספר מנסיעותיו דברים אים הוציאים מוגדר המליחות • והחודר בדברי ספוריו יראה, כי כונת המפליח והמגזס הזה היה, לשלול את אדרת הקדושה מעל התלמוד, ולכן כלדק יחתום אותו סחכס גרעטן כחותם הקראים, ויעשכו לקראי • אשר כל ישעו וחפצו היה מנסיעותיו להוליך את היחידים תועס • והוא היה איש ערום בדעת וידע את חסונת האנשים הסמויים, כי זה דרכם כסגל למו

את עצת הנשיא ר"ח. אשר אמר לכרות ברית בין מלכי כוזר וספרד, כי ירא
 פן יבולע לו, ויעש בערמה, ויעצור בחצר מלכותו מחצית השנה, את
 המשולח ר"י בן נתן, ואחר השיבו ספרדה, ויכתוב אל ר' חסדאי בערמה,
 כי אין לאל יד השליח לעשות הדרך המסכן והנורא הזה, וכי כבוד הדבר
 הוא ממנו, כיבשה אין לנסוע מפני המלחמות העצומות. אשר יגורו
 העמים היושבים על חוף ים השחור, איש באחיו, ובדרך הים אין לעבור,
 מפני הסכנה המרחפת על נוסעי-ים". ויהי כאשר בא ר"י בן נתן להנשיא
 עם האגרת בת-מחלת לב, אשר שלח קיסר היוונים, ויתעצב מאד אל לבו.
 על אשר לא הצליח ד' הפצו בידו לדעת את שלום ומצב אחיו היושבים
 בירכתי-ים, ושבת מדובה בידם. וכמעט אמר נואש לתקותו. לולא
 נתעוררה ע"י האנשים אשר נקרו לפניו. ויאמרו: להוביל אגרתו
 ירושלימה, ומשם ישלחה דרך נציבין, וכרדעה-טערב ארמיניה—אל
 מחוז הפצו ארץ הכוזר. ויהי כאשר הפץ הנשיא אבן שפורט, למסור
 עתותי מכתבו ביד האנשים האלה, אז באה לקרדובא מלאכות ממלך
 הכנענים (הסלוויים), ג' הונא, (953), ואתה שני יהודים: מר שאול ומר
 יוסף. ויספרו את אשר ידעו מהבוזרים, וכי איש יהודי מר עמרם שמו,
 איש מלא רוח חכמה ודעת, נקרה ארצה כנען, (Slaven) ויתפאר
 כי נכבד הוא בעיני המלך, וגם לפעמים הוא קרוא אל שולחנו. הדברים
 האלה הפיחו רוח חיים ותקוה באף הנשיא ר"ח, וימהר לשלוח צירים
 לבקש את מר עמרם, ולהביאו ארץ ספרד, אך לא מצאוהו עוד,
 ועקבותיו לא נודעו, כי המק עבר ולא נודע אנה פנה. אולם היהודים
 הכנענים (Slaven) אמרו, כי יהן על ידם את אגרתו, והמה ישלחה

המלכות אשר נקראו כנענים ואלו הם יהודים ואלו הם סלבוני

סגנו, כמפורסם בספרי דברי הימים, לכן היתה כקן מלאכה וכסלון
 ממאיר המלחמה הזאת בעיני הקיסר, וחשב מהשכות להפריד בין הדברים.
 מהמלאכות הזאת אשר נמלאו גם שני יהודים. לאות כי גם הסלוויים ידעו
 לטקור את כשרון היסודים. העתקה שם סלאוויים לכנען, כבר השתמשו בו הסופרים
 הראשונים. זה משני קרבת מנעא Kniaz-Kniez. וכן מלאנו כיוסופן העברי
 שהעתיק את שם סלוון לכנען. וכבר מלאנו שהמפרשים בסביחם מלכ סלאוויים כחכמו,
 בלשון כנען" כאשר דבר מזה חכם אחד בהכרמל—ואולי לכן העתיקו שם סלאון
 לכנעני משני שמקדם נקראו Sklavonen מסוראת ענד, ויזה תרגמו כנען.
 החכם גרעטן מביא שם סופרי הערביים שמלך הסלאוויים אשר שלח את
 המלאכות היה שמו חונו (Huna) ופחכם ועליו קאססעל בענעקלאשעדיח ערש
 עם גדוער, הלך ב"ז, מביא נ"כ שם סופרי הערביים שחמו היה דוקו
 (Dhuku).

אל היהודים היושבים בארץ הגר (אונגארען, ומושג ישלחיה הלאה דרך בולגריה, רוסיה, עד אשר תבוא אל הארץ אשר עין הנשיא ולבו שמה, ארץ הכוזרים. פה רואים אנחנו! כי המשר האמין אשר בין היהודים בכל ארצות פזוריהם, יתן להם כה ועצמה לקרב רחוקים, את אשר לא היתה לאל מלכו הארץ לעשות כזאת בימים האלה, כי עוד לא היו ארצות ישראל, והתחברות בין ארץ לארץ היתה קשה וכבדה מאד. —

הנשיא געתר לדבריהם, ויצו לכתוב בשמו מכתב עברית. פתח דברו, מעומד במליצה צחה ונעימה: וכל המכתב כרו אומר כבוד למתברו, כי בו הראה לדעת אחבתו העצומה לעמו ודתו עה אין חקר. — האגרת הזאת הגיעה בארצות עקלקלות על יד רבני יעקב בן אלעזר לארץ ניומץ (Deutschland), אל ידי המלך יוסף האחד עשרה, אחיו עובדיה, אשר גם הוא היה עובד אלהים באמת וכתמים כאבותיו. ובכל נפשו ומאדו השתדל לנשוט זרע דת היהודית במלוא רוחב ארצו. — המכתב הזה מר' שמה את לב המלך עד להפליא, ויעורר את רוחו להשיב תשובה יקרה, להנשיא ר'ה בארץ ספרד, גם כן בשפת עברית. אשר היתה לשון מושלת בארץ ההיא. שני המכתמים האלה — אשר אין ערוך ליקרתם — נמצאים בידנו, ונדפסו בהוצאה הזאת. והקורא יתענג על הדברים הנכבדים והנעימים האצורים בקרבם. —

המכתב הזה נכתב ע"י החכם הסבולל מנחם בן סרוק (נולד לערך 910 מ' 970) אשר היה מרואי פני הנשיא הסדאי. ורעו ורע אביו ר"י. — המכתב הזה וכן המכתב המלך אליו, היו נעלמים מעיני קהל ישראל, עד שנת 1577 כי אז הוניהא לאור ר' יצחק בן חנניה נכד ר' יסודס הקריש. בעיר קושטונדה, ויקראם בשם קול מבשר. המהכרת סוהת מחוקת ל"כ עמודים, בהכניית שמינית. ובהא יקרא במניחוס, ואין חיונה נשך. והמו"ל תולדות הסודים בפולין כותב שם המהכרת, תולדות בית דוד בעת ממשלת פרס" (Historya domu Dawida w dniach ponowaniu Persow) והאר כוניהא לאור החכם סנארי בוקסדארף בשנת 1660 בעיר בראזיליע, עם כשהקם חומת בלתי שלמה. ואחר כך נדפסה פעמים רבות. ואחמה המכתמים ילחם כגוס מיד בבקורת, ואין להכריח אחרים, כאשר כבר דברו מזה המגן הקדום. — המכתב הזה נקרא בשפת סלאווית יעמייען. וכן בשפת רוסית ופולנית, והוא בנוס סלאווית. —

Bielska Wiesz o żydach

מעמד ומצב ארץ הכוזרים, בעת מלוכת יוסף המלך.

ממשלת הכוזרים עוד היתה בעת הזאת, וכזמן ההיא (לערך 960) רבה ועצומה—אף אם נקרעו ממנה נפות אחרות, ומעטים מהעמים אשר סרו למשמעתה פשעו בה,—כי גבולו ארצה השתרעו עד הנהר ייק (Ural) ודן (טינא) צפונה, ועד שעווי קו-קו (כב-אל-אכוב) נגבה, ועבר הררי קו-קו, ונסב אל חוף הים השחור מזרחה, ועלה הגבול אל חוף הים הכספי (Bahr Gorgon) צפונה, עד מעבר לנהר וואלגא, עד הערבה, אשר יושבים היום הקלמיקים. —אולם ארץ הכוזרים בעצמם—בלעדי הארצות הנספחות אליה—היה הקפה 120 מילים (שלשים פרסאות). מושבה על שני גדות הנהר וואלגא, עד ים הכספי. ובירת המלך יוסף, היתה בנויה בנאות על אי בלב הנהר איתול. וארמון מלכותו בנוי מזהב כחבנית אהל, ושער זהב לו—כמאת שנה לפי מלך מלך יוסף, שלח אחד מוחתגים אשר ישב על כסא המלוכה בעת ההוא 854, אל הקיסר תפול, ובקשהו לשלוח לו חרשים לבנות לו עיר מבצר על גבול ארצו על נהר דן, להשגב בה נגד הפטשגנים, גוי פרא אשר פשט בפעם בפעם בארץ הכוזרים. לשלול שלל ולבוז בו, ויקרא את שם העיר על שם חומותיהם הלבנות¹ סרקיל לאמר: העיר הלבנה. ובנפול עזי נפש האלה, כחמישים שנה אחרי כן (890) בגבול הכוזרים, חכו מכה גדולה ונאמנה, ושבו אחיה. גם נגד הרוסים—אשר היו הלוח וגדול מעת אשר נאחו בינותם הוואריאגים (Waräger) ונפשם התאוה לרשת לאחוזת את ארץ הכוזרים השמנה ופורה—עמדו תמיד הבן על משמורתם. להגן על גבולם ולהניא אותם מנגוע בנחלתם. —המעמד הזה, הכריח את מלכי הכוזרים להרכות צבא חיליהם, למען יהיו נכונים לקרב ומלחמה, לפגוע בהאויב אשר יבוא שערי ארצם. —במאה העשירית ילה מספר גדוהם לשנים עשר אלף איש, מקצתם פרשים מורים בקשה, לכושים שריון וקובעים בראשם, וקצותם רגלי, המושים ומוזינים בחייתות י אנשי החיל היו משלמנים, אשר נסו על נפשם מפני המלחמה אשר לחמו כני ארץ הקדם איש באחי, וימלטו ארצה

¹ וסרוכים קראו לו Bielaja Wieza

כזריה, והחגנים לקחום לשכירי—מלחמה, גם שר הצבא היו משלמים,
 החיל הזה נקרא בשם אריזיה (Aresia). אולם שאר שרי המלוכה.
 וכל אנשי בית המלך כלם היו יהודים. —ממשלת קיסרי יון, אשר כבר
 אבדה כחה, ושמשה החלה לערוב, התכחשו להכוזרים, והקסרים
 קראו את חגניהם, בשם יקר וגדולה, חגן אציל ונאור, (עדלע אונד ערללויכסע
 חאגאנע). בשלוח הקיסר-אגרת מדינית (דיפלאמאטישעס שרייבען)
 להאפיפור ברומה, או למלכי צרפת, חתם בחותם זהב משקל שני
 סולודים, והמכתבים השלוחים למלכי הכוזרים, חתמו בחותם זהב משקל
 שלשה סולודים! וכל היודע את רוח הגאון אשר לכשה או את קסרי
 יון, יוכח לדעת, עד כמה גדלה יראתם ופחדם מפני זרוע הכוזרים, כי הוכידו
 לעפר כבודם וגאונם לתחניף את חגני-הכוזרים.

מלכי הכוזרים נקמו נקמת אחיהם בארץ לא להם.

אהבת מלכי הכוזרים לאחיהם היהודים היתה עזה מאד, ויפרשו
 כנפי הסדרם גם על אלה אשר ישבו חוץ לגבול ממלכתם, וגורלם נגע אל לבם
 לנקום נקמתם מאויביהם, בעד הרעה הנעשה למוי כאשר באה השמועה
 לזוני אחד החגנים, כי החריבו המשלמנים בארץ כבונג (Babung)
 בית הכנסת (סינאגאנע) אשר ליהודים, עלה עשן כאפו, ויצו כמתו לנתון
 ולהרוס עד היסוד את המנהרות (Minaret) מעל בית-המחסנר
 (Moschee) אשר להישמעאלים, היושבים בעיר ממלכתו. ואת השמשים
 הקוראים לתפלה (Muezzin) הרג. נולדא היה הפחד לנגד עיניו, פן יקחו
 המשלמנים את נקמתם ביהודים היושבים בארצם, כי עתה אמר להרוס

את בתי-מסגדיהם, ככל ארץ ממשלתו. ¹ בית תפלת הישמעאלים נקרא בית סגידה מ'ס סגד (סתחויס) ונקספרות ד'ס
 בחצון בן יוחאי מודסס נס' בית סמדרס להכנסס מסרס יעלינטק 1855
 משתק את סמלס ססיה נסס ססתחויס (יערס גיסי סתכס ל' ישראל
 דור עומסחויסקי).

אחרית ממשלת הכוזרים.

בעת אשר היו חלופות מכתבים בין ר"ח והמלך, או עוד שלום היה למלך הכוזרים מכל עבריו ומנוחת השקט מסביביו אך בטרם עברו שנות מספר נהפך על ממלכת הכוזר האופן, אחד מיוצאי חלצי רוריק סליאטיסלאוו נשוא הרוסים בקיוב, אשר עד הימים ההם היו סרים למשמעתם הקדושה על עם הכוזרי כלהמה, וילכוה את המבצר החזק סרקל (965), ובוה נפתחה לפניו ארץ הכוזרים. ומן הוא והלאה נפלה ממלכת הכוזריה, והלכה הלך ודל, ורוסיה היה הלכה הלך וחזק, עד כי אחרי שנים מספר (969) נכבשו לפניה גם ערי הממלכה אתל וסמנדר, וינוסו הכוזרים וימלטו על נפשם. מקצתם ישבו באי בים כספי, קצתם גלו לדרבעה, והנשארים נדדו עד קרים, ויאהו בקרב אחיהם, אשר ישבו שם מכבר, ויקראו עיר ממלכתם בספור (קרמש) אשר נקראה ג"כ בשם ספרד. כן ירדה פלאים ממלכת כוזריה, להיות ממשלה שפלה, וגשאר להם נר תחת ממשלת נשיאים—ובימי הנשיא דוד באו כלאכי רוסיה מקיוב¹ (986) להקור אחרי דתם, כי בעת ההיא עזבו הרוסים את עבודת האלים. ויתורו אחרי דת הדשה,

¹ הספור הזה, שנסכי רוכיה שלחו להאי-קרים, לירוס לתקור ע"ד דת היסודית, מאותם עפ"י עדים נאמנים. סושרי תולדות עם הרוסים מספרים כל הנאמר בפרט: כאשר עלה על לב הנסיך וולאדימיר הגדול, לעוזב את אמונת האלילים. ולהכנס חתת כנפי דת, נודע הדבר הזה להעמים היושבים סביבותיו. וימארו כלם לשלוח אליו ימים ומלומדי דת ודון, וכל אחד הפך להטות את לבו וולאדימיר הגדול לאמונתו ודתו. גם הנשיא דוד מושל הכוזרים, שלח מלחמים ותכמים אל הנסיך בקיעב, להביע לפניו פרשת גדולת הורת משה, ולהטות לבב הנסיך לדת יסודית, הירוס השונים מסדחות השונות הכוזרות. וכל אחד התאמץ ככל עוזו להראות חזקת דתו להרוסים (986). וכאשר הודיעו שלוחי ישראל לפני הנסיך הרוסים יקרת תורת משה. שאלם איש ארץ מולדתכם? ויעניו, ירושלים—האם גם היום אתם יושבים שמה? שאלם הנסיך עוד הפעם? ויענו, לא, כי אבותינו הטאו ויגרשם ד' מנחלתם, ויפזרו לכל עבר ורוח, ואת נהלחנו נתן לזרים—וענם הנסיך לאמר: איך תהפצו ללמד לאחרים. ואתם בעצמכם מרוחקים מהלכי אבותיכם, ומפוזרים בארצות אחרות. לו אהב ד' אתכם ואת דתכם, אז לא הפיכם בין ארצות לא לכם, האם תהפצו שם אחרותי הכי כמובק? ואחרי כל הוכחות, גמר הנסיך בלבו לקבל

ויסורו אל בספור, לדעת את דת היהודים. — בעת הזאת אשר באו שלוחי הרוסים לממלכת הכוזרים, אז העיר ד' את רוח הנשיא דוד, וישלח את החכם ר' אברהם בן שמחה למלכות פרס, לקנות ספרי תורות ישנים, ואברהם נסע ררך איספאהן לשישן הבירה, וימצא שם ספר חורה ישנה מאד, אשר מרוב חוד הזקנה החופפת עליה, לא אבו בני הקהלה למוכרה, והוא העתיק ממנה מלה במלה. — אך בשנת (1016) בא הקץ גם לממלכה השפלה הזאת, על ידי מיישימלאו ובסילו נסיכי רוסיה, ויכבשו גם האי קרים, ונגדע קרן ממשלת הכוזרים מן הארץ. — בני נשיאי הכוזרים נמלטו מתוך החפכה ויבאו עד ספרד, כפי עדות הראב"ד. ובניהם אשר יצאו מחלציהם, אשר ישבו בעיר תולדה, היו מצוינים בחכמת התלמוד. — גם אחרי אשר אבד ניר ממשלה מאחינו בקרים, והאי הזה היה תחת ממשלת היונים (גריכען) מצאנו עוד קהלה נפרדה מאחיהם, אשר נקראה קהל הכוזרי, וברבות הימים נמחה גם שם הכוזרים מן הארץ-לדאבון לבבנו-כי אלה התערבו בתוך הקראים ונהיו לאגודה אחת עם דת בעלי המקרא. ואלה התערבו עם אחינו החברים, מחזיקי תורה שבעל פה. —

עליו דת נוצרית יונית, וכאשר הניע מחשבתו לפני שרי הרלי: ענוהו: כי רחוי ונכון לשלוח תרים ומלחכים מארצנו לכל ארצות בעני דמות השונות, למען נוכח ע"י שלוחנו, איזה דת היא הטובה והאמונת, כי אינו דומה רחוי, אשר יראו עין בעין מלחכינו, לשמיעה, אשר שמענו ויזכורם בלבד, מפי כהני כל דת ודת, אשר הנטינו נחממת-הנלוה. — עלת הכורים, מלחם הן בעיני נסך ווללחדימיר, וישלה מלחכים רבים אל ארצות שכניו. וגם לגבול נשיא הכוזרים בעיר ממלכתם ספרד באו מלחכים, לחקור על דת היסודים (987). אולם ע"י סבות שונות, נלהה דת הנוצרית היונית. וכנסך עם עמו נכנסו תחת כנפיה, והקיסר היוניס נתן לזוללחדימיר אחת מננותיו לאשמו. — בדברים האלו ספרו הסופרים הרוסיים אשר ראוים לכמוך עליכם, כמו Nestor Karamzin וכן מאומת הספור ע"י מקוריים עבריים. ויהי הרשימם אשר מלחם הן רש"ף בניה הכנסה גדאגעסטאן. וז"ל אחי שלימי חמויי ישראל אברהם בן מ' שמחה מעיר ספרד, במלכות אחינו גרי נדק כזרים בשנת אלף ושל מאות ושמונים לגלותינו, היא שנת ארבעת אלפים ושבע מאות לינירס לפי הזנין שמונים אחינו היסודים בעיר מטרכא. בבוא ש' לוחג נשיא ראש (רוסיא) ומשך מעיר לויב (קוב) לדונונו דוד נשיא הכורי בדגד הדת לחקירם שלחתי בשליחות ממנו לארץ פרס ומדי לקנות ספרי תורות ונביאים וכתובים קדמונינו לקבלות כור ובעולם המדינה היא איספאהן וכו'. הרשימם הזאת מסכמת גם בזמנה לספרי תולדות הרוסיים. וראה בדברי החכם חוואלסוואהן בספרו 18 Hebräische Grabschriften ect. ובהמגיד שזכ עשירית מעלכ כו

עליו אמר כפי מנהג העם — ויגידו כל ראשי העדה ויגידו לא יאמר
היה זה אשמה חזק לא ידעו ויגידו הענינים סיבות
חזקה יצאם והיה ימים ימלאם חמסין כדכורא לי ככה לא
כפי כפי אצוני חזקה ויגידו רבר. אתה ית דבר לאמר כדכורא
כפי לא ידעו הענינים חזקה יצאם חזקה יצאם חזקה יצאם

יד

אתה ית דבר

המשקיף בעין פקוטה וחודרת על תולדות — הימים לבני ישראל.
מיום שהיו לגוי, עד היום, ימצא בתכונתם ובקורות דתם דבר נפלא,
אשר בזה שונה הוא מעמים הקדמונים אשר חיו עמו יחד. — וראוי
לכל איש אשר אהבת עמו ודתו נגיעה אל לבו, להתבונן על הענין היקר
והנכבד הזה. — בקורות ימי עולם הכללי מצאנו וראינו, כי כנפול עם
במשלתם המדינית, אז תרר פדאים דתו ואמונתו. ועבודיה יתפלצון,
כי הממשלה המדינית והרוחנית אחוים ורבוקים זה כזה כלחב בקתילה —
וכאשר יעלה העם בממלכתו המדינית מעלה, אז תעלה דתו, ותכה
שורש בלבות מאמיניה; הדבר הזה מקוים וזמאשר ברותם התולדה,
כי עמים ולאומים רבים, אחרי אשר השכרה ממלכתם, נשכרה דתם מני
אנוש, והתערבו בגוים אשר הכניעום, כי אמונתם לא עצרה כח לעמוד
בלעדי עזר בשר זרוע אדם. — אולם לא כן עם ישראל, דתו נעלה היא
מעורת אנוש אנוש, וידיו לא תעשינה לה תושיה, והיא תרחיב גבולה
לא בחיל ולא בכח אך ברוחה. ועוד נפלאה היא, כי בעת אשר
ממשלתנו המדינית נאכרה מן הארץ, אז תרבינה כעיסיה ופארותיה,
כמו תראה למאמיניה ומחזיקים בכריתתה, כי צר לה המקום לשבת בעת
ישתרר הכשר. — בזאת ראינו כימי מלכי ישראל ויהודה, בעת אשר ישבו
בשלום ושלוה על אדמתם, וממשלתם המדינית, עלתה כמו פורחת, אז
בת אלהים בירכתו-ביתת ישבה, אין דורש ואין מבקש אחרות. אולם
כאשר גלו ישראל מעל אדמתם, ואחזו בארץ לא להם. אז נשתלטה
היהדות, וגבולי הדת נתרחבו. וגלות ככל תולדה את האיש הנפלא
והנעלה, אשר הקים הדת על מכונה. ולורא הוא, אז כבר נשתכחה
תורה ישראל, הוא, עזרא הסופר. האיש האלהי הנה נסת רוח
חיים באפי הדת, ויעמידה לנס עמים. ובצדק נוכל עליו לאמר מאמר
התנא האלהי ר' יוסי בן חלפתא ראוי היה עזרא, שתנתן התורה
על ידו, אלא שכבר קדמו ששה. וכדברים קצרים נאמר כי הוא
היה נשמת-הדת. דבר שפתים יך למורה להענין פה לפני הקוראים
פרשת גדולתו בתורה הכתובה והסתורה, ותקנות הדת אשר אין

וחקר. הלא ידועים המה לכל איש אשר יש לו ידיעה קטנה בקורות
אומה ישראלית. —

הוא יאמר לנו על כל מה שאירע לנו מאז יצאנו מארץ מצרים
ועד הנה. וזהו המה שיש לנו לומר. וזהו המה שיש לנו לומר.
וזהו המה שיש לנו לומר. וזהו המה שיש לנו לומר.

המקדש השני נבנה לתלפיות, הממשלה המדינית הרימה ראש. מלכי
החשמונאים הכו את אויביהם אחור. ביה-הורדס הרחיבו גבול ממשלתם,
ורוח הדת נכלא מגאון ממשלת ביש. אולם כאשר החל שמש
הממשלה לערוב, אז הופיעו ברוב גאונם בעלי שונה ההלכות-
הנאים-הראשונים ויחזרו את עטרת התורה ליושנה. אחריהם הלכו
הוציץ אנשי התלמוד ובעת אשר הלכה יהודה בגולה, או נסכה
ורחבה חכמת המשנה והתלמוד, ושרשי התושב"ע הכו שרש טוב
בלבות בני ישראל, לשמחת מיסריה. — גם ראשי גלויות בכל. — זכרון
ממשלה מדינית — לא הועירו מאומה להפיץ תורה בן אחיהם.
וכופרו קורות הימים מספרים: כי הן המה היו לבני למכשול ולפוקה,
ורבות סבלה הדת והתורה על גאונם ועונם. ואיזה מהם הורידו לארץ
כבוד התורה, במחלקותם עם הגאונים ראשי הישיבות, כאשר הגרתי על
זה בתולדות ר' סעדיה גאון בספר האמונות והדעות אשר הוצאתי
בליפציג תרמ"ד. — כמעט הורם העטרה מעל ראשי הגלויות, הרימה
התורה והדת ראש, והמה יחדיו לקרו הממשלה בידן, לא בחיל
ולא בכח כי אם ברוח דת ודעת (תולדות רס"ג סימן ב) — גם ממשלת
הכוזרים לא שפכה רוח ההשתלמות על דהנו. והממשלה המדינית
מהכורים גמשכה לערך ר"ן שנה. ולא שמענו מאומה, כי פעלה על
הטבת מצב הדת-הרוחני. — אולם בימיה האחרונים בעת אשר
נהיה לממלכה ששלה בימי הנשיא דוד, אז העיר את רוחו לחוק עמודי
הדת וישלה לארץ פרס (סימן יג) לבקש ספרי תורות. וכאשר נגדעה
קין מלכותה. ואבדה ממשלתה המדינית, אז החלו לרוש בתורה
וחכמה ידיעתם עלתה עשר ידות, על אחיהם הראשונים, אשר נהנו
מזיו ממשלה מדינית. בני הנשיאים, אשר מקדם הרבו הללים על שדי
קמל, באו לארץ ספרד ונעצו חרמם בבית המדרש, והקדישו עתותיהם
לתורה ולתעודה בחכמת התלמוד.

אחרי הדברים האלה יראה כל מבין, כי דתנו המהורה איננה צריכה

לממשלה מדינית מיוחדת, ונוכל להשתלם בדיעות התורה והדת בלעדה
 ובכוחנו להכליל את אוצרנו הרוחני, אם גם אין לנו מדך מקרב אחינו,
 יומדינה מיוחדת, כי כושני דתנו בעלים המה ממצב מקומי וזמני. אך זאת
 כל ישענו וחפצנו, להסתופף בצל מלכי-חסד, אשר לא יתנו להאי-
 סבלנות מקום להרע לנו, או נוכל לעלות על סלם התורה והדת
 מעלה מעלה. ואך שוויוניות, וחירות האמונה, היא בלבד הכרחי,
 להרחבת הדת והתורה בארץ. — ואז ומלאה כל הארץ דעה כמים לים
 מוכסים עד אשר יערה רוח ממרום ובא לציון גואל.

אחרי הדברים האלה, אמרתי לתודיעך קורא נעים! את המעינות
 הישועה אשר מהם שאבתי את הדברים ע"ד תולדות הכוזרים. והמה
 הם: תולדות היהודים לבני ישראל מהחכם גרעטץ חלק המישני.
 ענציקלאפדיא ערש עט גרובער חלק כו. מכתב עתי הישראלי
 (Izraelita) מנומער 1 עד 8. תולדות היהודים בפולין חלק ב. גייגערס
 צייטשריפט 1865. מכתב עתי הכרמל המגיד שנה ח—וגם שנה
 עשירית. כרמולי בספרו הצרפתי, נייבויער במחברת *Journal Asiatique*
 החכם חוואלסזאהן בספרו—*18 Hebräische Grabschriften*—ומשאר
 ספרים רבים הנמצאים בהם מעט מזעיר מעניני הכוזרים. ידעתי גם ידעתי
 כי הוצאתי מתחת ידי מלאכה בלתי שלמה. אבל לא עלי יתלונן הקורא.
 כי באמת עוד הדיעות ע"ד הכוזרים מעטים, וכל אשר מצאתי אודותם
 כחבתי פה. ואולי עוד נחזה חדשות בקרב הימים, ע"י בית המדרש
 החכמה אשר בעיר הבירה פסטערסבורג, אשר קצבה שבר להאיש
 אשר יכתוב תולדות הכוזרים. עפ"י דרך הבקורת, ויגלה חדשות. —

1 בדבר הזו טעו גדולי ישראל, כי סמם דמו כנפשו כי טעם אשר יקח אלסים מידו
 ממשלתו המדינית, לא יוכל להשתלם בשדי סדת, וכן זמם ששיא ר"ת, חכו
 שפרוע. לכן סיחס לו סכסורה ממשלות ממשלת סכזרים, כשמש מרשא, וראס
 בדכני סחכס גרעטץ כחלק חמישי. —

ווארשא בירה ארנא תרכ"ז

דוד סלוצקי